

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TÅSINGE ÅRBOG

1989

TÅSINGE MUSEUMSLAUG

TÅSINGE ÅRBOG 1989

Udgivet af
TÅSINGE MUSEUMSLAUGS FORLAG

Redaktion:
Tåsinge Museumslaugs Årbogsudvalg

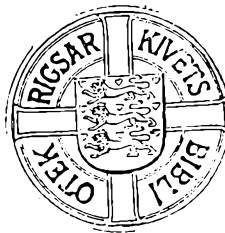
ISBN 87-981340-5-1

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af th. isagers bogtryk a/s (62 21 31 60)
Skriften er 11 punkt Garamond

Omslaget er Antik cover og papiret 115 g Mat Silverblade

Indbinding er udført af Axforts bogbinderi

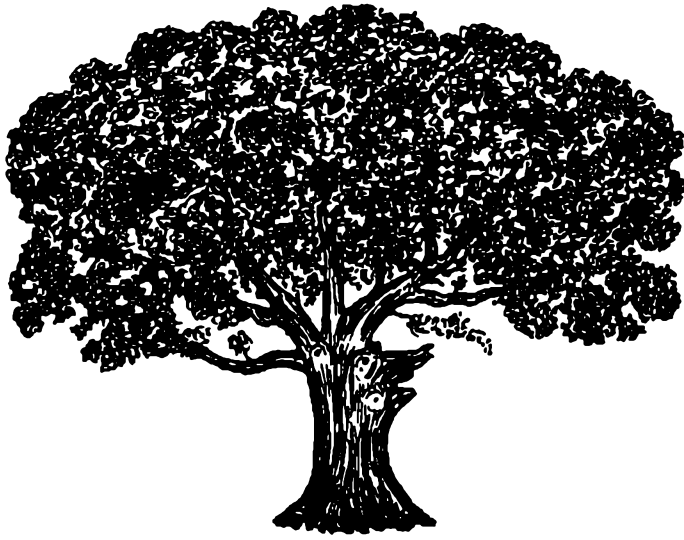
Ekspedition:
Tåsinge Museumslaug
Lundbyvej 24, Tåsinge
5700 Svendborg
Tlf. 62 54 11 10

Omslagets forside: Fra Vaarø præstegård, tegning af Gerhard Heilmann.

Indholdsfortegnelse

Forord	
Af Hans Høite Hansen	5
Brudstykke af en landsbys historie – Vårø på Tåsinge	
<i>Af Svend Højte</i>	6
Luftkamp omkring Tåsinge	
<i>Af Gunnar Kjær Mortensen</i>	14
Niels Juel og Tåsinge	
<i>Af Otto Jonassen</i>	30
Gæstebogen	
<i>Af Valdemar Jensen</i>	33
Bjernermark Fællesmose	
<i>Af Jacob Mortensen</i>	49
Smedier på Tåsinge	53
Hvad stendyssemarken gemte	
<i>Af Jens Bech</i>	62
Barndomsår i Vårø præstegård	
<i>Af Inga Høgsbro</i>	65
Genforeningsstenen på Bregninge Bakke	76
Nyt fra arkivet	77
Nyt fra museet	79
Praktiske oplysninger	80

- Vær med til at værne om vor ø-kultur...

Forord

Af Hans Høite Hansen

Der fremkommer i disse år en stærk strøm af lokalhistoriske skildringer og årbøger. Det er derfor en glæde, at vor årbog stadig modtages med velvilje og omtales med respekt i de anmeldelser, bogen får. Tåsinges historiske forløb er interessant og anderledes, dialekten har sin egenart og urbefolkningen sit særpræg. Det sidste ved de mange nye beboere på øen mere om end den »indfødte«, som tæller sine tåsingeraner mange slægtsled tilbage i tiden.

Som planlagt bringes nu anden halvdel af Inga Høgsbro's erindringer om barndommen i Vaarø præstegård. For at skabe modvægt mod disse, sikkert sande, men alligevel romantiske skildringer, har Svend Højte, Århus, som er født i Vaarø, fremdraget et fuldt pålideligt stof om en tidligere periode i præstegårdens historie, mens G. J. Flor var præst i Bjerreby sogn. De to artikler afspejler romantik og virkelighed, og tilsammen kan de medvirke til at fuldkommengøre atmosfæren fra dette, for bestandig, tabte sted.

Årbogens forside viser en tegning fra Vaarø præstegård, som blev nedbrudt i 1897.

På side 30 og 62 omtales to værdifulde

fund af vidt forskellig art, som er gjort på Tåsinge i 1989. De vidner begge om årvågenhed fra findernes side og må være en tilskyndelse til alle om at holde øjne og øren åbne for det, vi møder på vor vej. Selv den mindste flis af et eller andet kan rumme løsningen på en gåde. Og der ligger åbenbart stadig mange gode ting gemt i jorden og andre steder.

Også den forholdsvis nye disciplin: Undervandsarkæologien kommer vi forhåbentlig til at høre mere fra i fremtiden. Langelands Museum er med i forreste række indenfor denne gren af arkæologien, og helt uventede ting kan komme for dagen ud for Tåsinges lange kystlinie.

Det er redaktionens håb, at det vil vise sig muligt at fortsætte udgivelsen af »Tåsinge Årbog« og derved redde en mængde interessante enkeltheder om øens historie og dens mennesker. Der er rigelige kilder at øse af mange år frem i tiden, og når man ved, at også nutiden engang ad åre ender med at være de gode og spændende gamle dage, vil man forstå, at stofmangel aldrig kommer til at true »Tåsinge Årbog«'s eksistens.

Med disse ord ønsker vi god læselyst!

Brudstykke af en landsbys historie

Vårø på Tåsinge

Af Svend Højte

I Bjerreby kirke på Tåsinge hænger en lille mindetavle af træ med følgende indskrift:

G. J. Flor

SAA FÖRSTE GANG LYSET D. 5. Junij 1737 PAA ÖEN SYLT.

BLEV BIERREBYE MENIGHEDS LÆRER D. 24. Junij 1770.

INDGIK ÆGTESKABS PAGT D. 20. Maj 1771 MED A. E. Drejer,

HVIS FRUGT BLEV - 10 BÖRN.

HANS LIVS LAMPE SLUKKEDES D. 3. December 1803.

DET FORKRÆNKELIGE BLEV FORVANDLET TIL DET UFORKRÆNKELIGE.

HANS KONE, BÖRN OG BIERREBYE MENIGHED VÆDEDE HANS GRAV MED TAARER

OG SOER VED HANS BEEN: VI VANDRE I DENNE RETSKAFNES OG REDELIGES

FODSPOR FOR PAA OPSTANDELSENS DAG FOR Jehovas LYDOMSTRAALENDE THRONE

AT MÖDES OG HÖRE DEN FROMMES STEMME: Her er jeg Herre!

og de, du gav mig.

Som det fremgår af indskriften, var Georg Johan Flor, som hans fulde navn var, 33 år, da han blev præst for Bjerreby menighed. Han havde embedet i 33 år til sin død i 1803.

Hans hustru, hvis fulde navn var Anna Elisabeth Lorentsdatter Drejer, var fra Fyn, og hun døde i 1828. Hun boede da i »Enkesædet« i Bjerreby. Det var et hus, som lå på det sted, hvor man senere byggede brugsforening og mejeri.

Mindetavlen hang tidligere i koret i den gamle, romanske Sct. Mortens kirke. Da denne blev nedbrudt i 1905 og erstattet af den nuværende kirke, blev tavlen ophængt på bagsiden af en pille i nordre korsarm. Den er således gemt lidt af vejen, og den

Mindetavle for pastor G. J. Flor i Bjerreby kirke.

bliver næppe bemærket af ret mange af de mennesker, som kommer i kirken.

Indskriften er malet på tavlen, som over indskriften er prydet med tre små malede allegoriske billeder. Det nederste af disse skal vistnok forestille en antik olie-lampe. Over denne er malet en strålende, gul sol og øverst en sommerfugl, som flyver op mod himlen.

Det fremgår ikke af indskriften, hvem der har ladet tavlen lave og har fået den ophængt i den gamle kirke, men formodentlig er det sket på initiativ af efterfølgeren i embedet, pastor Johan Georg Møller. Det er sandsynligvis også ham, der har forfattet indskriften.

Man må formode, at tavlen er lavet af lokale håndværkere. Maleren har fortrinsvis benyttet store bogstaver, men i nogle af ordene benytter han dog af en eller anden grund små bogstaver. Man bemærker endvidere, at bogstavet »i« er skrevet som »ÿ«, samt at bogstavet »Ø« ligesom på tysk er skrevet som »Ö«.

Set med nutidige øjne vil de fleste mennesker nok finde indskriften alt for svulstig og patetisk, men den er et udmærket eksempel på datidens stil. Man bør ikke glemme, at religionen på den tid spillede en langt større rolle, end den gør i vore dage.

Noget andet er så, om forholdet imellem pastor Flor og hans menighed virkelig havde været så godt, at dens medlemmer ved hans død ligefrem »vædede hans grav med tårer«, således som tavlens indskrift så smukt beretter. De begivenheder, som vil blive omtalt i det følgende, kunne tyde på, at det i hvert fald på et vist tidspunkt ikke havde været helt harmonisk. – Det bør dog tilføjes, at de fandt sted så mange år før hans død, at de muligvis da allerede var gået i glemmebogen.

Baggrunden for begivenhederne

Som indledning vil det måske være nyttigt

at give nogle oplysninger om forholdene på Tåsinge i slutningen af 1700-tallet.

1) Bjerreby sogns præstegård lå på den tid i Vårø, hvad sikkert ikke alle sognets beboere ved i dag. Kirken lå dog også den gang i Bjerreby, og det har den uden tvivl gjort, lige fra den første kirke i sin tid blev bygget.

2) Alle øens gårde og huse var i 1776, da de i det følgende omtalte begivenheder begyndte, fæstegods under Valdemars Slot, med undtagelse af tre gårde i Bjerreby sogn. Disse var da fæstegods under Faareveile gods på Langeland, men de blev året efter opkøbt og lagt under Valdemars Slot.

3) Ejeren af Valdemars Slot var i 1776 Frederik Juel, som var oldebarn af søhelten Niels Juel. Han var imidlertid da kun 15 år gammel, og ansvaret for godsets drift var derfor overtaget af hans morfar og værge Peder Juel til Hverringe på Fyn. Den daglige ledelse af godset var overdraget til den i det følgende omtalte forvalter Jørgen Hansen.

Fællesskab

Som de fleste mennesker vel har hørt om i skolen, blev landbrugsjorden i tiden før de store landbrugsreformer i slutningen af 1700-tallet dyrket efter den driftsmåde, som man plejer at kalde »Fællesskab«. Da muligvis ikke alle kan huske, hvordan denne driftsmåde var organiseret, og hvordan den fungerede, vil det måske være nyttigt at beskrive den lidt nærmere.

Lad os derfor tænke os godt et par hundrede år tilbage i tiden. På den tid lå, med kun sjældne undtagelser, alle gårdene og husene i hver enkelt landsby klumpet sammen i selve byen. Af den jord, som hørte til den enkelte gård, lå kun et ganske lille stykke, den såkaldte »Toft«, tæt ved gården. Langt den største del af gårdens jord var derimod opdelt i et stort antal småstykker, de såkaldte »Agre« eller »Lod-

der«, som lå spredt på forskellige steder i de store fællesmarker, der hørte til landsbyen. Undertiden lå nogle af agrene i en anden landsbys marker, og enkelte kunne endda ligge i et nabosogns marker. – Hver enkelt af de store fællesmarker var opdelt i et antal mindre stykker, de såkaldte »Skifter«, og disse igen opdelt i de ovenfor nævnte Agre.

Det kan for en nutidig betragtning se temmelig tosset ud, men det havde faktisk en fornuftig begrundelse. Sagen var jo den, at jordens bonitet kunne være meget forskellig på de forskellige steder i en sådan stor fællesmark. Det var for at opnå, at hver enkelt bruger fik en nogenlunde lige stor andel af såvel den gode som af den dårlige jord, at man havde indført den nævnte indviklede opdeling.

Det siger sig selv, at denne opdeling medførte nødvendigheden af, at samtlige brugere påbegyndte de forskellige markarbejder på samme tid. Derfor måtte man forinden have truffet aftale om, hvornår man skulle gå i gang med arbejdet. Beslutningen blev truffet af det såkaldte »Bylav«, som var en forsamling af landsbyens gårdmænd.

Forholdene i Bjerreby sogn

For bedre at forstå baggrunden for de begivenheder, som vil blive omtalt i det følgende, er det nødvendigt at se på, hvordan forholdene var i Bjerreby sogn i 1776 og specielt i Vårø, hvor præstegården som tidligere nævnt da var beliggende.

Først vil det imidlertid være af interesse at undersøge, hvordan forholdene var omkring 100 år tidligere.

De ældste, bevarede oplysninger om jordfordelingen i Bjerreby sogn findes i de såkaldte »Markbøger« fra 1682. De indeholder resultaterne af de opmålinger og beregninger, der var grundlag for Matriklen 1688. Størstedelen af den jord, der i

1682 hørte til Vårø, var opdelt i tre store marker, hvis navne var: 1) Dommermark, 2) Søndermark, 3) Kiidvengemark.

Disse tre marker var opdelt i henholdsvis 14, 8 og 21 skifter, og hvert af skifterne i et stort antal agre. Ved en så kraftig opdeling måtte det samlede antal agre i et helt sogn blive meget stort. En optælling viser, at der i Bjerreby sogn var ikke mindre end 6.418 agre. Det er et antal, som nok vil forbavse de fleste nutidsmennesker. Når man betænker, at hver enkelt ager var blevet opmålt og dens areal beregnet, får man et begreb om, hvilket enormt arbejde det har været at udarbejde de nævnte Markbøger

Arealet af hver enkelt ager er opgivet i kvadratalen. Størrelsen varierede meget. Enkelte af de største var omkring 12.000 kvadratalen. Til sammenligning kan det nævnes, at 14.000 kvadratalen = 1 tdr. land. Langt de fleste agre var dog betydeligt mindre.

I Vårøs marker var der foruden agre også nogle engstrækninger og i Dommermarken en såkaldt kohave til 88 hoveders græsning.

Jorden blev drevet med sædskifte, men da der var så stor forskel på jordens bonitet i de enkelte skifter i en mark, blev ikke alle skifterne tilsået lige hyppigt. Den bedste jord blev tilsået to år efter hinanden og hvilte derefter i et år, før den atter blev tilsået. I skifter, hvor jordens bonitet ikke var så god, såede man ligeledes to år efter hinanden, men lod derefter jorden hvile i flere år. Der er nævnt skifter med hvileperioder på helt op til 18 år. Udbyttet af jorden må derfor have været meget ringe.

Foruden af jordens bonitet afhang høst-udbyttet naturligvis også af gødsningen. Med det lille husdyrhold, som man havde på den tid, blev der ikke meget gødning til markerne, og kunstgødning kendte man

ikke. Størstedelen af jorden blev derfor aldrig gødet.

Navnet på brugeren af hver enkelt ager er anført i Markbogen. I denne forbindelse er det især af interesse at se på, hvor mange agre i Vårøs marker, der hørte til præstegården. En optælling viser, at dennes jord var opdelt på ikke mindre end 44 agre, hvoraf de 17 var beliggende i Dommermarken og de 27 i Kiidvengemarken. Derimod er ingen nævnt i Søndermarken.

I Markbogen 1682 er i Vårø nævnt 10 gårdbrugere foruden præsten, som da hed Hans Fich. Hans navn kan for øvrigt ses i Vårø endnu den dag i dag. Det var i sin tid blevet indhugget i en bjælke i den gamle præstegård. Efter at denne var blevet nedrevet i begyndelsen af dette århundrede, blev bjælken indmuret i den ene gavl af udhuset til huset Vårøvej 25. Her sidder den endnu.

Markbogen 1682 er skrevet fire år efter, at Niels Juel havde fået skøde på Kronens

part af bøndergodset på Tåsinge. Af de nævnte 10 gårde var han endnu kun ejer af de tre. Fem andre ejedes af en hr. Bruchmann, medens de to sidste gårdbrugere på det tidspunkt endnu var, hvad man betegnede som »Jordegne«, altså selvejere. – Seks år senere var også de to sidstnævnte gårde blevet købt af Niels Juel, medens førnævnte hr. Bruchmann fortsat ejede sine fem gårde.

Fra de følgende knap 100 år er kilde-materialet mere sparsomt. Der er dog bevaret nogle få Jordebøger, som giver visse oplysninger. Det fremgår således af Jordebøgerne, at to af de nævnte 10 gårde var blevet lagt sammen før 1767, således at der herefter var ni gårde plus præstegården. – Således var forholdene i Vårø, da pastor Flor flyttede ind i præstegården i 1770.

Man var på den tid udmærket klar over, at en nødvendig forudsætning for at opnå et forøget udbytte af jorden var, at fællesdyrkingen blev opgivet og jorden udskiftet, hvorefter nye og forbedrede dyrkningsmetoder kunne tages i brug. På nogle godser forskellige steder i landet var dette allerede blevet gennemført.

Denne udvikling blev af regeringen søgt fremmet ved forskellige forordninger. Således kan nævnes forordningen af 1769-28/7, som gav den enkelte lodsejer, der ejede jord i fællesskab med andre, ret til på egen bekostning at lade sin jord udskifte og indhegne.

En ny forordning af 1776-13/5 var mere vidtgående. Den gav enhver lodsejer ret til at kræve sin jord udskiftet og udlagt på et eller højst tre steder. De øvrige lodsejere havde pligt til at deltage i omkostningerne ved opmålingen.

Bjælken fra den gamle præstegård med pastor Hans Fich's og hans hustrus navne.

Jordfordelingen i Bjerreby sogn i 1775

Forholdene er blevet undersøgt af Hanne Staff Johansen (note nr. 1). Hun oplyser, at den jord, der da hørte til landsbyerne Bjerreby, Vårø og Stjoul, var blevet sammenlagt og opdelt i fire store marker. I 1775 blev det overdraget landinspektør Pauli at udføre en opmåling og taksering af Bjerreby sogns jord, samt at dele den imellem landsbyerne. Aftalen var blevet truffet efter forudgående forhandlinger mellem ham og den tidligere nævnte forvalter Jørgen Hansen.

Hanne Staff Johansen beretter videre, at der senere opstod uenighed mellem de to nævnte herrer om denne aftales indhold. Pauli hævdede, at han kun havde påtaget sig at opmåle og takserer Bjerreby sogns jord og dele den imellem landsbyerne samt at udskifte præstegårdens jord. Dette arbejde havde han udført, da uenigheden opstod.

Forvalter Hansen påstod derimod, at Pauli også havde påtaget sig: »... at inddele jorden således i hver mark, at hver mand kunne få sin jord på tre steder i hver mark«.

Dette benægtede Pauli imidlertid på det kraftigste. Det kom så vidt, at forvalter Hansen truede ham med en retssag. Så vidt man kan se af det bevarede kildemateriale, blev en retlig afgørelse dog undgået. Uenigheden må formodentlig være blevet bilagt i mindelighed.

Også om betalingen for det udførte arbejde opstod der uenighed. I aftalen havde Pauli accepteret et beløb på 150 Rdl. Noget tyder imidlertid på, at det faktisk var et urimeligt lille beløb. Dette må også forvalter Hansen have indset. I hvert fald gik han ind på at betale yderligere 100 Rdl. – Pauli var dog fortsat utilfreds og påstod, at han beregnet efter den sædvanlige tarif for et sådant arbejde burde have 585 Rdl.

Det var unægteligt et langt større beløb. Så vidt man kan se, måtte han dog nøjes med de 250 Rdl., som han havde fået udbetalt.

Inddelingen af hver mands jord på tre steder samlet i hver mark blev ikke gennemført, men i 1784 blev der opnået enighed om en ny og mere hensigtsmæssig fordeling af agrene i de forskellige skifter. Hver landsbys jord blev dog fortsat dyrket i fællesskab, indtil den endelige udskiftning blev gennemført omkring århundredeskiftet.

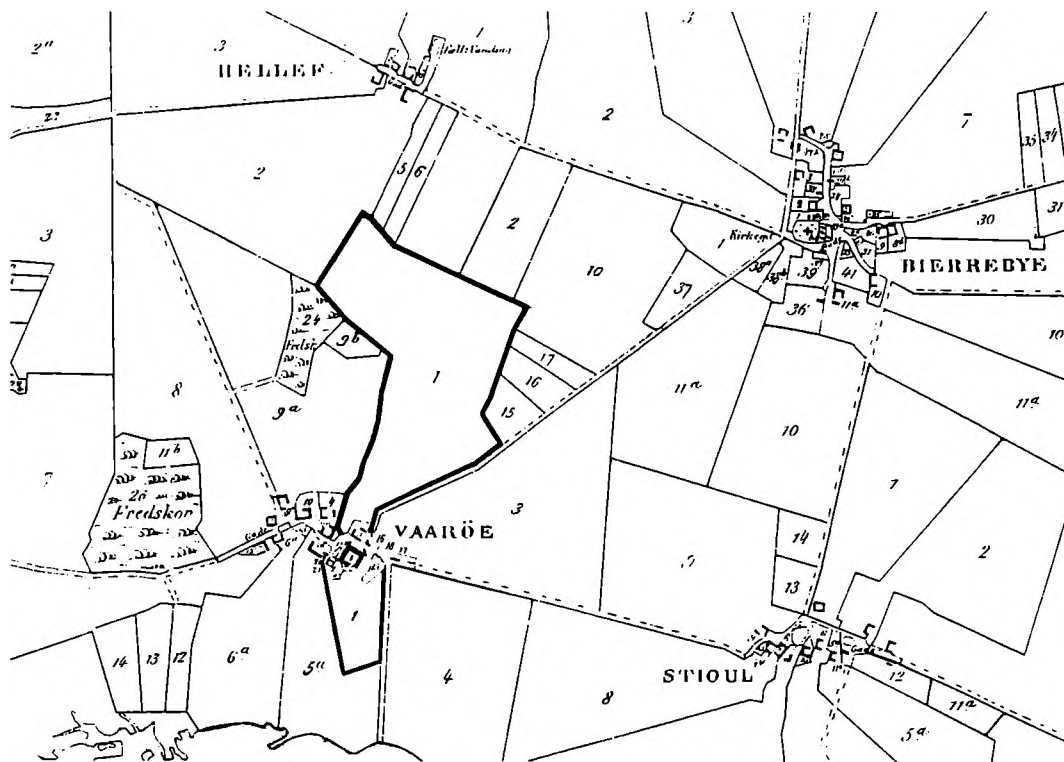
Pastor Flor havde dog som tidligere nævnt fået præstegårdens jord udskiftet allerede i 1776, og det fik desværre nogle kedelige følger.

Striden mellem præsten og hans bysbørn

Præstegårdens jord var blevet samlet på to steder. En mindre del lå lige syd for præstegården, medens størstedelen var beliggende nord for byen. Så vidt, så godt.

Udskiftningen medførte imidlertid, at præsten kom i konflikt med sine bysbørn om opsætning og vedligeholdelse af gærder og hegn omkring den udskiftede jord. Sagens forløb er nøje beskrevet i det bevarede kildemateriale (note nr. 2). Det er et temmelig omfattende materiale, og da teksten er skrevet i et meget indviklet sprog, skal den ikke citeres ordret i denne beretning. I stedet vil det blive forsøgt at give et sammendrag af begivenhedernes forløb på grundlag af de oplysninger, som foreligger, og således som man nu er i stand til at vurdere deres indhold.

Sagen har en vis principiel betydning, fordi den er et eksempel på, at godsejeren og hans fæstebønder i enkelte tilfælde havde sammenfaldende interesser at forsvare og derfor holdt sammen. Ellers hører man mest om modsætningerne. Den fortjener derfor at blive husket.

Den store firlængede gård, som er betegnet nr. 1, er præstegården. Dens tilhørende jorder er markeret med et 1-tal. Kortet er først tegnet efter den endelige udskiftning af hele landsbyens jord.

Set med nutidens øjne vil mange måske finde det forbavsende, at en sådan sag kunne give anledning til en så bitter strid, men man må ikke glemme, at gærder og hegn i datiden spillede en meget stor rolle. Stengærder blev benyttet i stor udstrækning og ofte i forbindelse med jordvolde, hvorpå der blev plantet hegn, således som man endnu kan se det enkelte steder som f.eks. ved strandengen »Monnet« sydvest for Vårø. Det var et meget stort arbejde at opsætte sådanne stengærder, og vedligeholdelsen krævede også en betydelig arbejdsindsats. Derfor var det ikke så mærkeligt, at bønderne ikke ville påtage sig hegnspligter i større omfang, end de var absolut tvunget til.

Sagen blev indledt med, at hr. Flor sendte en klage til Rentekammeret, som

var en afdeling af statsadministrationen ligesom nutidens ministerier. – Rentekammeret sendte klagen videre til amtmanden med påbud om, at han skulle lade foretage en undersøgelse af sagen. Amtmanden pålagde derfor Landvæsenkommissionen for Nyborg amt at tage til Tåsinge for at se på forholdene på stedet og drøfte sagen med parterne.

Besøget fandt sted den 6. juli 1778. På Peder Juels vegne mødte den tidligere omtalte forvalter Hansen. Endvidere var alle Vårøs bønder kaldt sammen. Det fremgår af protokollen, der blev ført over besøgets forløb, at de var til stede, da kommissionen besigtigede de omstridte gærder og hegn, men derimod ikke, om de også overværede de påfølgende drøftelser. Det var forvalter Hansen, som på deres vegne førte sagen.

Det har dog næppe været af ren og skær omsorg for bøndernes ve og vel, at gods-ejeren gjorde fælles sag med dem. Han var naturligvis selv stærkt interesseret i, at de ikke fik pålagt mere arbejde for andre, end loven krævede. Det kunne jo måske medføre, at de ikke fik passet deres fæstegårde så godt, som han kunne ønske det.

Det ser ud til, at hr. Flor straks ved mødets begyndelse har opgivet nogle af sine oprindelige krav og har fremlagt et nyt og mere imødekommende forslag. – Dette sidste kunne forvalter Hansen dog ikke acceptere, men henviste til, at han først måtte drøfte det med godsets administrator Peder Juel. Han lovede, at dennes svar skulle foreligge i løbet af otte dage. – Derefter overgav han kommissionen en skrivelse fra Peder Juel, hvori denne havde fremstillet sit syn på sagen. Til kommissionens orientering havde han medbragt et kort over hele Bjerreby sogns jord.

Selv om kommissionen, således som det klart fremgår af protokollen, helst havde set sagen ordnet i mindelighed på dette møde, lykkedes det altså ikke. Den måtte rejse hjem og afvente Peder Juels svar på hr. Flors nye forslag.

Denne svarskrivelse, som ifølge en senere bemærkning i protokollen var dateret 16. juli, er ikke fundet. Det vil imidlertid af det følgende fremgå, at Peder Juel ikke har accepteret hr. Flors nye forslag.

Efter at Landvæsenskommissionen havde modtaget nævnte svarskrivelse, udarbejdede den en indstilling til amtmanden. Den er dateret 28. juli. I denne indstilling lægger kommissionen ikke skjul på, at bønderne efter dens mening burde have accepteret hr. Flors tidligere nævnte mindelige forslag. Da dette imidlertid ikke er sket, foreslår kommissionen, at amtmanden træffer afgørelse i sagen efter de retningslinier, som er nærmere specificeret i nævnte indstilling.

Amtmanden udstedte derefter en såkaldt »Eragtning«, som den kaldes. Den er dateret 31. juli. I nutidens sprogbrug vil man vel kalde den en kendelse i sagen. Denne Eragtning blev tilstillet parterne og senere sammen med disses svarskrivelser indsendt til Rentekammeret.

Så vidt man nu kan skønne, har denne kendelse stort set imødekommet hr. Flors oprindelige krav. – I sin svarskrivelse, som er dateret 4. august, erklærer han sig da også villig til at efterkomme kendelsen, men han tilføjer, at han overfor Landvæsenskommissionen havde fremsat et mindeligt forslag, som på visse punkter stillede bønderne gunstigere. Derfor indstiller han til Rentekammeret, at man i stedet for at følge amtmandens kendelse stadfæster dette mindelige forslag. – Det ser altså ud til, at han stadig er villig til at gøre indrømmelser for at få striden bilagt i mindelighed.

Som man måtte forvente, ville modparten ikke efterkomme den afsagte kendelse. Forvalter Hansen lod bønderne sammenkalde og drøftede såvel kendelsen som hr. Flors svarskrivelse med dem. – Resultatet af disse drøftelser blev en svarskrivelse, som er dateret 6. august. Der henvises heri til, at godsejeren forlængst har givet bønderne tilsagn om, at der i nær fremtid skal foretages en egentlig udskiftning af landsbyernes jord imellem de enkelte gårde. Man finder det derfor urimeligt, at bønderne på nuværende tidspunkt skulle pålægges den byrde at opsætte nye hegn, som i løbet af få år atter skulle ændres. Man beklager, at hr. Flor ikke har villet afvente denne udskiftning. Hvis han havde gjort det, ville der ikke have været tvivl om, at han selv skulle have hegnet sin jord på lige fod med bønderne.

Imidlertid havde hr. Flor allerede for et par år siden fået tilladelse til udskiftning af præstegårdens jord. Efter at denne ud-

skiftning var blevet gennemført, havde han stillet krav om bøndernes deltagelse i hegnsætningen. Da de nægtede dette, havde han indsendt den foran nævnte klageskrivelse til Rentekammeret. Om denne benytter man betegnelsen: »Præstens overlæde klagemål«, som ikke bør komme bønderne til skade, således som det er sket i den afsagte kendelse.

Man henviser endvidere til en tidligere lignende sag fra Skalkendrup på Fyn. Kendelsen i denne lød på, at den, der havde forlangt sin jord udskiftet, selv skulle sørge for indhegningen. Både bønderne og gods-ejeren havde, da hr. Flor fik tilladelsen til at få sin jord udskiftet, forventet, at det samme skulle gælde i dette tilfælde, men i stedet havde man nu fået: »... en sådan ulejlighed deraf«.

Svarskrivelsen slutter med en sætning, som måske nok kan siges at have en vis berettigelse, men som det vistnok alligevel havde været klogere at udelade. Den lyder:

»Og endelig formener Bønderne, at Præsten i Proportion af sit Hartkorn bør tage Del udi Hegnet fra ... til ..., hvorved formodes, at Præsten som Besidder af et importable Præstekald, ikke kan anses fornærmet, men bedre have Raad og Evne til at hegne for sine egne Løkker, end de fattige Bønder at bebyrde med saadanne Hegn, hvoraf ikke de, men Præsten alene har Fordelen«. (»importable« = »indbringende«. »fornærmet« er her benyttet i betydningen »stillet ugunstigt«).

Sagen blev derefter indsendt til Rentekammerets afgørelse. Denne kom allerede med en skrivelse, som er dateret 22. august. Heri meddeles til indledning, at hverken Landvæsenskommissionens indstilling eller amtmandens kendelse kan stadfæstes, da ingen af disse overholder de bestemmelser, der er anført i den tidligere nævnte forordning af 13. maj 1776.

Rentekammeret bestemmer derfor, at

denne forordnings regler nøje skal følges. I skrivelsen gives derefter en udførlig redegørelse for, hvorledes opmålingen af heg-nene og den påfølgende fordeling af disse skal foretages. Det pålægges amtmanden at sørge for, at denne afgørelse bliver overholdt.

Hvis enten den ene eller begge parter erklærer sig utilfreds med denne inddeling, skal amtmanden, efter at fordelingen er gennemført, indsende de tilhørende dokumenter og kort til Rentekammeret, som derefter vil træffe den endelige og uigenkaldelige afgørelse i sagen.

Så vidt man kan se af det bevarede kilde-materiale, blev det sidstnævnte dog ikke nødvendigt. Sandsynligvis er begge parter efterhånden blevet træt af denne kedelige strid. Selv om ingen af dem måske har været helt tilfreds med den trufne afgørelse, har de formodentlig kunnet indse, at det ikke har kunnet nytte at drive sagen videre. Det ville næppe heller have kunnet ændre den afgørelse, som Rentekammeret havde truffet.

Om denne konflikt har givet anledning til et varigt modsætningsforhold imellem præsten og hans bysbørn, vil det næppe nu være muligt at afgøre med sikkerhed.

Det er derfor uvist, om også de Vårø bønder var med til at: »væde hans grav med tårer«, således som mindetav lens indskrift så smukt beretter.

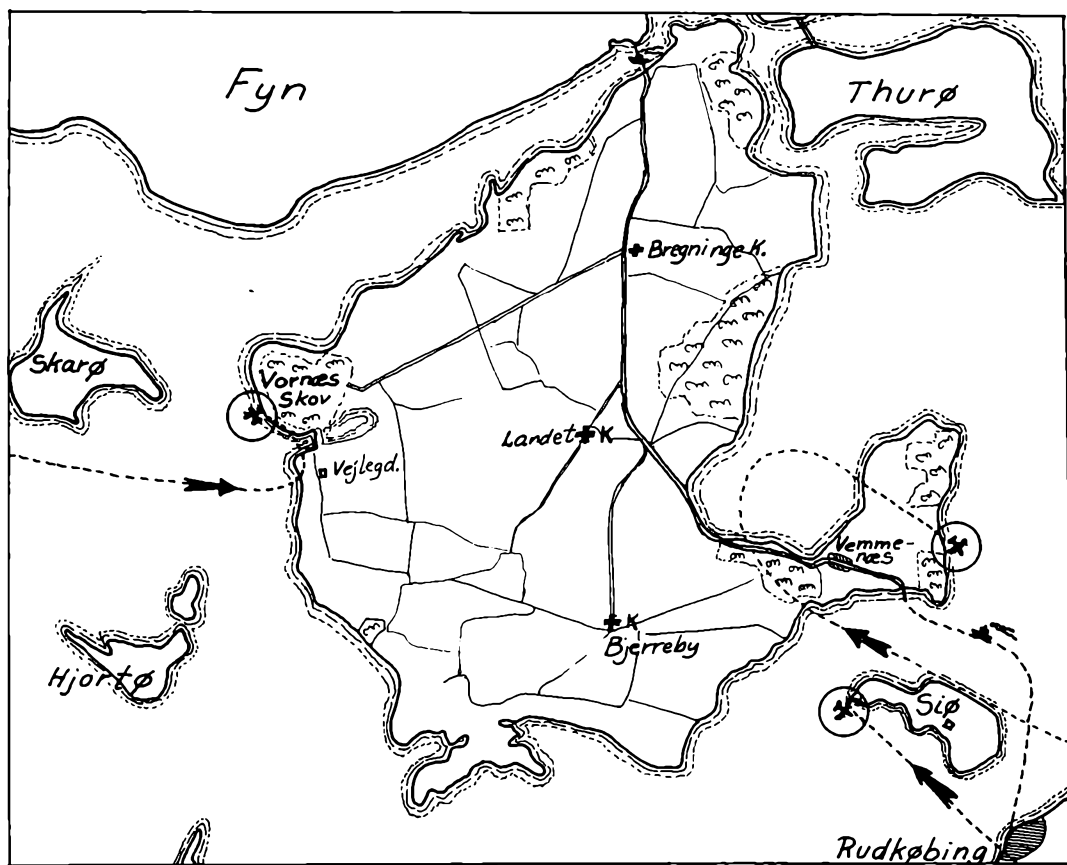
Noter

- 1) Hanne Staff Johansen:
En landsbys udskiftning. Bjerreby på Tåsinge.
Fynske Aarbøger VII., Odense 1969.
- 2) Nyborg Amts Landvæsensprotokol,
Bind II, side 143, f.f.
Tåsinge Godsarkiv. Landsarkivet for Fyn.

Luftkamp omkring Tåsinge

Nedskudte allierede fly ved Tåsinge 1940-1945

Af Gunnar Kjær Mortensen

Vornæs Skov

Den 16. februar 1944 kunne læses følgende i Svendborg Avis:

Bombenedkastningen på Tåsinge i går aftes omfattede foruden nogle brandbomber en sprængbombe, der lavede et stort krater og beskadigede to huse, mens til alt held ingen mennesker kom til skade. Værst gik det ud over frugthandler Lars Rasmussens hus, der blev

ødelagt. Der blev knust en del vinduer og anrettet mindre ødelæggelser på Johanne Husmanns ejendom. Brandvæsenet fra Lundby kom til stede, alarmeret af brandskæret fra de nedkastede brandbomber, som imidlertid ikke antændte en større brand.

Der er også faldet et par forsagere, hvorfor der straks blev etableret afspærring af det truede område.

Denne begivenhed tog sin begyndelse den foregående dag i England, blandt andet på Oakington-luftbasen ved Cambridge. Denne base var hjemsted for Royal Airforce's 7. squadron, som var en eliteenhed for bombefly, – hovedsagelig af typen Lancaster, som hver havde en besætning på syv og undertiden otte mand. Besætningen på Lancaster ND 365 (kodet MG-L) var samlet.

Flyets pilot var flyverløjtnant P. K. W. Williams. De øvrige var pilotofficer James M. Alexander (23 år), flyverløjtnanterne A. J. Sayer (32 år) og Raymond R. S. Ballantyne, warrantofficer Walter Hawkins (25 år) samt flyversergenterne Norman B. Sefton (19 år), Louis G. Glaus (25 år) og G. S. Staniforth.

De store Lancaster-bombefly var tanket helt op, og i løbet af dagen blev bugen på de store maskiner fyldt op med bomber af forskellig art. Det samme syn kunne man møde på en lang række andre luftbaser over hele England. Man var ved at klargøre en hel armada af bombefly til et storangreb på Berlin!

Da de var klar til at starte på togtet først på aftenen den 15. februar 1944, var flere hundrede maskiner til dette togt allerede i luften fra andre baser og havde sat kursen mod øst. Bombelasten på Lancaster ND 365 bestod af en kæmpemæssig cylindrisk 1800 kg sprængbombe, 3 stk. 450 kg og 12 stk. 110 kg sprængbomber og 6 lange kasseformede brandbomber. Maskinen fik starttilladelse, og det tungt lastede fly brugte næsten hele startbanens 6000 fod inden hjulene slap jorden, og de var i luften. Flyene gik i luften så tæt, som det var forsvarligt, og satte kursen mod øst. Fra alle luftbaserne styrede man mod et fælles punkt i Nordsøen, ca. 120 km vest for Esbjerg.

Styrken af bombefly bestod af 561 Lancaster og 314 Halifax, ialt 875 maskiner.

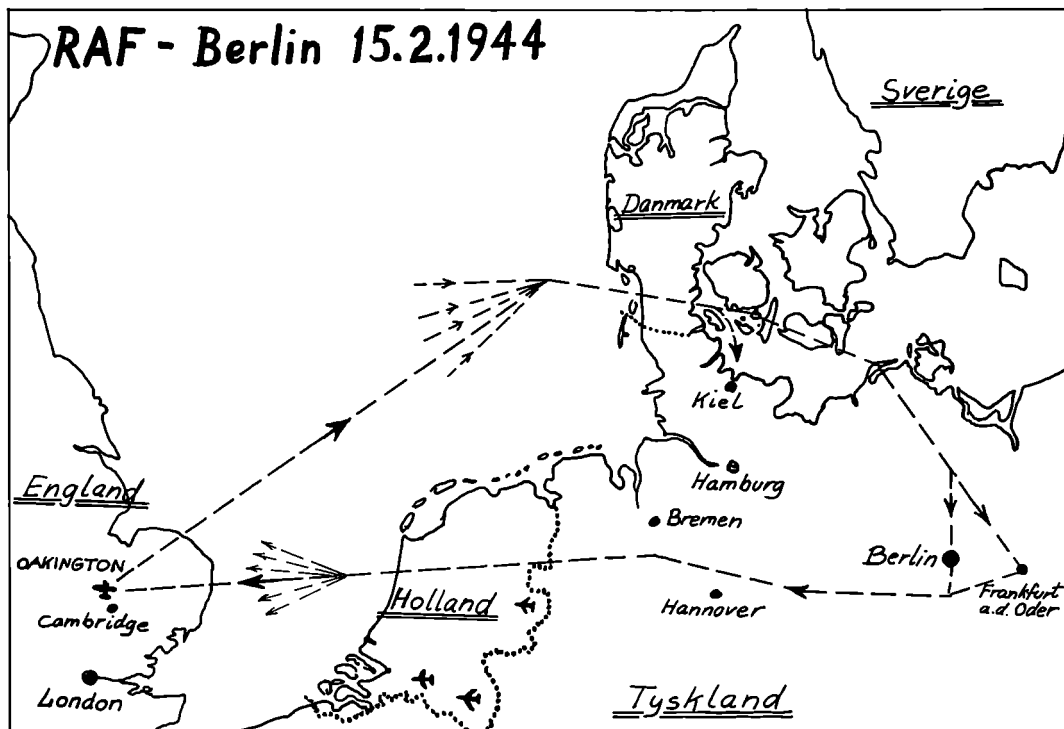
Luftstyrken holdt af gode grunde kurs syd om Esbjerg, da dette område var berygtet som det kraftigst bestykkede luftværnsområde på Jyllands vestkyst, – især på grund af den tyske marines 10,5 cm luftværnsbatterier, som havde nedskudt adskillige engelske maskiner.

Styrken fløj ind over Sønderjylland og med kurs mod det sydfynske øhav, Lolland-Falster og den tyske kyst vest for Rügen. Da de første maskiner passerede den jyske vestkyst, var de tyske luftbaser alarmeret, og tyske natjagere gik på vingerne.

Under passage af Sønderjylland forlod 47 maskiner hovedstyrken og drejede mod syd i retning af Kiel for at udlægge søminer i Kieler bugt.

Denne aften var der lavt skydække, men højere oppe, hvor bombeflyene befandt sig, blev det klart måneskin. De tyske natjagere fik derfor alt for let spil med at finde de relativt langsomme bombefly, og de indledte straks angreb. Klokkeren 20.07 blev en Lancaster skudt ned ved Avne Vig, nordøst for Haderslev. Kun ét besætningsmedlem overlevede. Klokkeren 19.58 styrkede en anden Lancaster ned i den nordlige udkant af Fåborg by, hvor to besætningsmedlemmer overlevede, og hvor der skete betydelig materiel skade, da flyets bomber detonerede.

Lancaster ND 365 fløj over Sønderjylland og Lillebælt, og da den var over det sydfynske øhav, blev den opdaget af en tysk natjager, som straks indledte beskydning. Hvad der videre skete er det kun muligt at stykke sammen ud fra forskellige øjenvidners beretning. Det må antages, at Lancasteren er blevet forfulgt og beskudt på strækningen fra Avernakø til omkring Vejlegaarden i Ny Gesinge, hvor Lancasteren i en sidste undvigemanøvre drejede mod nordvest men samtidig tabte højde. På det tidspunkt har piloten indset, at alt var

Hovedruten ved bombeangrebet på Berlin 15. februar 1944 (ifølge Martin Middlebrook: »The Berlin Raids, RAF Bomber Command Winter 1943-1944. London 1988).

tabt, og han gav derpå besætningen ordre til at forlade flyet, som på det tidspunkt må formodes at have været i brand. I de sidste nervepirrende sekunder kastede han to lysbomber, og i deres lyskær så Edvard Broholm på Skarø mindst tre faldskærme i luften. Umiddelbart efter eksploderede flyet i luften, og den største vragedel landede på lavt vand ud for Vornæs Skov.

Edvard Broholm beretter:

»Begivenhederne startede egentlig temmelig tidligt på aftenen, for vi sad og spiste aftensmad, da skyderiet sammen med kraftig flymotor-støj tog sin begyndelse. Stemningen var trykkende. Vi vidste aldrig, hvornår en hvislen fra en faldende bombe skulle ændres til det frygtelige brag, der bragte død og ødelæggelse med sig. Jeg kunne ikke blive inde, men løb ud i marken

foran huset, hvor jeg havde overblik over himmelen og horisonten. Pludselig kom der et frygteligt brag og sekunder efter et spektakel, som om en tærskelade af blikplader var blæst ud over markerne. Samtidig med dette raslende spektakel kom der et lufttryk langs jorden så kraftigt, at det fik mig til at trine to-tre skridt baglæns, og jeg havde en fornemmelse, som om bukserne skulle blæse af mig. Samtidig med dette infernalske spektakel tændtes 2-3 kraftige lys på den østre nattehimmel, – så kraftige, at kysten af Vornæs Skov og de østre huse på Østerhoved (Skarø) lå badet i lys som på en sommerdag, skønt det ellers var ret mørkt på den tid af aftenen. Medens jeg var ved at komme mig af chokket og stirrede mod den oplyste horisont, så jeg pludselig 2-3 store hvide faldskærme dale

ned belyst af de satte lysbomber. Og så kom den største, altså den nærmeste, og den var sort, det vil sige, at jeg med det samme var klar over, at den var på denne side af lyshavet og ikke så langt fra os. Jeg løb ind til min familie, der sad med hænderne for ørerne, og råbte: »Der er en flyvemaskine skudt ned, – vi skal ud og redde mandskabet, de er gået ned med faldskærme her mellem øen og Tåsinge«.

Set fra Tåsinge-siden beretter Ejnar Juul Hansen:

»I 1944 boede jeg sammen med min bror Laurids i det tredje hus fra dæmningen (Vornæs Skovvej 34). Om aftenen den 15. februar var jeg på vej gennem Vornæs Skov op til smeden i Vornæs, da jeg hørte motorlarmen fra et fly, og denne lyd steg hurtigt til en øresønderrivende brølen. Gennem alle træerne var det ikke muligt at se, om der var mere end én maskine. Bag skoven ud mod Skarø lystes himlen op af et vældigt lysskær, og med ét lød der et enormt brag. Jeg nåede op til smedien og traf Valdemar Jensen og et par naboer, og vi blev enige om, at vi ville ned og se, hvad der var sket.

Da vi nåede ned til stranden, så vi ca. 100 meter ude på lavt vand størstedelen af et fly, som tilsyneladende lå på ryggen med det meste af den ene vinge synlig. Noget af understellet med det ene hjul strittede op i luften, og der var ild i hele dækket. Et stykke inde i skoven brændte resterne af lysbomberne, og varmeudviklingen havde svedet de nærmeste træer og grene.

Næste morgen, da det var lyst, var det tydeligere at se, hvad der var sket. Lars Rasmussens hus (Vornæs Skovvej 36) var næsten blæst omkuld, men stod endnu med knækkede bjælker og spær, og nede på marken halvvejs til stranden sås årsagen: – et kæmpemæssigt bombekrater!

Nedenfor strandvolden lidt længere nordpå lå to af flyets motorer, svært

beskadiget. De to øvrige motorer lå med nogen indbyrdes afstand et godt stykke inde i skoven, så det er højst tænkeligt, at flyet til sidst er eksploderet i luften.

I mellemtiden ankom en dansk politibetjent Kaj Drostrup til stedet. Hans opgave var at bevogte flyvraget, så der ikke blev fjernet våben og ammunition fra vraget. Vi havde en lille pram liggende nede ved stranden, som vi brugte, når vi stangede ål, og vi blev enige om, at vi ville ud og kigge nærmere på flyvraget. Drostrup og jeg roede derud og kiggede ind i maskinen. Der lå lange bånd af maskingeværammunition, og det så ud som om hver 10. var en sporlyspatron og den efterfølgende én med sprængladning. Så fik vi øje på en kæmpemæssig intakt bombe, og Drostrup sagde: »Den dér kan jeg nu ikke rigtig lide, – vi må vist hellere se at komme i land«. Der kom en del nysgerrige, og Drostrup blev der som vagt i de næste par dage. Da han var ivrig lystfisker, så han en gang imellem sit snit til at låne prammen og en lyster, for at se om han kunne være heldig at fange en ål. Efter et par dage blev han kaldt til Svendborg til andre opgaver.

En tre-fire dage efter nedskydningen ankom tyskerne til stedet. De havde blandt andet til opgave at sprænge bomben. De nysgerrige blev gennet på afstand, og de nærmeste beboere fik besked på at åbne døre og vinduer, for at de ikke skulle blive knust af lufttrykket, og så roede der et par tyske minører ud og anbragte en ladning på bomben, og da de var roet i land, råbte de: »10 minutter!«, og så gik alle i dækning. Jeg var halvsloj den dag, men kom op og gik uden for huset, da de skulle sprænge den. Der lød et enormt brag, og der rejste sig en vældig vandsøjle højt op i luften, og den blev fotograferet af skovarbejder Peder Poulsens søn Anders. Jeg troede, at jeg var i rigelig afstand, men blev noget ubehageligt overrasket, da en metaldel fra spræng-

Vandsøjlen ved sprængningen af flyvraget af Lancaster nr. ND 365 ved Vornæs, udført af et tysk sprængningshold kort tid efter nedstyrtningen. (Foto: Anders Poulsen).

ningen slog ned og landede i få meters afstand.

Som sagt blev Lars Rasmussens hus så beskadiget, at det kun var tjenligt til nedrivning. Aftenen det skete, var hans kone Anna ikke hjemme, men var på besøg hos sin familie i Staus Mølle og slap derfor for den oplevelse. En fritliggende bygning af træ, som normalt anvendtes til frugt-lager, blev interimistisk indrettet til beboelse, og det beskadigede hus blev derpå revet ned og murbrokkerne fyldt i bombe-krateret, som imidlertid var så stort, at husresterne langt fra var nok.

Længere syd på, i en af strandene, opdagede man et stort hul, og der blev lånt en jernstang i smedien i Vornæs, og man rodede i hullet for at lokalisere, om der skulle være en bombe mere. Jeg ved ikke, om de fandt nogen, eller om den lå for dybt til, at det var muligt at få den op.

Efter sprængningen af vraket kunne vi finde metalstumper alle mulige steder, men det, der lå ude i vandet, forsvandt forbavsende hurtigt. Det var jo dårlige legeringer, som ikke skulle holde ret længe, for der gik jo mange maskiner til på de ture.

Da dansk politi havde forladt stedet, blev bevogtningen overtaget af tyskerne. De gik altid vagt tre sammen ad gangen, og når de var på vej væk, kunne jeg nok se mit snit til at komme ned til stranden og kigge nærmere på de to flymotorer, som lå uden for tyskernes synsvidde nedenfor diget. Der kunne jeg sidde uforstyrret og skille noget af mekanikken ad, uden at de kunne se mig. Jeg skulle bare sørge for, at jeg slap tilbage til huset, når de havde vendt og gik med ryggen til. Så kom der en stor lastbil med påmonteret spil. De slæbte en wire ned til en motor, gjorde wiren fast og slæbte den næsten gennem diget og videre op til bilen. Hvis motorerne ikke havde været ødelagt før, så blev de det ihvertfald ikke kønnere af den tur. Men jeg forstår ikke, hvad de ville med dem, så ødelagte, som de var. De havde for øvrigt en russisk krigsfange med, og ved fagter og et uforståeligt sprog gjorde han os kraftigt opmærksom på, at han var russer og ikke tysker. Tyskerne gav ham en spade, og gjorde tegn til ham, at han skulle udbedre skaderne på diget, hvor de to motorer nærmest var blevet slæbt igennem, men det havde han nu ikke lyst til, men de gjorde ikke anstalter til at tvinge ham til

To tyske officerer og ukendt kvinde ved stranden, Vornæs, den dag flyvraget blev sprængt. (Foto: formentlig Anders Poulsen).

det. Helt hen mod påsketid kom tyskerne i tanker om, at de ville have fat i alle sprængstykker, der var drysset over det hele, da de sprængte vraget, så det kom de og samlede op. Men flere år efter kunne man stadig støde på små stumper.

En gang i marts, da min broder Laurids og Christian Rasmussen var ude at stange ål, fandt de liget af en af flyverne (løjtnant A. J. Sayer) i nærheden af et kuppelformet jerngitter fra et skyttetårn. Han havde et regelmæssigt rundt skudhul midt i panden, og vi fik bjerget ham med ind til kysten. Der blev sendt bud til politiet i Svendborg, og landbetjent Strømvig kom til stede og udtog flyverens papirer, som skulle afleveres til værnemagten, og derpå blev han kørt bort.

Midt på sommeren fandt Alfred Andersen (Vornæs Skovvej 30) liget af endnu en flyver (sergent Louis G. Glaus), som var drevet i land nedenfor hans mark. Han spurgte, om jeg ikke kunne være der, når tyskerne kom, og så dirigere dem ned ad markvejen til stranden, i stedet for at de skulle ødelægge hans kornmark. Der kom en hel lastbilfuld tyskere, og de havde en tom kiste med. De havde nær aldrig fået ham i kisten, for han var meget høj. Af de fundne papirer fremgik det, at han var canadier. Tyskerne havde ikke meget tilovers for canadiere, – de påstod, at det var mordere og terrorister, men det har nu nok været fordi canadierne altid var frivillige.

Senere fandt vi for øvrigt en stålplade, som i størrelse passede til, at den kunne dække en mand i siddende stilling. Vi tog den med til smedien i Vornæs, men det var sådan noget hårdt materiale, som hverken var til at hugge eller stikke i. Mon der ikke har siddet sådan én ud for hvert besætningsmedlem, og som har skullet beskytte dem mod skud ved jagerangreb?«.

De to dræbte flyvere, som blev fundet

ved kysten af Vornæs, blev begravet uden større dramatik på Landet kirkegård under tysk militær honnør. I kirkebogen er de anført:

døde Mandkøn 1944:

nr. 2 fundet i strandkanten udfor Vornæs, Landet sogn, Sunds Herred – 6. marts 1944. Begravet Landet sogns kirkegaard, Sunds Herred 6. marts 1944: Arthur John Sayer. Engelsk soldat: nr. 70604 af Royal Air Force, født i Sparham, Norfolk, England, 22. december 1911: Løjtnant 32 år. Begravelsen forrettet af sognepræst Nielsen. Anmærkning: Nedskudt over Svendborg Sund 15. februar 1944.

nr. 5 fundet i farvandet ud for Vornæs, Landet sogn, Sunds Herred, 30. juni 1944. Begravet Landet sogns kirkegaard, Sunds Herred, 30. juni 1944: Louis Godfrey Glaus. Engelsk soldat: nr. 536667 af Royal Air Force, født i High Road, Kilburn, London, 12. oktober 1918, sergent, 26 år. Begravelsen forrettet af sognepræst Nielsen. Anmærkning: Nedskudt over Svendborg Sund 15. februar 1944.

Udover de to flyveres gravstene og en fælles mindesten kan man på Landet kirkegård se tre propelblade fra Lancaster ND 365.

Miss J. E. D. Arnold-Forster, West Yorks, England, har været så venlig at fortælle lidt om sin ungdomsven, flyverløjtnant Arthur John Sayer. Hun har i et brev fortalt, at han var født i 1912 i det lille landsogn Sparham i Norfolk. Straks i begyndelsen af krigen meldte han sig til RAF. Da han havde fået sin grunduddan-

Fra Landet Kirkegård. Til venstre de to gravstene over løjtnant A. J. Sayer og sergent L. G. Glaus. Til højre for disse en mindesten rejst af sognets beboere og længst til højre et propelnav og tre propelblade fra flyet. (Foto: Erik Hansen).

nelse, var han i en kort periode i Frankrig og blev derpå flyinstruktør på Yerdon-basen v. Leeds, hvor han trænede nye piloter i et par år. Han blev derpå forflyttet til East Linton-basen øst for Edinburgh i Skotland, hvor han lærte at flyve den 2-motorers natjager Beaufighter. Han blev dernæst forflyttet til Oakington, hvor han skulle flyve Lancaster bombefly.

Derimod gik det anderledes dramatisk for sig på Skarø. I Anders Bjørnvads bog »Faldne allierede flyvere 1939-1945« er det således anført:

»To omkomne besætningsmedlemmer, J. M. Alexander og W. Hawkins, blev fundet i vandet øst for Skarø af Marius Erichsen og hans datter Inger, der var sejlet ud med en pram. De omkomne blev lagt i Erichsens vognport på nogle brædder og tildækket med et dansk flag.

Senere kom fra fastlandet en tysk officer og seks menige, medbringende to kister, for at begrave flyverne. Kort før midnat blev de to kister med de dræbte flyvere læsset på købmand Madsens hestevogn, hvorpå man begav sig mod den anden ende af øen.

Ved ankomsten til kirkegården nægtede tyskerne købmanden og Erichsen adgang til at overvære begravelsen, så de måtte blive udenfor. Tyskerne gravede graven og satte to trækors med navn og nummer på dem.

Næste morgen var der sat et dannebrogslag på graven og lagt blomster«.

To andre dræbte, flyverløjtnant Raymond R. S. Ballantyne og flyversergent Norman B. Sefton, vides der meget lidt om. Måske er de drevet i land på kysten af Fyn. I hvert fald var de to døde kommet i tyskeres varetægt og gravet ned i nærheden af nogle tyske barakker i Svendborgs nordlige udkant. De blev først fundet efter befrielsen og flyttet til Svendborg kirkegård.

Endelig var der to besætningsmedlemmer, som overlevede, idet de sprang ud med faldskærm inden flyet eksploderede. Den ene landede på en mark på Skarø. Efter at Edvard Broholm var kommet hjem, fik han fat i naboens søn Rasmus Andersen, og sammen med ham og medbringende en lommelygte drog de ud på eftersøgning langs nordkysten af Skarø, og herom beretter Edvard Broholm videre:

»Rasmus rettede først sit søgelys udover havet, men der var intet at se, men da lyskeglen gled ind over pløjemarken, så vi tydeligt noget stort hvidt, og jeg var med det samme klar over, at vi her stod overfor den flyver, som jeg havde set dale ned tæt ved. Vi nærmede os hurtigt, men alligevel spændt og forsigtigt, og så en mand ligge udstrakt på jorden. Så snart den nedstyrede flyver blev klar over, at nogen nærmede sig, løftede han hovedet for at se, hvad det var; vi så nu et ansigt indsmurt i jord og blod, så det så nærmest uhyggeligt ud. Vi gik hen til ham og gjorde ham, så godt vi kunne, forståeligt, at vi var venner og ville hjælpe ham. »Leg broken - leg broken«, sagde han, og med den smule

engelsk jeg kunne, forstod jeg, at det måtte være en englænder eller amerikaner, og at han havde brækket benet. Vi befriede ham for faldskærmen og fik ham rejst op, og med en arm om halsen på hver af os og siddende på vore hænder, bar vi ham fra pløjejorden ud på græsbrinken langs stranden. Her lagde vi ham ned igen og med et lommetørklæde vredet op i havvandet, fik vi vasket det værste af blodet og snavset af ansigtet og hænderne på ham. Blodet i ansigtet var kommet af, at da han nåede jorden og måske var bevidstløs, trak faldskærmen – inden den nåede at falde sammen – ham hen over marken, og han stødte hovedet mod en sten i den plovfure, som stoppede ham. Her kunne vi ikke blive med ham, vi måtte have hjælp for at få ham bragt i hus, og jeg løb hjem over alle marker, og jeg synes aldrig, jeg har løbet sådan før – jeg formelig fløj over grøfter og hegn. Jeg løb som sagt så hurtigt jeg kunne hjem og fortalte, hvordan situationen så ud. Jeg fik vor bærebør fundet frem, en kasseret kapokmadrass, et par rene sække, og så gik jeg i spisekammeret, fik fat i en halv flaske vin og en anden flaske fyldte jeg med vand, og med disse to flasker løb jeg så igen alt, hvad jeg kunne ud over markerne til de to efterladte. Min søster Alma var imedens løbet over til Valdemar Andersen og fik ham med, og sammen med min far, Kristen Broholm, begav de sig ud for at komme os til hjælp med bærebøren med mere, og min søster var med for at lyse for dem med en lygte. Så snart jeg kom ud til Rasmus og flyveren, drak han al vinen og en slurk af vandet, og i taknemmelighed trykkede han mine hænder. Rasmus havde givet ham en cigaret, og han lavede helt op; han kunne mærke, vi ville ham det godt. Ankommen med bærebøren, som vi ved hjælp af rebet og madrassen hurtigt fik gjort klar, begav vi os alle fem med den tilskadekomne om langs stranden mod vort hjem. Flyveren

blev bragt til Rasmus Andersens hjem, hvor han fik vasket såret i hovedet og fik bukserne klippet op, så det brækkede ben kunne forbindes midlertidigt«.

Om den anden overlevende fra Skarø beretter Edvard Broholm videre:

»To unge mænd, brødrene Aage og Hans Strange Rasmussen, som fra udkanten af byen havde fulgt kampens forløb i luften, og som så snart de hørte råbene fra de nedfaldne flyvere, løb til stranden ved sydsiden af øen, sprang i en pram og roede og stagede sig udover Skarødynd og mod en af de råbende forulykkede. De fandt ham også ret hurtigt, han havde fået sin gummi-båd pustet op og var kommet op i den. De fik ham hevet ombord og roede alt, hvad de kunne mod land med ham. Der mødte de Marius Erichsen, som også var gået ud i sin pram. Erichsen kom dem nu til hjælp med at få den gennemblødte og frysende flyver i land og bragt op i Erichsens hus, hvor han fik noget varmt og styrkende«.

Tyskerne var imidlertid hurtigt ude, og inden natten var omme, havde de sikret sig de to overlevende. Disse to var flyets pilot, flyverløjtnant P. K. W. Williams og flyversergent G. S. Staniforth, men i øvrigt ved vi ikke mere om disse to og deres skæbne som tyske krigsfanger.

Kort inden denne artikel gik i trykken, har Carsten Petersen (forfatter til »Luftkrig over Danmark«, bd. 1-4) henledt min opmærksomhed på sandsynlige kontaktpersoner vedrørende de overlevende og besætningen i øvrigt – og måske kunne dette efter en nærmere granskning munde ud i et supplement i næste årbog.

Som tidligere nævnt drog hovedstyrken af bombemaskiner mod sydøst med kurs mod Rügen og videre mod Berlin. Undervejs blev der skudt yderligere en Halifax bombemaskine ned i det sydfynske øhav og i Østersøen yderligere en Halifax og en Lancaster.

For at aflede tyskernes opmærksomhed fra hovedangrebet på Berlin, indledte forreste del af styrken et mindre bombeangreb mod Frankfurt an der Oder, ca. 100 km øst for Berlin. Kl. 21.13 nåede hovedstyrken frem til målområdet i Berlin, som ikke kunne ses på grund af tæt skydække. De forfølgende jagere holdt sig uden for Berlin for at undgå at blive beskudt af eget antiluftskyts på jorden. Bombeflyene begyndte straks at kaste bomberne, og i løbet af godt 20 minutter blev der kastet 2.643 tons bomber. De sidst ankomne maskiner kunne tydeligt se de opadstigende røg-søjler fra de første angrebsbølger. Angrebet ramte Siemens og Halske, som fremstillede elektrisk materiel. 142 andre fabrikker – to gasværker, et elektricitetsværk, fem sporvognsremiser og radiostationen.

Hele styrken fløj derpå mod vest ad nærmeste vej mod England og var her begunstiget af medvind. Et alvorligt faremoment under hjemturen var imidlertid de tyske natjagerbaser i Holland. Under planlægning af hele operationen blev det derfor besluttet at rette et sideløbende angreb på disse med et antal Mosquito-jagere udsendt fra England. Disse fly medbragte bomber, som de kastede fra stor højde over fem baser i Holland. På trods af disse forholdsregler havde dette togt krævet store ofre, og der var trukket et blodigt spor over Nordeuropa, idet 43 fly gik tabt, hvorved 265 blev dræbt, 54 taget til fange og fem var savnet.

Siø

Tidligere under krigen den 11. oktober 1942 fandt en allieret mineudlægningsoperation sted i Østersøområdet, og den tyske efterretningstjeneste registrerede 37 maskiner i området.

Ved halvtolvtiden strøg et havareret fly i lav højde over Rudkøbing og kort efter

hørtes et dumpt brag i retning af Siø, og flyet styrtede ned på lavt vand ved Barhoved på Siø (nordvestlige hjørne).

Der var tale om en Stirling bombemaskine nr. R 9190 fra 218. squadron (stationeret på flyvebasen Downham Market i Norfolk). Maskinen havde været på mineudlægningsoperation ud for Swinemünde og nødlandede ifølge tyskernes rapportering kl. 23.47 ved Siø. Da der ikke foreligger indrapportering om nedskydningen den pågældende aften fra tysk antiluftskyts, er det sandsynligt, at flyet er blevet beskudt af en tysk natjager (ifølge Carsten Petersens undersøgelser). Ved den hårde landing blev et besætningsmedlem, sergent og bombekaster Joseph Curle dræbt, og flere af de øvrige besætningsmedlemmer blev lettere såret. Fem af de overlevende pustede en gummibåd op og begav sig mod Rudkøbing.

Straks efter nedskydningen blev politiet i Rudkøbing (ifølge Anders Bjørnvads bog »De fandt en vej«) alarmeret, og der iværksattes en eftersøgningsaktion. Efter nogen tids eftersøgning lokaliseredes en nødraket, og man fandt de overlevende i en gummi-

Stirling bombefly nr. R 9190 nødlandet på lavt vand ved Barhoved på Siø 11. oktober 1942. Dagen derpå blev flyet »erobret« af souvenirjægere fra bl.a. Tåsinge. (Foto fra Valdemar Jensens bog: »Tåsinge rundt – en lokalhistorisk sejltur«).

båd. De fire lettere sårede blev indbragt på Rudkøbing sygehus, og den femte blev indsat i arresten.

Da det blev lyst næste morgen, sejlede man ud til vraget af flyet, hvor man foran den ene vinge fandt den dræbte Joseph Curle.

Om det syvende besætningsmedlem, sergent G. T. Richards, foreligger der flere versioner af, hvorledes han blev fundet, men under alle omstændigheder bragte to tåsingefiskere ham til Vemmenæs kro, og der blev sendt bud til politiet i Svendborg, og flyveren blev overgivet til tyskerne. Så tidligt på krigen var der ingen, der turde hjælpe engelske flyvere på flugt, endsiges skjule dem i sit hus, så derfor blev han udleveret til tyskerne og kom i krigsfangenskab sammen med de øvrige overlevende.

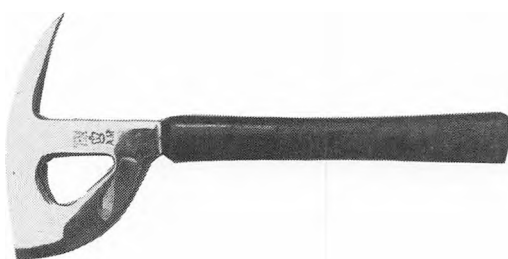
Valdemar Jensen har i sin bog, »Tåsinge rundt, en lokalhistorisk sejtur«, berettet om et lille efterspil til denne nødlanding ved Siø: »Et engelsk bombefly mavelandede under krigen her ud for Barhoved på Skovø (den vestlige ende af Siø) på ganske lavt vand. Maskinen blev vrage, men besætningen reddede livet. De seks klarede sig til Rudkøbing i en gummibåd. Den syvende kom i noget forkommen tilstand til Vemmenæs kro, hvor tyskerne senere hentede ham.

Dagen efter blev vraget »erobret« af nysgerrige tøsinger, der skal have reddet sig forskellige effekter, såsom faldskærme, kikkerter, fotoudstyr og diverse værktøj, som den lokale landbetjent i de følgende dage særdeles lempeligt forsøgte at indsamle og aflevere til de »retmæssige« ejere, tyskerne. Blandt effekterne var også en lille radiosender, og den blev noget af en »varm kartoffel« for finderne, da de erfarede, at det især var den, tyskerne var interesseret i. Den gik fra mand til mand, men ingen turde aflevere den af frygt for at lægge sig

ud med værnemagten, og da man heller ikke turde beholde den, endte det med, at den blev stillet udenfor politiets dør om natten uden afsenderadresse«.

Karl Andersen, Rudkøbing, fortæller om samme begivenhed:

»Jeg boede på Siø, og det var om efteråret på den tid, vi tog kartofler op. En sen aften kom der et engelsk bombefly. Den kom syd fra og var på vej hjem, men er sikkert blevet beskadiget, så den ikke kunne nå hjem. Piloten har derfor besluttet at forsøge en nødlanding ved Siø. Den fløj lavt over Rudkøbing og gik ned mod vandet ved Barhoved (den vestlige ende af Siø), men idet den tog vandet, blev halepartiet revet af, og resten af flyvemaskinen drejede rundt i luften, så den kom til at ligge med næsen mod Rudkøbing. Den lå på lavt vand et par hundrede meter fra land og med en stor del ovenfor vandet. En af besætningen blev dræbt ved landingen, og de øvrige i selve flyet fik pustet en gummibåd op og padlede af sted mod Rudkøbing, men vind og strøm greb fat i dem, så de nærmest havde kurs mod Strynø. I Rudkøbing havde man kunnet se, hvad der foregik, og lods båden blev sendt ud. Den fandt også gummibåden, men det skyldes nok, at flyverne har brugt lysraketter eller lygter.

Universalværktøj/økse fra Stirling bombefly nr. R 9190, fjernet fra flyet 12. oktober 1942 – dagen efter nødlandingen. Nu i privat eje på Langeland. (Foto: Erik Hansen).

Der var også en overlevende i det afbrækkede haleparti, men ham fik de ikke med. Han kom fri af vraget og begyndte at vade mod land, men har åbenbart helt mistet orienteringen, for han vadede i retning mod Strynø, og efterhånden blev der dybere og dybere, men heldigvis blev han fundet af to tåsingefiskere, som var ude på ålefangst. De tog ham med til Tåsinge.

Næste dag var vi en del, der var ude i maskinen, og der var jo mange eftertragtede ting, som blev fjernet inden tyskerne kom. Der var blandt andet nogen fra Tåsinge, der fik en lille radiosender. Vi fandt ud af, at der var to vingetanke med flyverbenzin i hver vinge, og vi prøvede på at komme tyskerne i forkøbet og samtidig gøre en god forretning, for benzin var jo meget efterspurgt og næsten umuligt at opdrive. Da det blev mørkt, havde vi fået

fat i en håndpumpe og nogle store dunke, og så pumpede vi flyverbenzin op fra de tre af vingetankene, for den fjerde var der gået hul på, så der var kommet havvand i. Under dette arbejde kunne vi ikke undgå at få en del benzin på tøjet, så vi stank langt væk af benzin. I løbet af et par nætter lykkedes det os at pumpe ca. 800 liter op, som vi solgte i Rudkøbing – hovedsagelig til Taxavognmændene. I den følgende tid kunne man let kende de biler, som kørte på flyverbenzin, for deres udstødning lugtede så underligt, og det var jo ikke det bilerne var beregnet at køre på. Snart efter tog tyskerne affære og fik skilt flyvemaskinen ad og transporteret den til Rudkøbing. Maskinen fyldte tre hele jernbanevogne nede på havnen.

De englændere, som blev samlet op af lods båden, blev selvfølgelig modtaget af

Fra begravelsen af Siø-flyets bombekaster, sergent Joseph Curle, på Odense Assistenskirkegård 14. oktober 1942. To tilfangetagne besætningsmedlemmer fra samme fly fik lov at overvære begravelsen. (Fra A. Bjørnvads: »Faldne Allierede Flyvere 1939-1945«. – Billedet venligst udlånt af Frihedsmuseet).

tyskerne på kajen i Rudkøbing, og dem hørte vi ikke mere til«.

I Anders Bjørnvads bog, »Faldne allierede flyvere 1939-1945«, er det desuden oplyst, at den dræbte var flyets bombekaster Sergent Curle, som blev begravet i Odense den 14. oktober 1942 i overværelse af de to tilfangetagne overlevende, sandsynligvis sergent G. T. Richards og Warantofficer J. White.

Vemmenæs

Den mest tragiske nedstyrtning skete den 23. april 1944. Carsten Petersen oplyser i »Luftkrig over Danmark, Bind IV«, at der var tale om en Stirling MK III nr. EF 137 fra 75. squadron, som havde til opgave at udlægge miner i Kieler Bugt. Kl. 23.15 blev den opdaget af en tysk natjager og nedskudt, da den befandt sig ved Vemmenæs. Da man i det engelske luftvåben var ved at afvikle brugen af Stirling-maskinen, fik netop denne nedskydning den skæbne at være den sidste af typen, der gik tabt.

Maskinen kom fra Østersøen og passerede tæt nord om Siø. Under passage af Siø kastede den de resterende 5-6 bomber (eller miner), som faldt på lavt vand og efterlod nogle store kratere, som kunne ses mange år efter. Derpå fløj den omtrent langs med vejen fra Siødæmningen til Lunkebugten, hvorpå den i stadig lavere højde drejede ud over Lunkebugten i retning mod Stenodden for at finde et brugbart sted at nødlande.

Arne Hansen, Vemmenæs, fortæller herom:

»Den kom nordfra over Lunkebugten og tabte højde. Den fløj lavt over Vemmenæs, maskinen var i brand, og fløj ind over Lunkebugten som en stor uhyggelig fakkel, og ved Gravvængegaard tabte den halepartiet på marken, og kort efter styrtede resten af maskinen ned på lavt vand ud for den sydøstlige del af Vemmenæs. Be-

sætningsmedlemmerne fandtes dræbt på stranden og i vandet, og én hang i hegnet ved marken, formentlig fordi højden ikke var tilstrækkelig til, at faldskærmene kunne nå at folde sig ud. Det viste sig, at der også sad et dræbt besætningsmedlem (fra New Zealand) i det afbrækkede haleparti. Et af besætningsmedlemmerne som lå i strandkanten, må have levet en kort stund, idet han havde taget støvlerne af, da man fandt ham.

Der kom en del nysgerrige til stedet, men snart efter var tyskerne på stedet og fik opsamlet de dræbte flyvere. Da de kørte gennem Vemmenæs by, var der strøet et væld af blomster på vejen, som en sidste sympatitilkendegivelse overfor de dræbte.

Nogle dage senere kom tyskerne tilbage for at undersøge, om der var bomber eller ammunition i flyet. Det var nogle helt unge fyre, og de var meget nervøse. Det var blikstille vejr, og de fik fat i en pram og roede ud og anbragte sprængladninger i flyet, og straks efter blev flyvraget med de ombordværende miner sprængt«.

Der var tale om en blandet besætning, som bestod af tre newzealændere (pilot officer Mauson Lammas og flyversergenterne Douglas Williams Vaughan og Robert Bailey), en canadier (sergent Ivar Larson) og tre englændere (sergenterne Edwin Henry Thomas, Patrick Frederick Butler og William Frederick Harrison).

Om Douglas Williams Vaughan fortæller gdr. Bernahr Nielsen, Vemmenæs:

»I foråret 1936 var jeg blevet ansat på Valdemars Slot. Omkring høst kom der en 5-6 unge mænd fra landbohøjskolen, og de skulle hjælpe os. Det var udlændinge, som var på studieophold i Danmark. Blandt dem var der en newzealænder, som vi kaldte William. Han var der kun otte dage, for der kom en besked til ham om skibslejlighed fra København og hjemover. Hans

studietid var ved at være forbi. Jeg huskede tydeligt William; nu talte han ikke meget dansk, og jeg ikke meget engelsk, men det var, som om vi forstod hinanden. Han var en stor flot mand med mørkt krøllet hår, store tænder og brune øjne. Den dag William rejste kom han hen og gav mig hånden til farvel, idet han sagde: »Hvem ved, måske ses vi igen engang«.

Så kom krigen.

En nat, det var den 23. april 1944, var der temmelig megen flyveraktivitet over Tåsinge. Omkring midnat så og hørte jeg en maskine styrte ned ved Hegnet Skov. Ildskæret sås tydeligt på himmelen og gennem træerne; det var benzinen, der brændte. Så snart det begyndte at lysne næste morgen kørte jeg derud, og nogle få andre var også kommet. Maskinen lå ikke langt fra land. Det var et grimt syn, der mødte os. Flyets besætning – syv ialt – lå spredt på et lille område; dem, der havde ramt jorden, var trykket 40-50 cm ned i leret og var ukendelige, men et par stykker af dem var faldet i vandet og var vasket rene. De døde blev lagt på en række. Jeg kom da til at se på en af dem, der var fisket op af vandet. Der var noget bekendt ved ham. Han lå med store brune øjne, håret var sort og krøllet og ansigtet kraftigt med store tænder. Han havde ringe på begge hænder, dem ville jeg godt have taget af ham, men der var kommet nogle danske CB'ere, der skulle passe på, til tyskerne kom og overtog de døde. Nogen tid efter blev det oplyst, at det var seks canadiere og en newzealænder, – men jeg var ikke i tvivl om, at denne var William Vaughan.

Jo, – jeg fik William at se igen, og det gensyn vil jeg aldrig glemme!«

Hele den omkomne besætning blev ført til Åbenrå, hvor begravelsen fandt sted den 1. maj 1944. Jordpåkastelsen forrettedes af en tysk feltpræst, hvis division i foråret 1944 var flyttet fra østfronten til Bram-

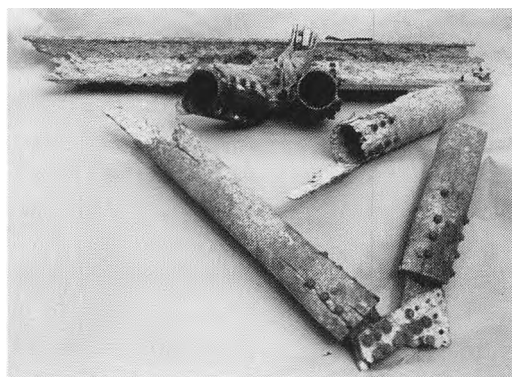
minge. Feltdegn ved begravelsen var den senere højskoleforstander Niels Bøgh Andersen, der som sydslesviger var indkaldt til den tyske værnemagt.

Under min samtale med Bernahr Nielsen nævnte denne, at der for en del år siden havde været pårørende til William Vaughan i Vemmenæs, og de pågældende havde spurgt efter hans gravsted hos en beboer, som ganske vist kendte til begivenheden, men ikke vidste, at flybesætningen lå begravet i Åbenrå. Newzealænderne skulle derpå have ledt efter graven på de tre kirkegårde på Tåsinge og i Svendborg, men måtte rejse bort med uforrettet sag. Jeg spekulerede over, hvordan man kunne finde frem til disse pårørende på den anden side af jordkloden, når jeg hverken kendte deres navn eller bopæl. Ved at skrive til Åbenrå kirkegårds kontor fik jeg nærmere data på William Vaughan, – forældrenes navne og bopæl. Min tanke var derpå at finde frem til det mest udbredte dagblad på den pågældende egn i New Zealand, og med beredvillig hjælp fra Skandinavisk-Australsk-New Zealandsk venskabsforening er en kortfattet beretning om flybegivenheden blevet oversat og sendt til dagbladet Timaru Herald i New Zealand. Jeg turde dog næppe forvente at være så heldig – men ikke destomindre – miraklet skete! Der er modtaget et brev fra mrs. Ruth M. Taylor, Christchurch, New Zealand, hvori hun skriver: »... at hun er eneste søster til flyversergent Vaughan«, og under PS skriver hun: »Min broder var navigator på en Stirling bombemaskine, som styrtede ned på Tåsinge den 23. april 1944«. Andet steds i brevet skriver hun, at hun senere i denne sommer kommer til Europa via Canada for at holde ferie, – så måske!

Under et ophold i foråret 1989 ved nedstyrtningsstedet på østkysten af Vemmenæs, hvor der nu er campingplads, kom jeg i snak med indehaveren, Gunnar H. Jen-

sen. Han fortalte, at han først var flyttet dertil omkring 1961, men havde fået fortalt, hvad der var foregået. Flyvemaskinen fløj så lavt over huset, at den ene vinge havde revet en lang stage ned, hvorpå radioantennen sad, og lige inden maskinen styrtede ned, ramte den en stor pil eller poppel, som stod ovenfor skrænten ned mod stranden. Han viste mig, at træet efter dette havde sat nye skud fra roden og nu stod med 4-5 velvoksne stammer.

For et par år siden havde nogle hollandske sportsdykkere, som boede på campingpladsen, under dykning fundet et stort stykke af flyvraget, og ved hjælp af en flåde havde de fået vragdelen hejst op og bragt på land. Resterne kan ses den dag i dag som en stærkt tæret letmetalkonstruktion, formentlig et større parti af selve flyskroget med spanter og ribber, hvorimod beklædningspladerne er tæret bort. På grund af de skarpe kanter er vragdelen nu anbragt på skrånningen og er delvis begravet af grene og vissent løv.

Vragdele af Stirling bombefly nr. EF 137 nedstyrtet ved Vemmenæs 23. april 1944 efter jagerbeskydning. Få dage efter sprængte tyskerne flyvraget. De forrevne ender på de svære letmetalbjelker ses tydeligt at være sprængt. Deleenes placering i flyet er uvis. Tyndere beklædningsplader er derimod tæret bort af saltvandet. (Foto: Erik Hansen).

Gunnar H. Jensen fortalte også, at man gennem mange år især efter stormvejr fra øst, kunne finde opskyllede metaldele, patroner o.lign. af flyvraget på havbunden.

Snart forsvinder de sidste vidnesbyrd om en tragisk begivenhed, hvor syv unge mænd fra tre kontinenter ofrede livet i en god sags tjeneste.

Vornæs?

Endelig er jeg kommet på sporet af et brudstykke af en anden episode vedrørende en allieret flyver:

Det skulle angivelig dreje sig om en amerikansk flyver, som var sprunget ud med faldskærm og landet i Vornæs-området. Han har åbenbart fået fortalt, at danskerne var de skinbarlige nazister, og at man ikke skulle forvente hjælp fra den kant, hvis man ville forsøge at holde sig skjult eller slippe til Sverige. Altså skulle han have begivet sig af sted til fods fra Vornæs og i retning mod Bregninge, skønt Stougårdsmeden (som havde været i staterne i sine unge dage) gav sig i snak med ham og forsøgte at forklare ham, at han skulle holde sig skjult om dagen og bevæge sig af sted om natten med henblik på at slippe via Sverige til England. Men flyveren var afvisende og fortsatte ufortrødent til fods til Bregninge, hvor han skulle være blevet pågrebet af tyskerne.

Desværre har det ikke været muligt at få opsporet nærmere om denne historie, men måske der blandt læserne er nogle, der kender til, hvad der virkelig skete?

Anders Bjørnvad nævner, som en spinkel mulighed, et amerikansk fly, som styrtede ned ved Amalielyst i Svendborgs vestlige udkant den 4. januar 1944, og hvor hele besætningen sprang ud med faldskærm.

Til sidst

Hvis man om blot 25 år ønsker at dykke ned i, hvad der foregik i det lokale område i

besættelsestiden, så kan man frygte, at der næsten ingenting er nedskrevet, men at det, man vil vide, er mundtligt overleveret og af svingende dokumentationsværdi. Jeg vil hermed stærkt opfordre til, at man får fat på de nulevende mennesker, som var nær på besættelsestidens begivenheder, og at man får det nedskrevet (eller optaget på bånd), således at det kan blive bevaret for eftertiden. Det er ikke kun de dramatiske begivenheder, der bør nævnes, men også de mere udratiske tildragelser, såsom forholdet til værnemagten eller dagliglivets opfindsomhed på grund af manglen på daglige fornødenheder, som vi i vort velfærdssamfund knapt kan forstå, at man kan leve uden.

KILDER

Trykte kilder:

- Carsten Petersen: *Luftkrig over Danmark, bd. IV*, Bollerup boghandels forlag 1989.
- Anders Bjørnvad: *Faldne Allierede Flyvere 1939-1945*. Odense Universitets forlag 1978.
- Anders Bjørnvad: *De fandt en vej* – Odense Universitets forlag 1970.
- The Imperial War Graves Commission: *The War Dead Of The British Commonwealth and Empire*.
- Martin Middlebrook: *The Berlin Raids. RAF Bomber Command Winter 1943-1944*. London 1988.
- Neville Franklin and Gerald Scarborough: *Lancaster, Classic Aircraft No. 6*.
- Michael J. F. Boyer: *Action Stations, War-time military airfields of East Anglia 1939-1945*. 1979.
- Valdemar Jensen: *Tåsinge rundt – en lokal-historisk sejlur*. Tåsinge Museumslaugs forlag 1982.

- Landet Sogns Kirkeblad: *Feb.-marts 1988*.
- Svendborg Avis: *16. februar 1944*.
- Langelands Avis: *24. april 1944*.
- Tåsinge Lokal Blad: *Maj 1985*.

Utrykte kilder:

- Carsten Petersen: *Arkivundersøgelser fra engelske og tyske militærarkiver m.m.*
- Meteorologisk Institut: *Vejrforhold i det sydlige Danmark 15. februar 1944*.
- Håndskrevet beretning af *Edvard Broholm, Skarø*.
- Mundtlige oplysninger fra: *Ejnar Juul Hansen, Vr. Aaby; Valdemar Jensen, Vornæs; Arne Hansen, Vemmenæs; Bernabr Nielsen, Vemmenæs; Poul Svendsen, Rudkøbing; Karl Andersen, Rudkøbing; Gunnar H. Jensen, Vemmenæs*.

And Special thanks to miss J. E. D. Arnold-Forster, West Yorks, England, for informations about Flight Lieutenant A. J. Sayer, and to Mrs. Ruth M. Taylor, Christchurch, New Zealand, for informations about Flight Sergeant D. W. Vaughan.

Efterskrift

Efter at jeg havde lagt sidste hånd på artiklen, modtog jeg et brev fra Ruth M. Taylor, New Zealand. Hun er søster til flyversergeant Douglas William Vaughan, som blev dræbt ved Vemmenæs. Hun fremkommer med en række nye oplysninger, som på væsentlige punkter kuldkaster dele af min beretning.

Ruth M. Taylor oplyser:

1. Broderen har aldrig været uden for New Zealand førend 1943, hvor han blev sendt til England via Canada.
2. Broderen havde glat brunt hår.
3. Broderen bar ikke fingerringe.

Disse nye oplysninger indebærer, at hverken den newzealænder, som Bernahr Nielsen arbejdede sammen med i 1936, eller den flyver, som han mente at genkende efter flystyrtet i 1944, var Ruth Taylors broder, men to andre personer, som lignede hinanden. Endvidere fortæller hun, at det var hende, der var i Danmark i 1952 for at lede efter broderens grav.

Sådan kan det gå, når nye momenter

dukker op. Med de nye oplysninger blev det klart, at jeg i min første version er gået grundigt i vandet – men så er der ikke andet at gøre end at gå til bekendelse og fortælle den historiske sandhed.

Opdukket af nyt kildemateriale, som rokker ved hidtidige hypoteser, er en af de ting, der gør det spændende, aktivt at grave i vor historie.

5 af de 7 besætningsmedlemmer fra Vemmenæs-flyet. Billedet, som er taget 8. februar 1944, viser fra venstre: Telegrafist William F. Harrison, England, agterskytte Ivar Larson, Canada, bombeskytte Robert Bailey, New Zealand, pilot Mauson Lammas, New Zealand, og navigatør Douglas William Vaughan, New Zealand.

(Billedet er stillet til rådighed af Ruth M. Taylor, New Zealand).

Niels Juel og Tåsinge

Af Otto Jonasen

At »Niels Juel gav agt på stormens brag« er velkendt af alle danske. At denne hans agt-pågivenhed og i det hele taget hans kendskab til de luner, dansk vejr og vind lægger for dagen, var stærkt medvirkende til, at det lykkedes ham at tilføje den svenske flåde et knusende nederlag i Køge Bugt, er også velkendt, samt at kong Christian den Femte var tilskuere til dramaet fra første parket, nemlig fra Skånes kyst, hvor han lå og belejrede Malmø (uden større held).

Derimod hersker der nogen uenighed om, hvordan kongen opfattede begivenheden og reagerede på den. En version vil vide, at kongen betragtede det hele med sammenbidt tavshed. Men at Christian V skulle kunne tie i seks timer, det er vist for usandsynligt. Fra anden side beskrives hans reaktion som tiltagende begejstring; men den mest kendte version siger, at kongen længe var rasende over, at Niels Juel

tilsyneladende satte kongens forholdsordre til side ved at udsætte den danske flåde for alt for stor risiko ved at angribe den tal-mæssigt overlegne svenske flåde, især risikoen for at blive afskåret fra forbindelsen til Københavns havn og den hollandske hjælpeflåde, som var på vej nordfra. Da skulle kongen have bandet over Niels Juel og svoret, at han skulle blive hængt på galgen i en jernlænke – hvis han tabte slaget. Som bekendt gik det anderledes, og piben fik en anden lyd.

Digteren Adam Oehlenschläger har kendt den sidstnævnte »saga« om kongens adfærd, og da han på sin rejse til Langeland i 1804 passerede Tåsinge og ved synet af Valdemars Slot mindedes Niels Juel, blev han inspireret til en fantasifuld dramatisering af episoden i Køge Bugt. Den indgår i hans store digt »Langelands-Reise«, og her hedder det bl.a.:

*»Blussende Konningen stod i sin Borg med vredeligt Aasyn,
Harmfuld skielved hans Haand under det speidende Glar...
Da svor Skjoldungen dyrt, i faderlig Harme, ved Himlen:
»Slagen skal du, Niels Juel, hænges i Galgen, med Jern!«*

Men udfaldet blev jo ikke som ventet.

*»Og da, bedækt med Støv og med Sved og med Blod han paa Land steeg,
Knælende ned for sin Drot, fuldvel sin Brøde bevidst,
See, da græd Dankongen, thi ret som en Misdæder knælte
Ydmyg den herlige Helt, ventede sin Dristigheds Løn,
Kierlig han tog ham i Favn, som en Fader han løftede sin Finger,
»Niels, Niels«, smilte han blidt, »nys jeg en Lænke dig svor,
Den skal du faae.« Men fluks af sin Hals tog Kongen en Kiede
Tung af hin rødeste Guld, rundt med Karbunkler*) besat,
Hængte den trindt om Heltens Hals; og det blomstrende Thorsing
Blev den Galge, hvori herlig Forbryderen hang«.*

1807

Christian den femte

Christian den femte af
 Guds Naade, Konge til Danmark
 og Norge, de Venders og Gothers,
 Hertug ud i Slesvig, Holsten,
 Stormarn og Dytmarsken, Grefve
 ud i Oldenburg og Delmenhorst
 Givst hiefor, Om Vj det dend 1.
 hujus imellem Schonøer og Stevens
 begynte Siø-Combat sielf hafver
 anseet, og deds Lyckelige
 udgang af Fiendens retirade
 lettelig merket, saa ere Vj
 derom aff din allerunderdanigste
 med din Broder Oss tilsendte
 Givst hiefor, og for at Vj
 derom aff din allerunderdanigste
 med din Broder Oss tilsendte
 Givst hiefor, og for at Vj
 derom aff din allerunderdanigste
 med din Broder Oss tilsendte

Nå, men rent nøgternt: Kongens fak-
 tiske reaktion afsløres af de breve, som i
 fjor dukkede op i Valdemars Slots arkiver,
 især det, kongen skrev til Niels Juel tre
 dage efter sejren:
 CHRISTIAN den Femte af Guds Naade,
 Konge til Danmark og Norge, de Ven-
 ders og Gothers, Hertug ud i Slessvig,

Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Grefve
 udi Oldenburg og Delmenhorst - Vor
 gunst tilforn. Som Vj det dend 1. hujus
 imellem Schonøer og Stevens begynte Siø-
 Combat sielf hafver anseet, og deds Lyckeli-
 gende udgang af Fiendens retirade letteli-
 g merket, saa ere Vj derom aff din allerunder-
 danigste med din Broder Oss tilsendte

relation videre forstendiget, og priser Gud som Oss saadan herlich Victori uden stor skade paa vore Skibe og uden megen forlust paa Folk, gifvet hafver. Vi ere med din herudi beteede Conduite vel tilfreds, og hafve dig derfor for vores Admiral General Lieutenant declareret, ville og din Gage Allernaadigst forbedre, og hafver du alle andre Officerer, som deris troskab og tapferhed beviist hafver, om voris Kongl. Naade og Belønning at forsikkere. Nu holde Vj for got, at du saa lenge Hiemme forblifver, og derpaa drifver, at de beskadede Skibe jo førre jo bedre vorder repareret. Imidlertid hafver Vj vores Admiral General Grefve Tromp beorderet med 5 af vores ubeskadigede Skibe, og Admiral Jenss Rohtsteen, Vice Admiral Morsing, Schoubynacht***) Matthis Piil, samt de 50 Hollandsche auxilier - Skibe at gaae i Øster Siøen og krysse imellem Øeland og Bornholm, indtil du med vores andre Skibe kandst følge. Som Oss ochsaa berettes at du formeener practicabel at vere, den Stralsundske Haufn at kunde forderfve naar nogle Skuder udi Fahrlandet blifve needsiunkne, saa hafver du derom din allerunderdanigste meening Oss med det første at gifve tilkiende, med forslaug hvad dertil requireres, thi fra ingen Side ellers Fiendens Capere vores Traficque fra Tydschland kand incommodere.

Befalende dig Gud. Skrefvet udi voris Feltleyr for Malmø den 4 July 1677.

Christian

(udskrift:)

Oss Elskelige HøyÆdle och Velbiurdige Hr. Niels Juel til Sæbygaard, Ridder, Voris Admiral General Lieutenant och Admiralitetz Raad, samt Gouverneur paa Vort Land Gulland.

Der var altså ingen mislyd i kongens bemærkninger, tværtimod, og den lovede

gage udeblev ikke. Det var store penge, der tilkom Admiral-General-Lieutenanten, nemlig prisepenge, 10 procent af de erobrede skibes takserede værdi, ialt 22.460 rigsdaler, en enorm sum, som kongens kasse ingeniende var i stand til at udrede kontant. Men som kongerne havde fået for skik, valgte Christian V at sælge ud af kronens jordegods, og ved at lægge en del til af egne midler, kunne Niels Juel købe kronens del af Tåsinge for 32.385 rdl. 30 sk. Det omfattede det meste af øens bøndergods, skovene og Landet kirke, samt det meste af Valdemars Slots jordtilliggende. Og han fik det ikke som gave, men dog til favørpris, for 40 rdl. pr. td. hartkorn, 20 procent under markedsprisen. Selve slottet hørte ikke til krongodset. Det var i øvrigt stærkt forfaldent, endnu langt fra genoprettet efter svenskernes hærværk i krigen 1658-60. Niels Juel købte slottet af Henrik Nielsen Holst for 3.000 rdl., og da krigen sluttede i 1679, kunne Niels Juel tage Tåsinge i besiddelse. Han selv og sønnen Knud opkøbte efterhånden størstedelen af det resterende bøndergods.

Som en yderligere kongegunst bevilgedes ham frihed for livstid for alle slags skatter og afgifter af tåsingegodset (med undtagelse af »Princessinde-Styr«), en benådning, der også blev tildelt hans søn Knud.

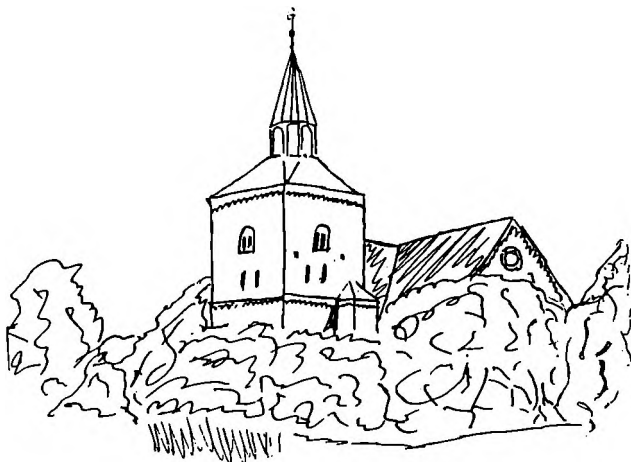
I over 300 år har Valdemars Slot - under skiftende ejendomsvilkår - tilhørt Niels Juels slægt. I de senere år er slottet blevet tilgængeligt for publikum, som her blandt meget andet seværdigt kan møde mange minder om Niels Juel selv.

* Skrivefejl eller manglende viden? *Karfunkel* er navnet på en glitrende rød ædelsten. Karbunkel betyder brandbyld!

** Schoubynacht = en hollandsk titel = viceadmiral.

Gæstebogen

Af Valdemar Jensen

Tegning fra gæstebogen.

Da Tåsinge lokalhistoriske Arkiv først på året 1988 fra Bregninge Menighedsråd modtog to store kasser, fyldt til randen med Bregninge kirketårns gamle støvede »gæste-protokoller«, der i høj grad kunne se ud til at have kendt bedre dage, gjorde man sig ikke straks klart, hvilken sjælden og værdifuld gave man modtog. Først en senere gennemgang af de ialt 79 bøger, der i tid rakte fra 1853 til 1970, viste, at samlingen skulle vurderes på højde med arkivets allerbedste klenodier.

Udsigten fra Bregninge kirketårn har åbenbart alle dage været en oplevelse for folket, lige fascinerende for høj og lav. I gæstebogen kvitterede fornemme embeds-

mænd med fruer, grever og baroner side om side med skomagere, tjenestekarle og malkepiger for den enestående udsigt, nærboende folk fra Tåsinge side om side med folk fra alverdens lande.

Blandt bøgernes myriader af navne, hvoraf ikke to er ens skrevet, var der heldigvis mange, der lod sig inspirere af denne særlige oplevelse til at nedfælde sine tanker og stemninger i form af ord eller billeder på papiret. Derved blev denne samling, ikke mindst på grund af det lange tidsrum den spænder over, langt over 100 år, som et spejl af tidens begivenheder og strømninger og tillige en slags bekræftelse på historiens gang.

Hvornår man begyndte på disse gæstebøger, står hen i det uvisse. Fr. Chr. Lunds bog om Tåsinge fra 1823 indeholder en detaljeret og begejstret skildring af denne udsigt, der omfattede en flade på over 100 kvadratmil, men der nævnes intet om gæstebøger. Derimod skriver vor store digter H. C. Andersen, der besøgte Tåsinge i 1830, i sin roman: »Kun en Spillemand«, hvor noget af handlingen netop er henlagt til Bregninge kirketårn: »En af de

videste Udsigter i Landet er fra Bregninge Kirketaarn, man finder da ogsaa her, som i Vertshuset paa Brocken og slige besøgte Steder, en Bog, hvori den fremmede skriver sit Navn, stundom ogsaa en almindelig Hjerteudgyldelse i slette Vers, eller en Vittighed, som kun morer Autor selv».

Dette kunne tyde på, at det allerede den gang har været skik og brug med sådanne bøger, hvor man kunne få afløb for sine følelser, men der findes dog ingen beviser på, at digteren selv har været i tårnet, selv om det er højst sandsynligt. På grund af den, i bedste forstand, folkelige gæsteskare, blev det skrevne selvfølgelig ikke altid litterære perler eller guldkorn, men, skrevet efter bedste evne og temperament, en righoldig og fascinerende blanding, og som en naturlig reaktion på en stor oplevelse er denne brogede mangfoldighed på sin vis lige så værdifuld som gudbenådede digteres og kunstneres frembringelser.

Ligesom alle mennesker har sit eget talesprog, så har de også deres egen helt specielle skrift, der vel i princippet er lige så individuel som fingeraftryk. Her findes prøver på alle former for skrift, fra gotisk til moderne formskrift, fra næppe læseligt smågnidder til bombastiske blokbogstaver.

Selv om lange passager i bøgerne kunne have en vis lighed med en telefon- eller adressebog, så er hvert navn dog skrevet af hvert sit menneske, og den, der interesserer sig for håndskrifter, vil sikkert finde denne lange række et studium værd.

De to lokalhistorikere, Povl Fredholm og Aage Bøggild, har begge i sin tid skrevet notater fra disse bøger, især den ældre del, antagelig med senere udgivelse for øje. Det nåedes desværre ikke, men notaterne har inspireret til denne lille mundsmag på indholdet, der forhåbentlig giver en og anden lyst til selv at gå på opdagelse i den interessante og spændende samling.

Indtil 1931 var det lærerne i Bregninge

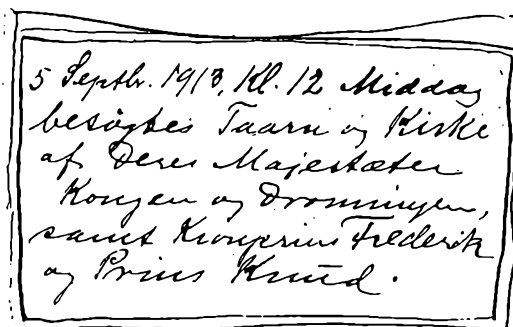
gamle skole, der havde opsynet med tårnet og dermed også entréindtægten. Derefter overtog kirken selv administrationen, først med betalt vagt, men omkring 1960 gik man over til selvbetjening.

Hvor mange gæster, der i tidens løb har nydt denne enestående udsigt, har man ingen tal på, da der ikke findes regnskaber for hele perioden. En bevaret statistik viser dog, at mens man i 1940 på grund af krigen måtte nøjes med 6.146 besøgende, så var man i året 1955 nået op på over 40.000. Det har derfor uden tvivl været et savn for mange, at der siden 1970 ikke har været gæstebøger i tårnet.

Kongebogen

Det var en stor dag for Bregninge kirke, da Kongefamilien i året 1913 bærede øen med sit besøg og derunder nød udsigten fra tårnet. Den særlige gæstebog, der netop var beregnet til sådanne lejligheder, blev lagt frem, og deri skrev de kongelige gæster deres navne. Efter besøget blev begivenheden markeret i den almindelige gæstebog med nedenstående notits.

Det var imidlertid hverken første eller sidste gang, Bregninge kirketårn nød kongehusets bevågenhed. Den fornemme autografsamling indledtes af kong Christian d. IX, da han besøgte tårnet i 1885 i følge med sine to sønner, Frederik (den senere Frederik d. VIII) og Valdemar. Som autograferne viser, blev det dog Christian d. X.,

5 Sept. 1918. Kl. 12 Middag
besøges Tårn og Kirke
af Deres Majestæter
Kongen og Dronningen,
samt Kongens Frederik
og Prins Knud.

Christen IX 1868
Marwick,
Halden an

~~Andreas~~
~~Marwick~~ 5.29/4 1908.

~~Andreas~~ 1.5/4 1913

Alexandrine
Frederik
Knut.

~~Andreas~~ 9/4 1924
Alexandrine

Kopier af originale navnetræk i »Kongebogen«.

der blev den flittigste kongelige gæst i Bregninge kirketårn. Først som kronprins i 1908, og derefter både i 1913 og 1924. Senere har så vidt vides ingen kongelige nydt denne udsigt.

Den kongelige afdeling af gæstebogen lå selvfølgelig ikke frit fremme i tårnet, men opbevarede sikkert i Bregninge gamle skole. Så sikkert at den i omtrent 100 år var fuldkommen ukendt for offentligheden, indtil den for få år siden af Else Frandsen venligst skænkedes til Tåsinge lokalhistoriske Arkiv, hvor den nu kan ses, og hvorfra den hurtigt kan hentes, hvis det glædelige skulle ske, at der atter blev brug for den!

Kendte navne

Som ledsagere for de kongelige gæster underskrev tillige en række mere eller mindre kendte honoratiores, men en gennemgang af de almindelige gæstebøger viser, at Bregninge kirketårn i tidens løb også har haft besøg af en lang række landskendte personer såvel inden for politik som kunst og kultur i videste forstand.

Den efterfølgende samling af kendte personers autografer, der så vidt vides er ægte og skrevet af personen selv ved besøg i tårnet, er helt tilfældigt udvalgt blandt mange flere, dog med undtagelse af den kendte politiker Klaus Berntsen, der over sit navnetræk skrev følgende smukke vers:

O, Danmark!

*Skjönt gammel og bøjet af Fjendehånd
Skjönt splittet og tæret af Tvedragtsånd,
Du stråler dog atter fornyet,
Som om slet intet dig tynged. —
Hvor hvisper i Dalen den rislende Bæk,
Hvor kvirrer vel Fuglen i løvtætte Hæk
Som i Danmark!
I Sommeren 1879 — K. Berntsen.*

O, Danmark!

*Skjönt gammel og bøjet af Fjendehånd
Skjönt splittet og tæret af Tvedragtsånd,
Du stråler dog atter fornyet,
Som om slet intet dig tynged. —
Hvor hvisper i Dalen den rislende Bæk,
Hvor kvirrer vel Fuglen i løvtætte Hæk
Som i Danmark?
I Sommeren 1879 —*

Udsigten

Da det var gæsternes oplevelse af den overvældende udsigt fra tårnet, der fik dem til at gribe pennen, kan det ikke undre, at størstedelen af disse spontane ytringer drejer sig om at berømme denne udsigt. Det gøres på mange måder, lige fra enkelte ord til spaltelange poetiske lovprisninger.

Denne sætning er den almindeligste og forekommer i hundredvis:

*Jeg tror der er skønnest
i Danmark —
20/5-19 Marie A.
Skarvig Hansen.*

En enkelt gæst har dog udvidet den lidt: »Jeg troede der var skønnest i Danmark, nu ved jeg det«. Det er svært at vælge mellem bogernes tusindvis af begejstrede udbrud, der iøvrigt er lige så folkeligt sammensat som gæsteskaren:

»Skönt er det land, som vi kalder vort, smukt i sin statlige ælde...«

»Det skønne syn var alt for kort, nu må jeg atter ile bort«

Mads Fugholm, »Dikter«

»En ubeskrivelig skønhed ligger udstrakt for kirkens fod. Skönt at skue«

»Udsigten fra Bregninge, jo du kan tro, hun er den onde lyne mig go«

Nicholas Bergström

Staldler / Møller
skuespiller

Holger Rørdam 1898

Jeppe Ansjøer
14/6 1915

Oluf Bjørn Kraft. 16/7-1920.

~~Emil Poulsen
skuespiller~~

Mogens Fogh

Søren Løkke Tæring
29 Mai 1899.

Johannes Larsen
Gulmann

Bjørn Elmqvist 6AAR.

Sophus Andersen. 877. København

Evald Vang Kristensen
18/8 89.

Sophus Michalis.

Kendte personer i gæstebogen.

Fra Bregningetaarnets Top
I Ro og Dagg
Guds skønne Høiher Vi beundred,
En Plet som denne velsignede
Vi finder ikke blandt skindred!
Der frister man, „aldrig at skille sig.

Dog leve evigt gaar ikke an,
Til sidst blev man træt,
Og af Vers som ikke er bare Vand
Er vel alle ni mat.

Og derfor Stop!

Selkammen Alle! som kom huop,
Ej bedre „Kasper“ jeg kan byde,
Eh! jeg er kin en „Tørst“

Jyder

»Tåsinge? Et paradys på jorden«
»Efter nydelsen af den smukke udsigt er vi oplagt til en god frokost«

»Vi takker Bregninge kirke for den smukkeste udsigt vi nogensinde har set«

»Tak for besøget, det kalder je «grøn Mae«

»Jeg kom her i storm: Udsigten enorm.
Jeg kom her i stille: Udsigten – åh – du milde«!

Mange jyder har gennem årene flittigt besøgt tårnet, men det må indrømmes, at

de ikke alle var parat til uden videre at afgive førstepladsen til Tåsinge:

»Snart lige så kønt som på Himmelbjerget«

»Med venlig hilsen fra den skønneste plet i Jylland, den smukkeste blandt perlerne, Vejle«

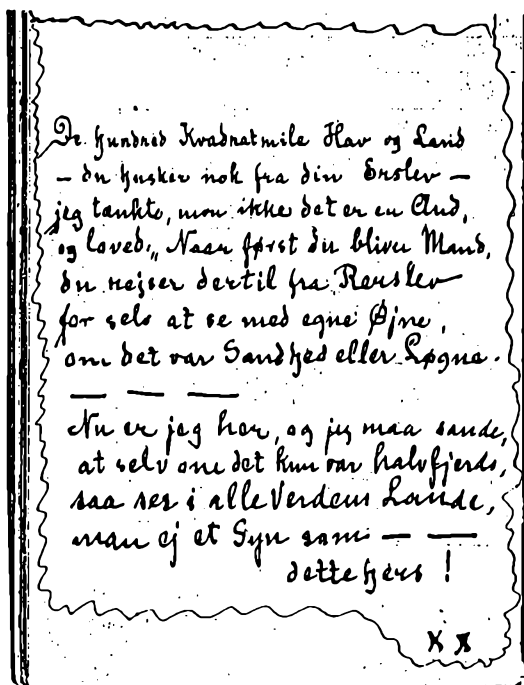
»Kun Himmelbjerget er smukkere«

»Trods alt det skønne vi her har set, så er og bliver Vestjylland dog nummer et«

Det var lidt koldt vand i blodet, men sammenligningen med Himmelbjerget er

vel en anbefaling i sig selv, og det særlige panorama med »fastlande«, øer og holme, der kan ses fra Bregninge kirketårn, er vel mere typisk dansk end noget andet og har, som gæstebøgerne viser, gennem tiderne tiltrukket såvel danskere som folk fra alverdens lande.

Dette med alverdens lande skal omtrent tages helt bogstaveligt, for i bogen 1952-1953 findes en liste over de lande, gæsterne kom fra. Ifølge denne er 23 nationer repræsenteret, og da listen kun dækker ca et år, er tallet måske flere gange større.

»Dog, hvormegen Aarsag man end har til at prise Thorseng i og for sig selv, som et skjønt Land, saa kan man dog ikke nægte, at det fornemmelig er denne Øes Beliggenhed og dens Omgivelser, som giver den en saa fortrinlig Rang blandt Danmarks skjøne, ynderige Egne. Dens nærmere eller

fjernere Afstand fra de forskjellige Lande og Øer, som omringe den, eller som øines fra den, er det, som baade gjør Udsigten fra dens Høider saa malerisk skjønt og tillige Seiladsen omkring dens Kyster saa yndig. Paa ethvert frit og nogenlunde høit Sted paa Øen har man en skjønt og paa mangehaande Afvexlinger riig Udsigt, men intetsteds er den saa stor, saa viid, saa omfattende som paa Bregninge Banke.«

Sådan indledte pastor Fred. Chr. Lund i 1823 sin fremragende beskrivelse af, hvad der faktisk kan ses fra dette tårn »i øjets cirkelvandring.«

»Paa denne har det ialt overskuet 8 Provindser og Øer som ere større end Thorseng, omtrent 20 mindre Øer og Holme, 5 Kjøbstæder, 2 Flækker, 65 Kirketaarne, 20 Slotte og Herregaarde, 30 Veirmøller, foruden en stor Mængde Landsbyer, eenlige Gaarde og Huse, Skove og Fartøjer.«

Falske navne og humor

Det kunne naturligvis ikke undgås, at der i denne lange række indsneg sig falske navne, og i dette mindeår er det interessant, at navnene på de to fra Nørreskovens drama, der forekommer flere steder i bøgerne, har kunnet afsløres som et falsum. Det samme gælder »La Princesse Feodora Vetschera«, et navn fra det østrigske Meyerlingdrama, der af mange betragtedes som et forbillede for det hjemlige do. Såvidt vides har en sådan person heller aldrig sat sine ben i Bregninge kirke eller dens tårn, men begge dele illustrerer tydeligt, hvorledes tiden var optaget af det, der skete, og at det straks afspejlede sig i disse bøger.

»Hansen, Danmark« underskrev en gæst sig i bogen, og mere anonymt kunne det næppe blive, men opdigtede underskrifter, hentet fra såvel virkelighedens som litteraturens og eventyrets verden, er der i hundredvis af, og i denne række mangler hverken Paven i Rom, Hitler eller Anders And,

ejheller Gorm den Gamle, Svend Tveskæg og Harald Blåtand, alle med fruer!

Rigtige spasmagere, der kun var ude på at lave grin med borgermusikken havde ligeledes frit spil i gæstebogen, men her må man huske, at humoren som alt andet forandrer sig i så langt et spænd af år, og ud fra det skal vittighederne bedømmes. Hvad der var vanvittigt morsomt i forrige århundrede, vil måske næppe røre smilebåndet i dag, men få betegnelsen ligegyldige platheder. For eksempel denne omfangsrige underskrift under et af de »slette« vers samt et lidt usikkert »testamente«:

● Naar du ser paa denne
Maas rank paa hvæse
der har du sagt.

Berwine, Josefine, Jennie, Marlene,
Hansine, Jeppeline, Joramine,
Osacine, Doucine, Langfredagine
Juelmsen - Vellingens

Bisrup Sinderjansstædt.

d. 24-15 ————— 2008

Om 200 Hundrede Aar skriver
Tuhundrede Aar vil undertei-
nede i følge mit kommen
de Testamente skenke 5000
Kroner til de Fatige og
Kirken i Bøllinge

J. Jensen
Landhotellet
Landemærket

Nutiden kunne derimod godt acceptere denne vits fra 1877, skrevet af en mand, hvis kone ikke delte hans overstrømmende begejstring: »Føler du ikke noget, min Engel?»

»Jo, det blæser koldt heroppe!«

At bruge gæstebogen som kontakt- og ægteskabsbureau har på humoristisk vis været praktiseret i hele perioden. Begge køn har flittigt forsøgt sig, og måske har enkelte været alvorligt ment.

Tårnets træse trapper, udsigten og den friske luft trættede gæsterne og virkede befordrende på appetitten og især på tørsten. Talrige hjertesuk, der næsten har karakter af nødråb for naturlige behov, har fundet vej til gæstebogen, lige fra denne særdeles bramfrie alarm:

S. O. S. FAR SKAL SKIDE

til denne bitre konstatering fra 1921:

Uden langvejs fra efter 30 Aar
Færlig - og da virke det sig
at Trøsten var idgaaet for
Lammerisfaldet
med Hilsen til Lidelsesfæller
J. Thomsen & Høistub (P. Høistub)
19te August 1921.

Hårdest ramt var dog de tørstige gæster, og mange af dem gjorde velmente forsøg på at sætte trængslerne på vers, for eksempel disse to fra 1889:

»O, Vandrer stands paa dette Sted
 og hvil dig ud paa disse bløde Hynder
 og grib saa fat i den forrustne Pen
 og skriv en Saga for de Thorseng Bønder
 Her sad jeg en Skjærsommerdag
 mens tørstig Tunge sig ved Ganen klæber
 Her er jo Udsigt – men hvor skal jeg
 faa noget vaadt for mine sprukne Læber?
 Jeg hoppe vil af Taarnet ned
 et Minde fra den Tid man Gigt ej kjendte
 Men hvor skal jeg saa vende mine Fjed
 O, sig mig hvor skal jeg det vaade hente???»

»Skulde jeg et Ønske have
 Her saa højt fra tørre Jord
 Bring O, Himmel mig den Gave
 Af en Carlsberg, helst en stor!«

Af og til brugte »de Thorseng bønder«
 gæstebogen som et forum, hvor de kunne
 komme lidt efter hinanden. Den kendte
 Gesinge-bonde Peder Hansen Lolk (Søren
 Lolks bedstefader) skrev i 1860 nogle
 bemærkninger i bogen, men blev straks
 fulgt op med dette:

»I henseende til ovenstaaende hrr Lolks
 Udgydelser kan jeg ikke undlade at udbryde:
 »Jeg har det seet, jeg har det læst,
 paa Bregninge Taarn har været et Bæst!«

Således at kommentere, hvad andre hav-
 de skrevet, var iøvrigt ret almindeligt, især
 i den ældre del. En mand fra Slagelse skrev
 f.eks. et lidt svulstigt og højtravende vers
 om »at leve og dø paa Taasinge«, men en
 senere mere jordnær gæst tilføjede: »Du er
 et gammelt Vrøvl, du bor jo i Slavelse, saa
 ka du datte døe her«.

Kritiske bemærkninger

Da det også hører med til den menneske-

lige natur – måske især den danske – at
 brokke sig, med eller uden grund, så skulle
 det være mærkeligt, om der ikke i denne
 lange række fandtes kritiske og negative
 bemærkninger. Det gør der også, men i
 forhold til de positive er det så få, at de
 drukner i mængden og nærmest kun be-
 kræfter regelen.

Nogle går på helt personlige fortræde-
 ligheder: »Jeg har saa græselig ondt i mine
 Tænder«, eller »... Øens Skønhed forund-
 drede mig, men en frodig Skovtæge paa et
 vist sted smertede mig dybt!«.

Ellers var det vejret, de mange trapper,
 prisen og den elendige pen, der måtte
 holde for. »Blæsten og det tykke Blæk jaged
 os fra Taarnet væk«, og denne fra 1897 i
 lokalt sprog:

»oversat«: »Jøsses sikken et Vær idan vi
 ka ikke see længer end ligesaa Næsen paa vos«.

»25 Skejs vi maatte bøde for at komme ned
 fra denne hulde Kvinde, nu gaar vi paa
 Kroen ned for trøst at finde«.

»Himmel og Jord staar ud i et, alligevel
 maatte vi betale 25 øre«.

Et selskab blev i 1880 overrasket af et
 uvejr, så der blev tid til at skrive følgende:

»Her sidde vi som Fanger i Bregninge Taarn, dybt savnende den Frihed vi fandt tilforn, det smilende Landskab forvandlede sig brat, da Tordenskyen hyllede os i Mulm og i Nat. Du Thorsengs Guddom lyt mildt til vore Ord!
O, slip dine Ofre, du stærke Aukathor!«

Således at anråbe de gamle hedenske guder fra kirkens tårn var stærkt, men der var dog en, der gik endnu videre og derved beviste, at gæstebogen var åben for alle anskuelser:

»Stående paa Toppen af Symbolet paa en døende Livsanskuelse forudsiger jeg, at denne Verden snart vil blive behersket af en ny og sundere Ideologi, en Ideologi, der har sin rod i selve Alnaturen.«

Endvidere var der i 1961 en gæst, der mente, at kritik også bør rettes den anden vej: »Jeg vil lære af mine omgivelser og jeg vil

kritisere mine tankers indhold så længe jeg lever«.

Den store oplevelse kunne endda få en med sort samvittighed til at komme på bedre tanker: »Tak for besøget, det er noget lort som vi har gjort«.

Et par rigtig sure opstød manglede heller ikke: »...rejste paa Apostlenes Heste fra Fyen til Bregninge Kirke for at nyde Udsigten, men skuffede i vore Forhaabninger maatte vende tilbage med en lang Næse«.

»Bregninge Taarn kunde være dejlig at besøge, naar der bl. a. var en god Kikkert, og Fremmedbogen var i Orden, saaledes at man efter flere Aars Forløb kunde finde Navne paa gamle Venner eller Slægtninge som tidligere har været her. Som Forholdet nu er, er den uden Betydning«.

Det var der dog en – muligvis opsynet – der mente var for groft og skrev nedenunder: »Her forefindes to udmærkede Kikkerter paa Taarnet og Fremmedbøgerne fra de sidste 30 Aar ligger til Tjeneste samme-steds!«.

Småfrysende gæster, tegnet 1955

Krigenes spor

Gæstebøgernes lange række er som et stykke danmarkshistorie, hvor store og små begivenheder gennem de skrevne bemærkninger kan følges. Ikke mindst krigen i 1864 og de to verdenskrige, der alle berørte Danmark, kan spores tydeligt.

Som følge af krigen i 1864 opstod tilsyneladende et vist flygtningeproblem. Tre personer, der var flygtet fra Slesvig, fortæller hver for sig i gæstebogen om deres grunde. Den ene, der var ølbrygger i Flensborg, således:

»Som Flygtning paa Grund af Eedsnægtelse til den preussiske Ørn ankom jeg her med Ønsket om at den preussiske Rovfugl ligesaa hurtigt men med banket Troie maa forlade Sleswig og Dannebrog indtage dens Plads«.

På trods af denne ulykkelige krig og dens følger for landet var tiden op til første verdenskrig præget af fremskridt på mange felter. Sydfyn fik f.eks. jernbaneforbindelse med den store verden, og man kan forestille sig, hvor imponerende lokomotivernes dampskyer har taget sig ud set fra kirkens tårn. I hvert fald kom der til at stå i gæstebogen, august 1876:

*»Nu rækker Odin Thor sin Haand
Fast ned til Thorsengs høje Kirke
Er lagt fra Odins gamle Virke
En ny og mægtig Idræts Baand
Fra Domen, hvor Sanct Knud er skrinet
Til hist, hvor Tokes Pil den hvined
Der lyder nu Damphestens Hvin«*

Bortset fra vor lokale »verdensbegivenhed«, Nørreskov-dramaet, der som nævnt satte sig tydelige spor i gæstebogen, gik tiden nu forholdsvis fredeligt, indtil krigsskyer atter formørkede himlen, og i august 1914 hed det:

*Mens heljisk jern i Tølløvs flyder
I dette byn held fredsel nyder 1914*

*F Sol og Solenne - frods-
Krigens Rødder - tillagt en
Nærværende Eftermiddag paa
denne nærværende skrive P.*

*Vinden er færdig - tank hvilken Befør
nu har med at myrde hinanden!
Den Trøden paa Tær er den measte fair
eller - inde alle fra forstæden? P.P.*

Disse betragtninger fortsætter en gæst i tårnet med hele 7 vers, underskrevet H, deriblandt disse:

*»Hvor er Fornuften
hvormed man praler
er det kun tomme
Fraser og Taler?*

*Og Kærligheden
hvormed der viftes
og Broderfreden
som skulle stiftes?*

*Oh, Gud du bevare
vort ældgamle Dan
fra Ufredens Fare
fra Rovlyst og Ran!«*

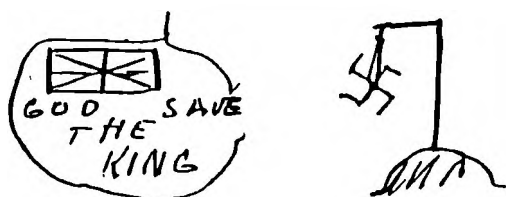
Da freden endelig kom, skrev en gæst:
*»Se mod Øen hist ovre i Vester og tak for
Befrielsen vor høje Mester«.*

Også anden verdenskrig gav anledning til mange bemærkninger i gæstebogen. Nu havde man krig og besættelse på nærmeste hold, og den almindelige danskers mening om vore sydlige naboers opførsel blev ikke holdt skjult: *»Fra Taarnet skuer jeg alt det*

skønne - nu ønsker jeg blot - herud med de grønne«. »Fra Bregninge Kirke mit Øje skuer, men Tysken i Landet ej jeg huer«. »Vi kunde se til Tyskland, men vendte Ryggen til«.

Det er tydeligt, at man var meget forsigtig med at sætte navn under sådanne ytringer. Det kunne også godt være farligt, for ikke alle gæster i Bregninge kirketårn var lige gode danskere, og Gestapo drev sin virksomhed overalt.

Disse simple, men meget sigende tegninger fra 1941 var klogeligt nok heller ikke forsynet med navn og adresse!:

»Vi vil skrive i Sand hvad de gamle led men i Sten hans Navn som for Frihed stred«.

Denne hilsen til frihedskampens ofre, for hvem krigens tid var blodig alvor, var at se i gæstebogen, da det nærmede sig slutningen, og nu sporedes trods alt en vis optimisme:

6 Juli Anno domini 1944

Trods Krigstid og Spærrechid
lykkes det os allejvel
at komme fra København til
det dejlige Taastrup - hvor
vi i 14 herlige Dage glemmer
al den Ufred, der hersker om os

Godnæt
København

Trods den træge Ufredstid
til bysiden jeg slider min
lid
9/6-1944. Hella Petersen
København.

Endelig kom befrielsen, og denne var kun 4 dage gammel, før det igen vrimlede med udenlandske gæster. Denne gang var det glade engelske soldater fra bl.a. »Royal Navy« og »Royal Dragoons«, der erobrede tårnet, nød udsigten og kvitterede således i gæstebogen under datoen 9. maj 1945:

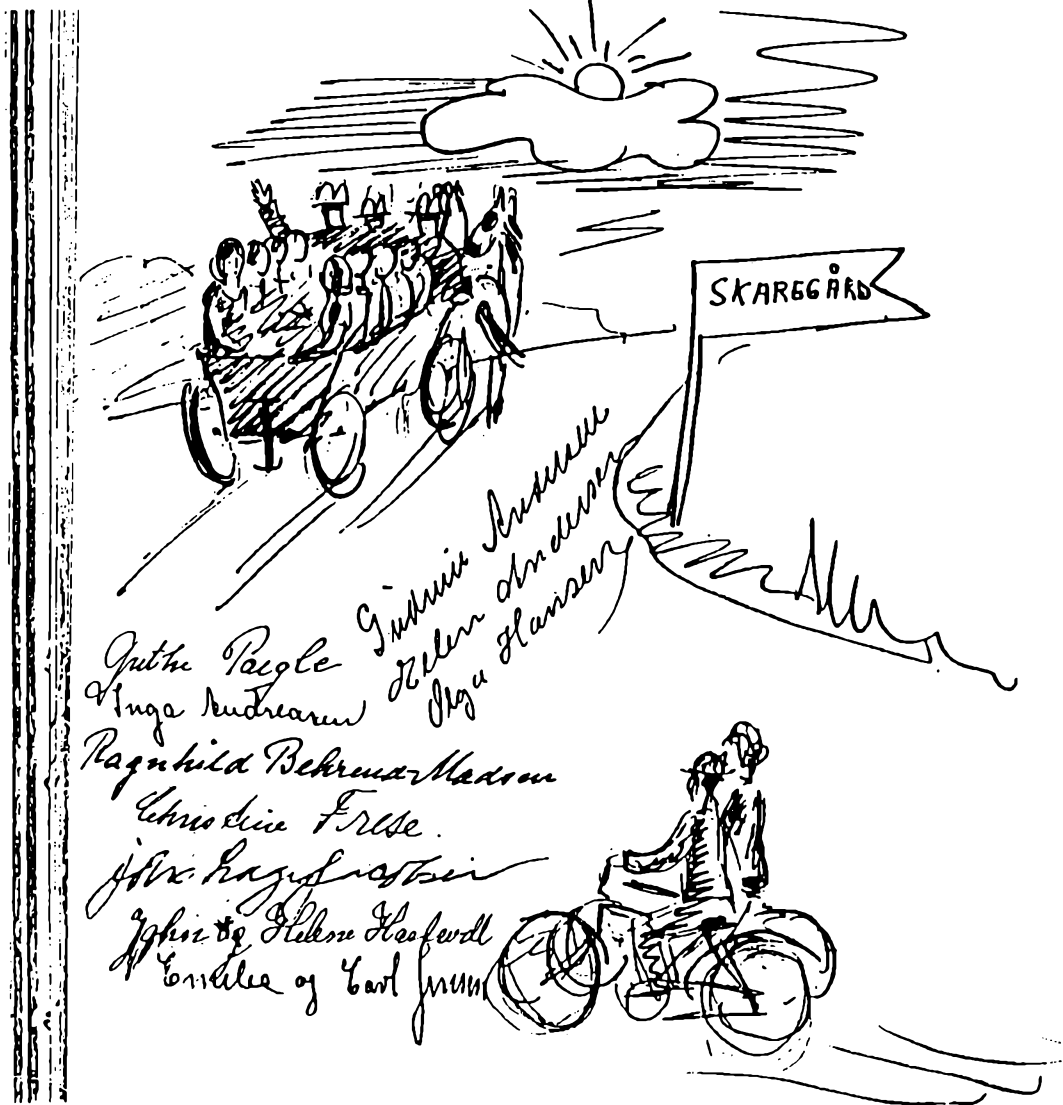
24.5. Dragoon. English. G.I.A. Worcester. England
Sgt. D. Blakem. in Royal Dragoon B.A. Tottenham. June
1945. Anglo.
Sgt. & Menclip in Royal Dragoon's B.A. England
Sgt. H. Snow "Royal Dragoon's B.A.
Brighton

Thanks for a wonderful welcome
in Denmark.

Stregernes tale

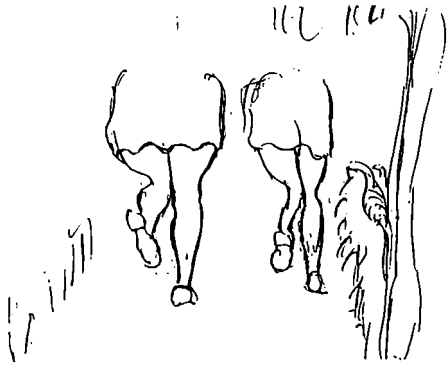
Den særlige oplevelse, et besøg i Bregninge kirketårn er, har tilsyneladende altid appelleret til det lille tegnetalent, der findes hos enhver, og det har sat sig mange fornøjelige spor i gæstebogen i hele det lange forløb. Disse folkelige »kunstværker« må naturligvis også vurderes ud fra de givne forudsætninger, især den korte tid der var til rådighed.

Var krigenes spor lidt dystre, så er gæstebogens tegninger til gengæld udtryk for en vis humor og livsglæde, f.eks. denne herlige udflugt fra den kendte sommerpension i Skovballe.

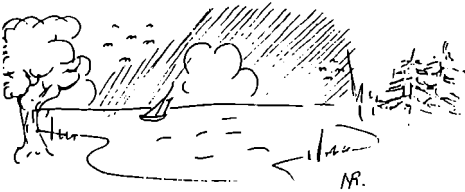

En af de første tegninger i gæstebøger-
 nes lange række er denne karikaturtegning
 fra 1859, der dog måtte optegnes på grund
 af talrige overstregninger. Det var elever
 fra Skaarup lærerseminarium, der besøgte
 tårnet, og under tegningen var skrevet:
 »Hvem har givet Eder Lov til at tegne saa-
 dan noget, hvad, I Slubberter«.

»Hvornaar skal man gaa forud for Damerne?« spørger en mandlig gæst i 1866, da det ellers var in at være galant. Han svarer selv: »Naar man skal op ad Trapper«. »Tværtimod«, mente åbenbart denne tegner, mens han omtrent 100 år senere nød denne skønne udsigt på vej op!

Også den skønne udsigt fra tårnet har nogle kunstnere med held givet sig tid til at tegne, men ellers er det småbilleder og vignetter som de følgende (side 47), der dominerer gæstebøgenes mylder af glade tegninger, og hvoraf flere røber et vist talent.

Poesi

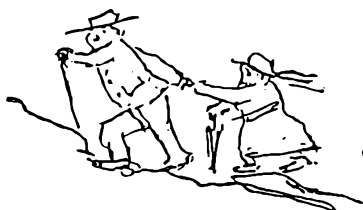
»Var jeg i Digterkunsten viis
jeg skrev til Bregninge Kirkes pris«

Sådan skrev en gæst i 1902, og mange har både før og siden i gæstebogen forsøgt sig i den ædle kunst. Ikke alle med lige stort held, og de fleste ville sikkert af digteren få karakteren: »Almindelige hjerteudgydelser og slette vers«, men da de alle, både korte og lange, er udtryk for taknemlighed over den oplevelse, man netop har haft, så er alle forsøg dybest set ligeværdige.

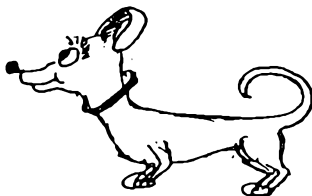
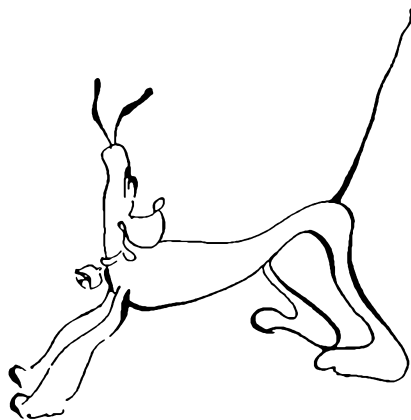
Desuden kan det være uendelig svært at vælge mellem bøgernes tusindvis af poetiske indslag, så efterfølgende prøver er nærmest tilfældigt udvalgt, men sammen med de foregående giver de forhåbentlig et indtryk af denne folkelige og spontane digterkunst.

»Vi reiste om saa mangt et Sted,
Og noget skjønt der var jo allevegne,
Tilsidst da saa vi Thorseng med,
Og Intet var saa skjønt som disse Egne!«
(1866)

Naar igen om femti Aar
jeg maa me paa Bakken staar,
de er Billedet det samme, -
maa ske i lidt anden Ramme, -
men jeg er gammel da og graa
og Rammen er vist saa søm saa
En glad Gud.

KOM NU MUTTER

Taarvise

Flyt de højtåle Pinnelauber
fra den lange Troppes Planker,
saa til sidst Du kommer op
med Din hele dannede Tropp.

hvor Du helt paa Toppen stander,
D annarks Skønhed først Du ser:
men staa fast; thi følel Du,
slaa Du Dig ned ned i den.

Se! hvor Søen krummer-blækker;
Se! hvor Folke fra Ugen vinker!
Trok de med Hilsenen dem op.
som en ganske simpel Prop.

Tenk om Du fik mange Pung,
hvor det vist kan vare længe,
kunde du en "Fahmann" faa
og vil Taarns i Luffen gaa.

Naar det saa er fra de Tude
af Du aftår med vil skide (alts glid)
sag at lille skind med
fra det hele gamle Skid

Skiv dit navn i Formindbogen
ved det sorte Bord i Krogen,
saa kan Du om mange år
finde Skid, hvor det staa

Sven Albin-Nissen
stul skol.
6/8 - 1913

»Hil være Dig Thorseng du herlige Ø
Du Danmarks skønneste Have
Her ligger du midt i den gyngende Sø
En kostelig Himmelens Gave.«

(1876)

»Hvorhen vi end i Danmark kom
Guds Storhed at beskue
Vi aldrig saa saa viden om
Og aldrig saadan Bue
En Horisont saa underskøn
Var ingensteds at finde!
Gud signe hver - det er vor Bøn
Hver Sjæl den slutter inde.«

Christiane Frantzen 1876

Den nyeste del af bøgerne, dette tidens spejl på godt og ondt, er desværre stærkt præget af hærværk og manglende opsyn, og en gennemgang af denne del er derfor noget af en ørkenvandring med kun få oaser.

»Gæstebogs-kulturen« har et lavpunkt i 1963, hvor en bredt skrivende rød farveblyant går amok og misbruger pladsen. Desuden har man i vid udstrækning brugt almindelig blyant, så det skrevne er vanskeligt at læse og mindre holdbart. »Hvorfor er her ikke en kuglepenn?« spørger en gæst fortvivlet.

Et andet lavpunkt indtræffer sidst i det samme årti. Da forsøger ubefæstede sjæle, måske som følge af den »seksuelle frigørelse«, at forvandle dette talerør for begejstrede gæsters taknemlighed til et forum for usædelige skriverier, og det afholdt forståeligt nok mange gæster fra at skrive, selv om de gerne ville.

Da en sådan gæstebog og specielt denne lange række så at sige er »folkets egen historieskrivning« og som sådan en værdifuld kulturaktivitet, må det inderligt håbes, at det snart igen bliver muligt at etablere denne service for gæsterne, ikke mindst til glæde for vore efterkommere, der nødtigt skulle have et forkert indtryk af nutiden, for ét er sikkert: Udsigten fra Bregninge kirketårn er stadig lige vid og stadig lige skøn!

Bjernermark Fællesmose

Af Jacob Mortensen (1886)

I Nærheden af Korsvejen ved Svendborgvejen ligger en lang smal Mose med gamle dybe Tørvegrave fra den ene Ende til den anden.

Mosen har form som et S. Den benyttes nu af Godsejeren til nogle Køers Græsning enkelte Tider om Sommeren, og alle Gaardmændene har Godsejeren efterhaanden fraskreven deres Med rettighed til samme.

For under et halvt hundrede Aar tilbage var den Fællesmose til Tørvegravning for Bjernermarks Gaardmænd, og i cirka 60 Aar, 2 a 3 Uger i den skønneste Sommer-tid var der da en travl Færden i samme, da der skulle skaffes Ildebrændsel tilveje til det paafølgende Aar.

Næsten hele Bjernermark Ungdom var i den Tid sammen her daglig. Bjernermark Ungmøer var her sammen med Byens Ungersvende og denne Sammenværen af begge Kjøen gjorde Livet der saa meget muntre og tiltrækkende. Der have knyttet sig mange glade Minder til disse Sammenkomster til fælles Tørvegravning, og mange Ord blev Aaret rundt vexlet herom. Her ønskede enhver at være med, da der vankede god Mad og lidt Arbejde, naar Tjenestefolkene ved enkelte Lejligheder ikke kunde være med vare de ikke i godt Humør.

Størstedelen som i disse svundne Tider var med til Tørvegravning der ere gangne til deres Fædre og de Tilbageblevne gaar rask mod Enden af Vejen for at følge efter. Disse sidste kan det vel ikke være ubehageligt at faa opfrisket disse gamle Minder. Og den nye Slægt, som seer denne fra de fleste

andre Moser noget aparte, kan det vist glæde at høre lidt om deres Forfædres Virksomhed i samme ved Tørvegravning der.

Tørvegravningen begyndte strax efter at der var tilsaaet, sædvanlig i Begyndelsen af Juni Maaned, da der dengang blev tilsaaet senere paa Aaret end nu. Først skulle der af Skovrideren anvises, hvor stor Plads, der det Aar maatte graves, saa skulde Vandet af den gamle Grav nærmest ved, hvilket skete med en Vandsnegl, der blev trukket af Menneskehænder.

Mandskabet var da delt i tvende Hold og hvert Hold maatte ad Gangen faa det til at svinde et vist Mærke bort af det anbragte Maal.

Vandmalingen varede ofte i flere Dage, eftersom Graven var stor til der skulle tømmes. Førind Vandmalingen blev dog Tørverenden, der gaar fra Mosen til Bjernermark Dal oprenset. Dette tog sædvanlig en Dag.

I den sydlige Ende af Mosen, hvor Tørvegravningen ophørte, var der ikke saa dybt Tørveskjær og der var 1 a 2 alen Jord oven paa Tørven, hvorfor der de sidste Aar ikke blev malet Vand af, men Jorden kastedes ned i den gamle Grav og dannede en Dæmning for Vandet.

Det øverste Lag Tørvejord var sprød, og det blev gravet af og kørt sammen til en Dyrge, hvoraf der dannedes »Trinetørv«. Det nederste Lag var saa fast at Tørven kunde skjæres paa Stedet og faa sin sidste Behandling med en Tørvespade, og denne kaldtes »Skjæretørv«. Naar denne blev tør var den meget sprød og let, og kunde med

Fingrene pilles i tynde Lag. Den brændte hurtig, brugtes til at faa Ild i »Trinetørven« med, men var snart udbrændt og kaldtes »Lossetørv«. Den var saa stærk, at den kunde holde at kaste paa og af Vognen uden at gaa i Stykker eller tage Skade derved. Den blev lagt i Rader paa Tørvepladsen, og naar den var halv tør blev den vendt og senere stablet i Tørvestakke for at blive rigtig gjenemtør, hvorpaa den blev kjørt i Hus, men der var kun i Almindelighed 1/6 Skjæretørv og 5/6 Trinetørv.

Trinetørven afgav langt mere Varme end Skjæretørven, men fordrede ogsaa langt mere Arbejde. Smullet, som var kjørt i Dyngen blev æltet med Heste, hver Gaard afgav et Par hertil, der sædvanlig redes af en Dreng. Medens der redes omkring i Dyngen, blev der øst eller baaren Vand paa Smullet, og naar Smullet var bleven godt gjenemæltet, blev Dyngen udjævnet paa

en Tørvs Tykkelse, og derpaa glattet med en Skovl under paagydelse af Vand. Der blev da trukken Render oven paa, paa langs og paa tværs paa en Tørvs Størrelse med en Stage som en Lysterstage. Naar nu Dyngen tørredes revnedes disse Revner tilbunds og Tørvene vare da skilte fra hverandre. Naar de vare halvt tørre bleve de vendte, og senere stablede ligesom Skjæretørvene. Førend Stakkene bleve hjemkjørte, bleve de ved Lodkastning delte. Hver heel Gaard fik aarlig cirka en halv Snes Læs Tørv.

Paa Grund af Fællesskabet medtog Tørvgravning den dobbelte Tid, den kunde have været udført paa. Det varede længe inden Mandskabet blev samlet Morgen og Middag og naar det var samlet laa de ofte længe, inden der blev taget fat paa Arbejdet. For- og Eftermiddags Mellemmad medtog ogsaa lang Tid. Husbonderne deltog selv i Arbejdet, men dels vilde ingen af

Mosen 1985.

dem gjerne have Ord for at være den Strænge, dels var der ikke Sammenhold imellem dem og dels var der sædvanlig enkelte blandt Tyendet, som paatog sig at sige, hvor Skabet skulde staa, og Folkene var mere villige til at rette sig efter disse og lade sig lede af dem for at kunde dovne end af Husbonderne.

En god Madpose godt spækket med Æggekage og Gammeltøl maatte der til i Mosen naar Madmoderen ikke skulde faa en daarlig omtale, og denne maatte ofte sukke over det store Svind af Æg og Flæsk.

Der var megen Spøg og Munterhed ved Tørvegravning, men ved Siden deraf letfærdig Skjæmt og raaden Snak, og nogle af Husbonderne foregik de Unge med et daarligt Exempel i saa Henseende.

Ved Arbejdets Udførelse var Mandskabet delt i tvende Parter eller Hold. Til det ene Hold hørte Rasmus Albrethsen, Rasmus Dros, Morten Jacobsen og Faaregaarden, og til det andet de tvende andre Helgaarde og de fire Halvgaarde. Rasmus Dros lejede de sidste Aar sin Part til en Mand fra Nabobyen, og fik da den halve af den færdige Tørv.

Det ene Hold havde Tørreplads ved den østlige og det andet ved den vestlige Side, hvorom der aarlig skete Lodtrækning. Tørven som blev opgravet blev bestandig kjørt til den nordlige Ende, hvor der kun var Læggeplads. Der skulde altsaa kjøres fra den ene Ende til den anden de sidste Aar, og Vejen var saa smal mellem de dybe Grave og Hegnet, at det var et Guds Under, intet Kjøretøj væltede i Gravene, eftersom 8 Vogne daglig i flere Dage færdedes denne farlige Vej.

Naar Tørvene vare lagde op, holdtes der gjerne et Tørvegilde oven paa hos en af Gaardmændene, hvor der da dansedes i en Lo, og Bymændene gav Øl, Brændevin og Musikanter, men Madpose maatte Enhver selv have med, eller de maatte gaa Hjem og

spise naar de blev sultne, dog fik Husbond og Madmoder Smørrebrød og Kaffe hos den Mand Gildet stod, og undertiden ogsaa Æbleskiver.

De unge Koner deltog sædvanlig i Dandsen, de ældre blev hjemme, men alle Mænd vare med, og de kom undertiden op at trættes, naar Gammeltøl og Brændevin var nydt i for stort Kvantum.

Til Tørvegilde kunde alle komme, som havde arbejdet med i Mosen, og Gammeltøl og Brændevin stod foran Musikanteren paa Bunden af en Tønde, der kunde da begge Kjøen gaa hen og drikke, naar de blev tørstige.

Det sidste Tørvegilde som holdtes det sidste Aar der blev gravet Tørv i Mosen foraarsagede Rettergang fordi det holdtes paa en Løverdags Aften, hvilket var imod Politianordningen. Sagen hævedes imod at enhver af 8 Gaardmænd gav 24 skilling i Mulkt eller til Sagens Omkostninger.

Dette Tørvegilde stod hos Morten Jacobsen, som den Tid var Sogneforstander. Samtidig var Færgemand Løve i Vindeby Formand for Forstanderskabet, og da Morten Jacobsen havde en selvstændig Mening i Forstanderskabet, som han holdt paa over for Formanden, og virkede for at Ungdommens Vinterfornøjelser med Dands ikke misbrugtes til Skade for dem selv og deres Husbond og Madmoder, saa havde Formanden her en Lejlighed til at komme ham tillivs. Havde Bjernemark Bymænd været mere retslærde, havde Sogneforstanderskabets Formand faaet en lang Næse at gaa med, da det havde været en gammel Skik saalænge der havde været skaaret Tørv i Mosen, at Tørvegildet havde været holdt paa en Løverdags Aften, tilmed var Tørvegildet ikke en offentlig Forlystelse men en privat Fest ligesom Bryllupper, der paa den Tid ofte holdtes paa en Løverdags Aften.

Tørvegravning fandt sted i Bjernemark Fællesmose til Begyndelsen af Fyrretyverne (1840), og begyndte for 100 Aar siden samtidig med at Bregninge Sogns Kirkebog brændte med Lundby Degnebolig (1779), og samtidig med den store Kvægepest på Thorseng.

Efterskrift:

Bjernemark Fællesmose er identisk med den mose, som i dag er beliggende nær ved vejkrydset Bjernemarksvej-Stejlbjergvej (matr.nr. 27, Bjernemark) og som har et areal på ialt 19.532 kvadratmeter.

Ovenstående beretning er hentet i skolebestyrer Jakob Mortensens håndskrevne litteratursamling, som findes i lokalarkivet på Svendborg & Omegns Museum, hvorfra den velvilligst har været udlånt til vort arkiv. Valdemar Jensen har foretaget en »omskrivning« af den gamle gotiske håndskrift til maskinskrift for den del af samlingen, der har størst interesse for Taasinge.

Disse afsnit findes nu i kopi her i arkivet.

Jacob Mortensen var født i Bjernemark 1827-31/10, som søn af gårdfæster Morten Jacobsen og hustru Ane Jacobsdatter (matr.nr. 4 a). På den tid var hans fødehjem beliggende på matr.nr. 13 c, nuværende Bjernemark Byvej 9, og omkring 1870 blev gården udflyttet til dens nuværende plads, Bjernemarksvej 56. Hans fars marker har således grænset til mosen på hele dens vestlige og nordlige side.

Jacob Mortensen havde en lille privatskole i Skattergade 11, Svendborg. Han døde 1904-15/2.

Litteratursamlingen rummer flere interessante skildringer, navnlig fra Bjernemark og om hans fars og farfars virke som gårdfæstere dér.

Mosen, som nu er privatejet, er et af vore naturskønne områder, der efter en oprydning og retablering for ca. fem år siden er gjort tilgængelig for spadsereture ad en sti langs dens vestlige side.

Mosen 1952.

Smedier på Tåsinge

»Hvor bor smeden?«, spurgte en fremmed, der omkring 1918 steg i land i Vindeby, og som ikke mente, der kunne være mere end en enkelt af slagsen på så lille en ø. Den nærmeste smed – det var dengang »Landevejssmeden« – blev nu kontaktet, og han måtte bedrøve vedkommende med, at på Tåsinge var der stadig 13 smede, som der altid havde været. Den fremmede kunne dog oplyse, at smeden, der søgtes, havde mange børn, og så fandt man alligevel frem til den rigtige!

Siden er antallet af Tåsinge-smede gået drastisk ned, og kun enkelte, der har spe-

cialiseret sig, har overlevet, men landsbysmeden i den oprindelige forstand som den centrale og helt nødvendige håndværker er nu en saga, overflødiggjort på få år af den tekniske udvikling.

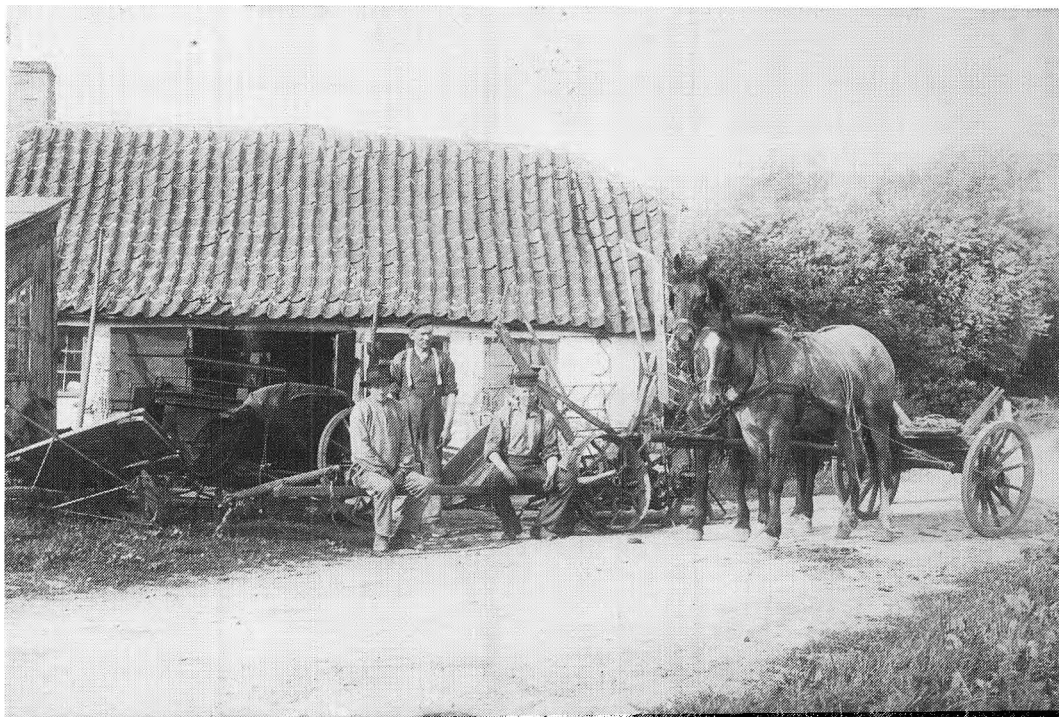
For dog at bevare mindet om dette gamle, hæderkronede håndværk, der også på Tåsinge har spillet en stor rolle, har Tåsinge lokalhistoriske Arkiv samlet disse billeder af smedier på Tåsinge. Samlingen er ikke komplet, og skulle der være læsere, der har kendskab til andre smede-billeder fra Tåsinge, vil arkivet særdeles gerne høre derom og eventuelt affotografere.

»Landevejssmedien« i Ny Nyby

Smedemester Jens Christian Jacobsen med familie og mandskab. (Foto ca. 1912).

»Stougaardsmedien«, Knudsbølle

Smedemester Niels Peter Jensen med sin svend og en kunde foran den gamle smedie. (Foto ca. 1913).

Den »nye« smedie opført ca. 1919 med bistand af gdr. Søren Lolk, Tåsinge, og arkitekt Th. Hoffmann, Svendborg.

Vornæs Smedie

Smedemester Anders Jensens kone, Katrine, med et af børnene foran den gamle smedie. (Foto ca. 1914).

Bilismen vinder frem, og smeden har fået bil. Bemærk benzinprisen, – 31 øre for en hel liter! (Foto ca. 1929).

Strammelse Smedie

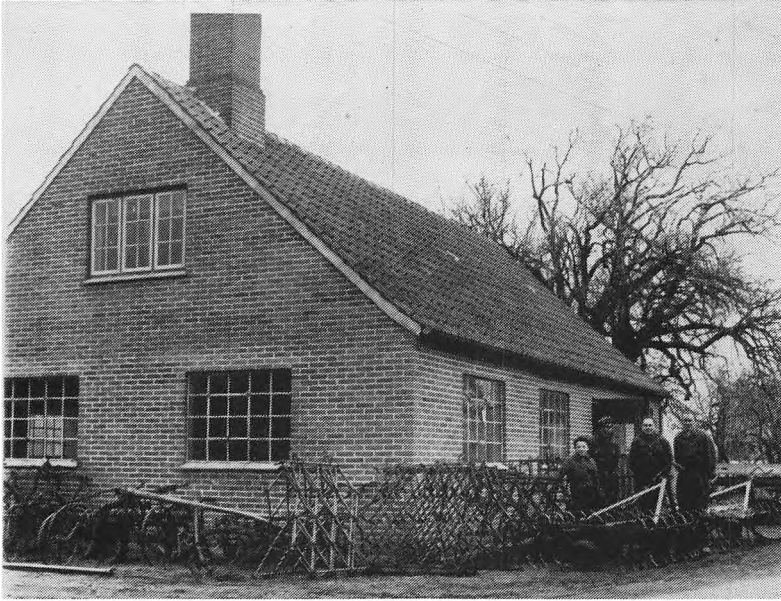

Smedemester Carl Madsen med familie og svende ved smedien. Den gamle beboelse ses i baggrunden. (Foto før 1917).

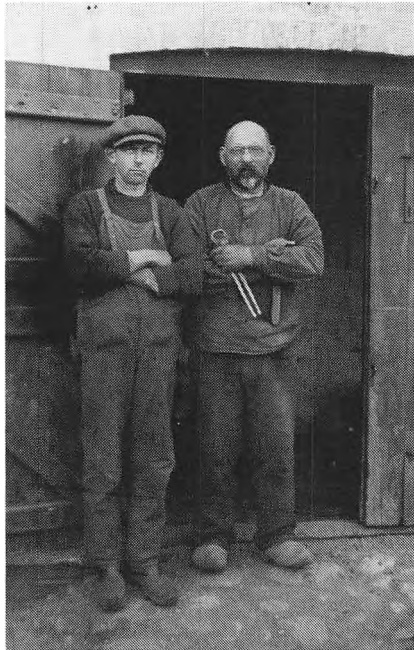
Smedemester Marius R. Svop med svend og medhjælper. Den nye beboelse er ved at være færdig. (Foto 1917-18). Marius R. Svop var aktiv smed i Strammelse i over 60 år.

Lundby Smedie

Smedemester Robert Nielsen med svende og medhjælper.

Vemmenæs Smedie

Smedemester Hans Andersen og sønnen, Anders.

Bjerreby Smedie

En usædvanlig byggestil for en landsbysmedie.

Smedemester Jens E. Høj foran smedien.

Vaarø Smedie

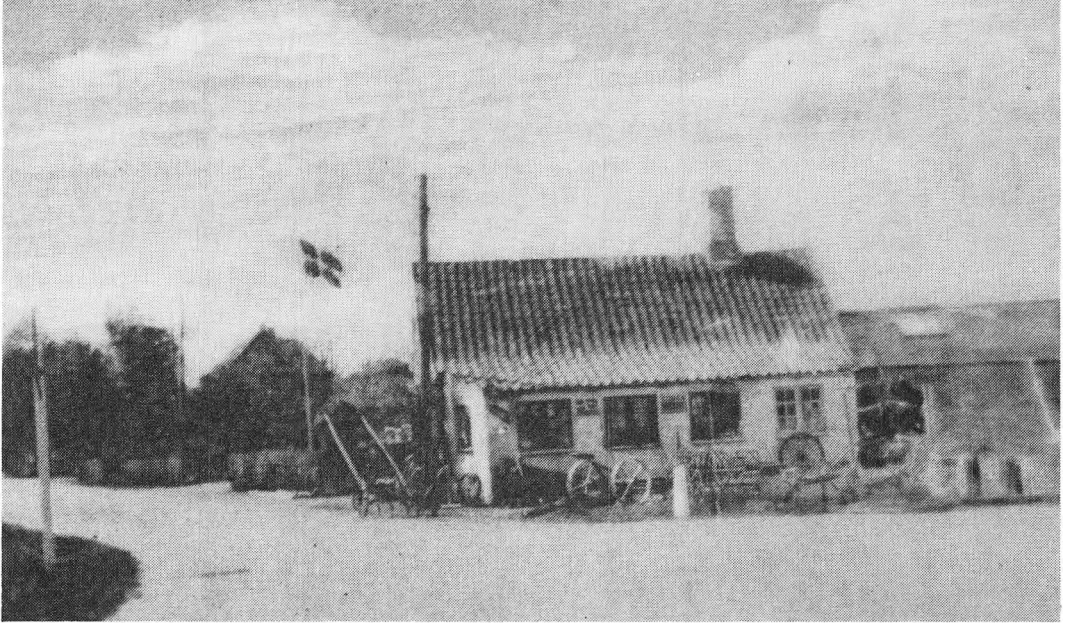

Smedemester Erik Andersen Larsen med familie foran smedien. Der var beboelse i den bageste del af bygningen. (Foto 1914).

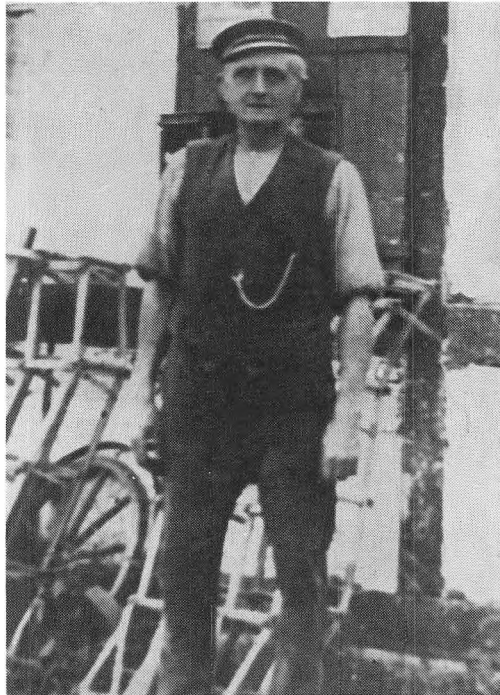

Marianne Nielsine og Erik Andersen Larsen, smedefolk i Vaarø 1907-1929.

Gesinge Smedie

Smedien på hjørnet af landevejen til Skovballe.

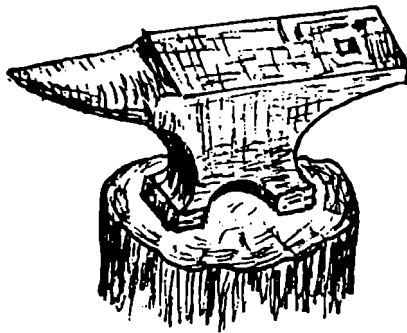

Smedemester Niels Peder Hansen Skov. (Foto før 1921).

Søby Smedie

Smedemester Niels Andersen med familie og smedesvend på vejen ved smedien. (Foto før 1910).

Hvad stendyssemarken gemte

Af Jens Bech

Gennem adskillige år har en gårdejer måttet samle sten af sin mark i Gesinge. Især er der en plet østligt på marken, hvor plovjernet stadig vender håndsten op, og hvor ryggen ofte må bøjes for at få dem af vejen.

Men en skønne forårsdag i 1989 kom så, hvad mange ville anse for belønningen for års tilbagevendende møje: Under arbejdet med endnu engang at fjerne marksten fra det genstridige område stod markens ejermand pludselig med en usædvanlig genstand i hånden, også en sten ganske vist – men hvilken sten!

Der gik bud til Valdemar Jensen i Vornæs, og fra ham til undertegnede. Det blev mig betydet, at jeg godt kunne forvente en usædvanlig oplevelse, så da jeg et par dage senere begav mig til finderens hjem for på opfordring at tage fundet i øjesyn, var jeg ganske belavet på det ekstraordinære. Alligevel glippede jeg nok et par gange, da jeg stod med genstanden i mine hænder: En økse af grøn porfyr, dobbeltægget med elegant udsvajede æghjørner og et rundt skaft hul lidt bag ved midten. Et pragtstykke af sjældne type og eksklusiv forarbejdning.

Efter anmodning fik jeg findestedet – den drilsomme stenplet i marken – forevist. Det henlå nytilsæt, tydeligt med flere sten synlige i den nøgne jordflade end der ellers var at se i marken. Ydermere var »pletten« svagt hvælvet, og da en hurtig afsøgning åbenbarede flere stykker brændt flint og enkelte flade sandstensfliser af underkopstørrelse var der ingen tvivl: Stenpletten – og dermed øksens findested – måtte være stedet for en sløjfet storstens-

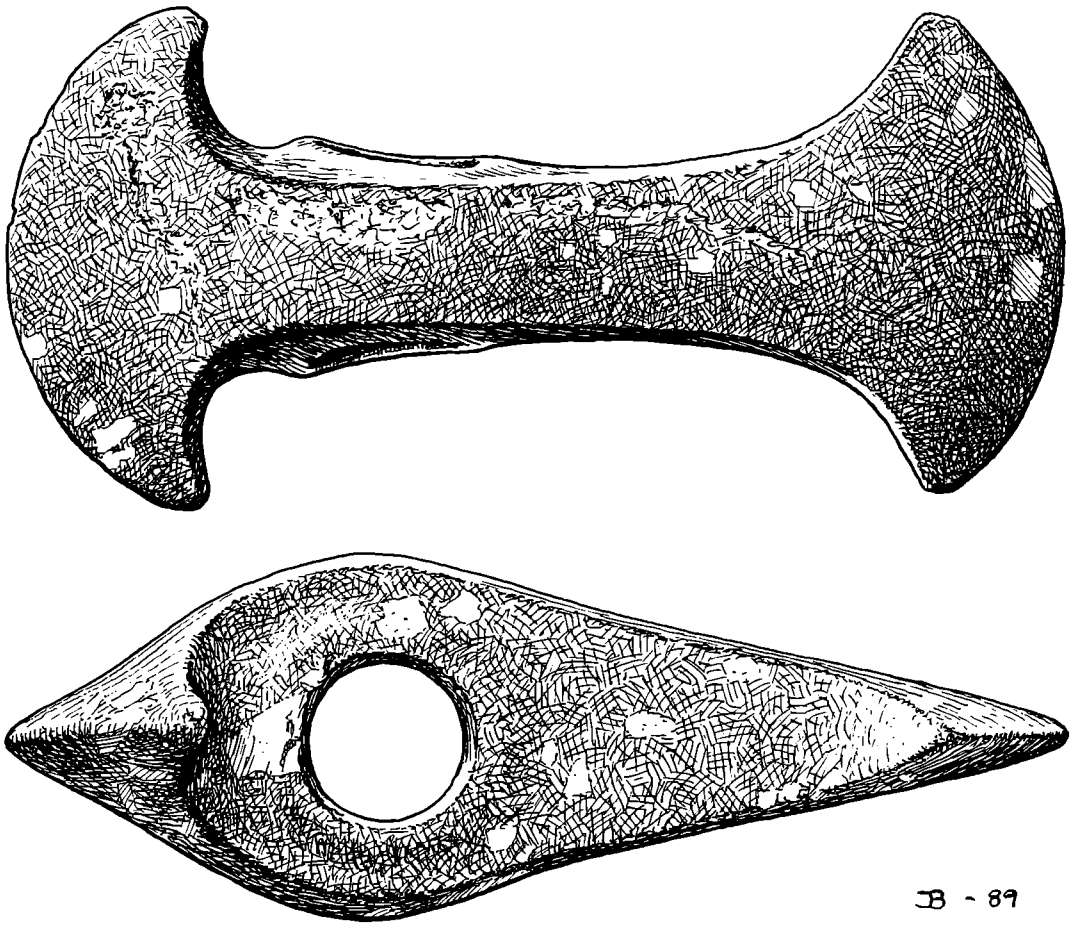
grav fra bondestenalderen, mest sandsynligt en dysse. De mange håndsten og de brændte flintstumper har indgået i højopbygningen omkring kammeret, og sandstensfliserne har, lagvis stablet oven på hinanden, tætnet mellemrummene mellem kammerets bæresten, så højfylden ikke af nedsivende regnvand førtes ind i gravkammeret.

Et efterfølgende kik i optegnelserne over samtlige kendte fund og fortidsminder, den såkaldte sognebeskrivelse, bekræftede fuldtud, at her havde ligget en stengrav:

»I Stendyssemarken har paa en Plads, der endnu er kjendelig ved en lille rund Knold, ligget et af tre Sidestene bygget, mod Syd aabent Gravkammer med en svær Dæksten. Det ryddedes for 10 Aar siden (d.v.s. omkring 1875. Forf. anm.) Flere Kiler skulle være fundne«.

Senere er tilføjet et notat om, at der i 1972 »pløjes på store sten i to rækker med 1,5 meters mellemrum«.

Men tilbage til den sjældne økse. Den er ikke nogen brugsgenstand, således forstået, at den hverken har kløvet brænde eller fældet træer – dertil havde man flintøkserne. Økser som denne, forarbejdet af blødere bjergarter, der tillod gennemboring til et skaft, kaldes under ét for *stridsøkser*, selv om man ikke aner om de nogensinde har været brugt til korporlig afgørelse af tvistigheder. Utvivlsomt har de imidlertid været statussymboler på samme måde som de pragtdolke i guld og sølv, der den dag i dag pranger på maven af arabiske statsoverhoveder såvel som jævne beduiner.

B - 89

Gesinge-øksen er lavet af en smuk, grågrøn porfyr, der ville ligne anløben bronze, hvis det ikke var for de hvide korn. Hele overfladen er meget omhyggeligt slebet og fuldstændig glat, omend begge bredder har overfladiske beskadigelser forårsaget af nutidige markredskaber.

Længden er 17,0 cm. Æggen har sikkert oprindelig haft samme bredde som nakken, nemlig 8,0 cm, men er ved småbeskadigelser af ægfligene reduceret til 7,6 cm. Skaftbullets diameter er 2,4 cm. Øksen vrider lidt efter længden, således at nakkesømmens plan (når øksen ses bagfra) er drejet en smule mod uret i forhold til æggens. I øvrigt er øksen helt symmetrisk.

Den tilhører Ebbesens type B3, i 1975 kendt i 32 eksemplarer i Danmark, heraf kun et med skaftør som Gesinge-øksen. Senere registreringer har øget antallet lidt, men alt i alt overstiger mængden af sådanne økser fundet i Danmark næppe 50. Tre af dem er fra Tåsinge, idet der tidligere er fundet én hel og ét brudstykke ved Gyldenmose, Bregninge sogn.

Vor økse er blevet til i den ældre bondestenalder for ca. 5 1/2 årtusinde siden, med prægtigt svungne sydeuropæiske kobberøkser som forbillede. Og deri ligger just årsagen til sådanne øksers betydning som status- eller værdighedstegn: De ligner metaløkser. Her, halvandet årtusinde før den »officielle« metalæra oprinder med bronzealderens begyndelse, er metal ganske vist ikke helt ukendt på vore breddegrader men umådelig sjældent – og dermed tilsvarende betydningsgivende. Den ægte vare, kobberet, har været uopnåeligt, men så kunne man eftergøre formen i et tilgængeligt materiale. Også det gav status. Det har næppe været enhver tilfældig bygdebonde beskåret at paradere en sådan luksusøkse af overdådig eksotisk udformning.

I hvorvel stridsøksens forbillede skal søges langt borte under fremmede himmelstrøg, så behøver vi næppe at vende blikket helt så langt væk for at lede efter værktøjsmageren. Økser af samme grundtype som den fra Stendyssemarken kendes, omend kun i begrænset antal, fra hele Danmark og fra de nordtyske Østersøegne og kan altså meget vel være tilvirket herhjemme.

Der er dog detaljer ved vor økse, som måske kan indsnævre tilblivelsesområdet yderligere. Omkring begge skafthullers munding, på øksens over- og underside, ses en svag, omløbende vulst. Dette fænomen kalder arkæologer for et »skaftrør«, så uanseligt og lidet røragtigt det end er. Men det er lavet helt bevidst og tilmed med betragtelig ekstra møje – det ville utvivlsomt have været *langt* lettere at planslibe fladen omkring skafthullet, – hvilket nok kan berettige at man giver en så tilsyneladende ubetydelig detalje nogen vægt.

Stridsøkser af udformning som vor, med skaftrør, kendes kun i yderst få eksemplarer fra Danmark, men har deres hovedudbredelse i det nuværende Nordvestyskland i Oldenburg-området, mel-

lem Hamburg og den hollandske grænse. Om Tåsinge-øksen er fremstillet der og ved handel eller bytteforbindelser har nået de tøsingske strande, lader sig dog næppe afgøre.

Sikkert er det derimod, at den hos hvem den endte næppe har tilhørt sin tids armodigste almue. Måske har han også været ejer af nogle af de »kiler«, som sløjfningen af hans grav bragte for dagen.

Hvad graven derudover rummede, og hvilken type den tilhørte, var nok værd at vide, og kunne vel også meget sandsynligt opklares. Det ved vi fra udgravninger af utallige andre, lige så udtværede gravanlæg, hvor der var adskilligt mere tilbage under den plane markoverflade, end man skulle tro. Og dersom det også skulle være tilfældet på Stendyssemarken i Gesinge, så bør det ihvertfald ikke blive plovjernet, der bringer det næste klenodie for dagen.

Litteratur

»Danske Oldsager« II, 1952.

Klavs Ebbesen: »Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln«, 1975.

Jørgen Skaarup: »Yngre stenalder på øerne syd for Fyn«, 1985.

Barndomsår i Vårø præstegård

som de erindres af Inga Høgsbro

(oversat af Jørgen Henningsen)

Fortsat fra sidste Årbog

Måske nogen undrer sig over, hvordan jeg var i stand til at servere vildt for min fars gejstlige gæster – sådant kød er i de fleste lande en luksus, der sædvanligvis kun forekommer på de riges borde. Dets tilstedeværelse i vor jævne præstegård er let at forklare. Hvert år i jagttiden kom baron Juel-Brockdorff sammen med sine venner og bad om lov til at jage på min fars jord. Det vakte stor begejstring blandt os, når de galante jægere i deres røde frakker og med klirrende sporer red ind i vores gård på flotte heste. Til vores store glæde gengældte baronen bagefter fornøjelsen ved at give min far dyrekøller, harer og fasaner. Så plejede præstefamilien at fejre det og more sig i flere dage. Portioner af det kød, som man ikke kunne nå at spise med det samme, blev hængt op, indtil de blev »modne« – d.v.s. krøb med orme, det er rigtigt, (oh, skræk!) – hvorefter kødet blev lagt i blød med sødmælk i tolv timer, og efter at alle ormene var skummet af, blev det skyllet og anbragt i ovnen for at blive stegt. I min barndom betragtede vi alle dette som en udsøgt delikatesse.

Ofte fandt rejer også vej til vort bord, idet vor lille ø's kyster vrimlede med dem. At koge rejer var imidlertid et job, som jeg var led ved, for de skulle hældes levende i kogende vand. For mig var denne grusomhed så forfærdelig og modbydelig, at jeg aldrig kunne spise nogen af de stakkels dyr, når de blev sat på bordet, og jeg kan stadigvæk ikke. Jeg kan heller ikke spise ål. De

blev fanget af fiskerne om natten, og det var sådan et smukt syn en sommeraften at se alle bluslygterne blinke i vandet.

Efter at ålene var blevet flået, lavede jeg ålesuppe, ål i karry, ål i gele og stegte ål. At stege dem var et skrækeligt job, for når jeg lagde dem på den varme stegepande, krøllede de sig faktisk sammen og sprang højt op i luften, så de næsten rørte min næse. Hvordan i alverden en ål kunne springe omkring, når hovedet var skåret af den, det var en gåde for et barn.

Mens vi er ved talen om mad og drikke i det Danmark, der eksisterede i min barndom, må jeg ikke glemme at nævne en bestemt slags sødsuppe, som vi danskere er meget glade for. Den laves af sagogryn eller andre gryn og fyldes med svesker, æbler og anden frugt. Denne suppe serveredes sædvanligvis sammen med pandekager så tynde som det papir, jeg skriver på. En speciel brug af denne særlige suppe var almindelig i vor familie. En stor spandfuld blev altid sendt til enhver fattig mor i vort sogn, når hun havde fået et barn. Hvorsomhelst og nårsomhelst storken kom med sin kostbare bylt, plejede jeg at dukke op med en spand, næsten lige så stor som mig selv, fyldt med denne berømte danske suppe. Jeg husker en dag, da mor sendte mig til en nabo med den store spand suppe. Storken fløj over hovedet på mig med sin store bylt, og jeg ville gerne være den første, der kom til denne fattige familie, men jeg kunne kun kravle afsted med sneglefart, for jeg måtte ikke spilde en eneste dråbe af denne kostelige, nærende frugtsuppe. Moder lavede den altid ekstra god til sådanne lejlig-

heder, og jeg er sikker på, at hendes gave var lige så velkommen som storkens.

På den tid troede vi børn fuldt og fast på storken. Som præstekone lærte mor os det – så selvfølgelig måtte det være sandt. Sex blev der aldrig talt om, og det har forbavset mig mange gange, men ikke nu længere, at finde at mine elever i Amerika ved mere om sex og fødsel i ti-års alderen, end deres lærer gjorde, da hun var femogtyve. De opvoksede pigers uskyldighed dengang vil i dag blive betragtet som uvidenhed, men jeg tror, vi var lykkeligere i vor tro.

I Danmark er bage-dagen den vigtigste i hver måned. Vor store ovn, hvor der blev fyret med træ, var bygget op af mursten ovre ved laden. Efter at kusken havde fyret op og fejret den ren for aske, blev de mange brød – både rugbrød og franskbrød – skubbet ind med en stor flad skovl. Det er unødvendigt at sige det, men en liflig duft fra al denne brød- og kagebagning bredte sig til omgivelserne fjernt og nær. Ved det første pust plejede landsbyens småbørn at råbe til hinanden: »Præstens bagedag... Lad os skynde os og få en smagsprøve«. Så kom de og samlede sig ved vor store låge og kom så over til laden, hvor små brød og små kager var blevet stukket ind i den store ovn, beregnet til dem – der var masser af alle slags – almindeligt brød, nogle pyntet med frugter, fade fyldt med kiks, kageruller og tvebakker. En sådan uendelighed af bagværk strømmede ud af vor travle ovn hele dagen. Som helt lille pige lærte jeg at tage del i bagedagens slid og slæb, og jeg kunne faktisk lide det. Det er min mening, at de fleste børn vil foretrække at være nyttige og hjælpsomme, hvis der i vor moderne tid i hjemmene bare blev indrømmet dem plads til at udøve deres aktiviteter.

Nu kun yderligere en erindring om mad i gamle Danmark, før jeg går videre med de andre faser i min barndom. Hvor er den

ældre eller midaldrende dansker, som ikke med glæde erindrer den lækre morgenmad, man fik som børn, nemlig øllebrød. Det er en højst nærende ret til børn i voksenalderen, og den består af rugbrød, hjemmebrygget øl (uden alkohol) og æggeblommer blandet med sukker eller piskefløde.

Derfor bliver der blandt alle de gyldne tråde fra min barndoms erindringer indvævet taknemlighed og dybtfølt påskønnelse af den rigelige og velsmagende mad, som mine forældre serverede. Og du, mit kære fædreland, hvor var du gavmild mod dine børn. Hvor var dine sønner og døtre lykkelige, fordi der aldrig fandtes hverken tiggere eller multi-millionærer blandt dem.

Nu må I ikke tro fra denne fortælling om en lille dansk piges travle liv i forrige århundrede, at uddannelse dengang blev forsømt i Danmark. Tværtimod, der var og er absolut ingen analfabeter i Danmark.

Præstefamiliens døtre: Inga, Marie og Johanne.

Lad imidlertid være med at blive skeptiske eller forbløffet, når jeg oplyser, at jeg aldrig selv var borte fra mit hjem af hensyn til min uddannelse, før jeg i en alder af tyve begyndte på det Kongelige Konservatorium i København for at studere musik. Som datter af en dansk præst måtte jeg ikke gå i den lokale skole, som blev drevet ved hjælp af skatter. Den særlige klasse, som vi hørte til, sendte deres drenge til kostskoler og universiteter, mens dens døtre blev undervist i hjemmet af derboende lærerinder. Når jeg ser tilbage, føler jeg dog, at vi piger ikke klarede os så dårligt, hvad uddannelse angår. Vi har måske mistet noget ved ikke at blive undervist i de nyere ting i de moderne folkeskoler, men jeg tvivler på det. Vore lærerinder var forbløffende kloge og dygtige kvinder.

Dette synes så meget mere bemærkelsesværdigt, når man tænker på, hvor isoleret og ensomt vort øbo-hjem var i ca. halvdelen af året. Vore vintre var lange, sneen lå højt, og vi blev ramt af de voldsomme storme, der kom fejende ind fra havet, som kun lå ca. ti minutters gang fra vort hjem. Selvom vi var omgivet af andre småøer, så var det i mange uger hvert år umuligt at opretholde forbindelse mellem de øer og vor egen ø. Ja, selv Taasinges egne beboere så vi sjældent i vinterens hjerte, kun de mere hårdføre blandt folk var i stand til at komme i kirke om søndagen. Selv postbudet var en sjælden gæst, eftersom posten skulle fragtes på store slæder hen over markerne og over isen fra ø til ø.

Men ofte nød vi slædeturene på vidunderlige, stjernefyldte nætter. Vi blev alle sammen proppet varmt ned i vores store slæde og kørte i timevis gennem landskabet bag vores fyrige heste, som – således forekom det – kørte i en rolig galoprytme for at afpasse den til bjældeklangen fra sele-tøjet. Oven over os stod fuldmånen på en

mørkeblå himmel, mens stjernene glimtede som diamanter. Sneens rene hvidhed dækkede jorden med en ophøjet klarhed, der fremstod som den mest fuldkomne ro, man kunne tænke sig, kun afbrudt af bjældeklangen, som lød yndigere end musikken fra den fineste violin. Med sneen liggende næsten lige så højt som hegnene, langs med hvilke vi gled og med glitrende snefnug, som pilede af sted sammen med os, udgjorde naturen et af de prægtigste billeder, man kunne tænke sig. Ikke underligt, at yndlingskortene, der gengiver Fredsfyrstens fødsel, overvejende burde være snelandskaber og stjerner. Men vi var, sådan som far udtrykte det, praktisk talt »levende begravet« under tung sne og is fra november til marts. Jeg var et alt for sundt barn til at finde vinteren kold og utålelig. Men det er forbløffende, at vores guvernanter, der var opvokset i byen, så let kom til at holde af det isolerede liv på vores ø.

Jeg har kun lyse minder om disse venlige, tålmodige damer, som var en del af vores hjem, og som prøvede at bibringe os piger en vis lærdom og kultur. De var både mine venner og mine lærere, og de påskønnede, at jeg ikke havde hang til dovenskab, men studerede flittigt. De lærte mig at sy, strikke og brodere. Jeg blev aldrig dygtig til at sy, men holdt meget af at kniple. Disse kniplinger anvendtes som pynt på vores undertøj. Vi brugte træpinde til at væve trådene over en pude og formede således de usædvanligt smukke mønstre, der er gået i arv gennem mange generationer i Danmark. Jeg besøgte en udstilling i New York 50 år senere og så prøver på disse kniplinger, der var fremstillet med særligt henblik på amerikanerne.

Vores guvernanter underviste også i kunstarternes begyndelsesgrunde. Mine lektioner i musik var afgjort elementære, men de tjente til at afstikke den vej, som jeg skulle komme til at følge livet igennem.

Naturligvis blev mange af timerne i skolestuen anvendt til læsning, skrivning og regning, men jeg har altid været taknemlig over, at mine timer ikke udelukkende havde et bogligt sigte. Jeg er overbevist om, at tilegnelse af manuelle færdigheder bidrager til et rigere liv.

Som ældste pige blandt seks børn havde jeg alt for travlt til at bruge en masse tid på at lege. Jeg kan ikke erindre, at jeg nogensinde har været glad for hverken inden- eller udendørs lege. Når skoledagen var forbi, for vi ud i køkkenet for at skære rugbrødshumpler, som vi dækkede med mørk, tyk sirup, for smør fik vi ikke lov til at bruge. Det var vores mellemmad. De andre børn plejede så at tage deres tunge træskostøvler på for at gå ud og lege. Jeg blev siddende inde for på samme tid både at læse og strikke på min tykke uldstrømpe.

Mor mente, at jeg skulle foretage mig noget andet end blot at læse, så mens jeg læste og kiggede ud ad vinduet på de legende børn, var mine fingre lydigt travlt beskæftigede. Det var hårdt arbejde for en lille pige at skulle undgå at tabe for mange masker, og måske fra tid til anden en tåre, men alligevel var jeg ikke misundelig. Jeg var til alle tider et alvorligt tænkende barn med en uudgrundelig uro i sjælen, og det har jeg aldrig fortrudt, for det gav mig en forståelse for tidens sande værdier og en stærk overbevisning om, at intet skulle gå til spilde i dette korte liv.

Mor var sædvanligvis sammen med mig, når vi syede familiens undertøj og skjorter, og når mine strikkepinde begyndte at bevæge sig langsommere og langsommere, fangede hun mit blik med et smil og et nik. Straks blev jeg en lille hastighedsdæmon, for dette blik var et tegn til, at jeg nu kunne gå ud for at nyde solskinet og den vidunderlige sne. Sikken energi, jeg nu fik! I løbet af nul komma fem blev jeg nu iført uldtøj fra top til tå: Lange uldstrømper,

uldne underbenklæder, vanter og en kyse, der dækkede hovedet og mine ører, og som var bundet stramt under hagen.

Således fuldt påklædt, med kun øjne, næse og mund synlige, så jeg mere ud som en, der skulle til Nordpolen, end en, der var på vej ud at spadser i den glitrende sne. Mine tunge træsko føltes lette på fødderne, og de frembragte en skæg lyd, da jeg løb ud, for jeg var ivrig efter at indånde den pragtfuldt friske, klare luft, mens jeg samtidig ønskede, at jeg havde vinger, så jeg kunne kigge over sneen, der lå dynget et par meter højt op i begge sider af vejen. Selv når vi kørte, kunne vi kun se vejen, og for en lille pige med en livlig fantasi, var den en eventyrsti, som kunne føre til endeløst spændende oplevelser. Jeg lavede faste snebolde, og når jeg kastede dem over de høje snebunker, forekom det mig samtidig, at jeg sendte forunderlige ønsker ind i en skjult verden. Ville ønskerne gå i opfyldelse? Mange af dem gjorde, og denne leg forlenede mine ellers ensomme spadsereture med en atmosfære af eventyr.

Nu om stunder lægges der megen vægt på leg som en væsentlig bestanddel af barndommen, men det bekymrede ikke min travle mor. Jeg havde kun én dukke i hele mit liv. Min venlige guvernante havde klædt hende smukt på, så hun lå som en prinsesse i sin trævugge. Jeg glædede mig egentlig aldrig over at lege med min dukke, og alligevel skar det mig i hjertet, da min mor en dag bad mig om at give min eneste »baby« til vores nabopræsts lille datter. Hun var den yngste ud af en familie på tolv og havde utvivlsomt behov for min smukke dukke. Jeg måtte bære den adskillige kilometer til den lille piges hjem, så jeg traskede af sted med min baby i vuggen, indtil jeg nåede præstegården. For en gangs skyld trykkede jeg min elskede dukke ind til mig og kyssede den, hvorefter jeg blidt anbragte den inden for døren, og løb hastigt

bort med tårene løbende ned ad ansigtet.

Der er en fase i min opdragelse, som var meget grundig, og som dog gav det dårligst mulige resultat overhovedet. Da jeg var en meget gudfrygtig lutheransk præsts yndlingsbarn og hans faste ledsager, kan det forekomme besynderligt, at han aldrig blev i stand til at indpode mig sine religiøse holdninger. Jeg blev aldrig den letkøbte tros barnlige sjæl. Måske blev jeg født med såvel en sjælens som en højre hånds defekt. For mig havde jeg altid eksemplet med min fars smukke fromhed og absolutte tro på Gud, men dette var ikke nok til at kurere min sjælefejl. For jeg fik lært at bede, så snart jeg kunne tale. Lydigt knælede jeg hver aften ned for at fremsige mit Fader-vor. Imidlertid følte jeg ikke en eneste gang i min ungdom noget reelt ønske om at bede, ej heller nogen tro på kraften i bønnen. Selv ikke i barndommen kunne jeg nogensinde overbevise mig selv om den kristne guds ringeste interesse i mig.

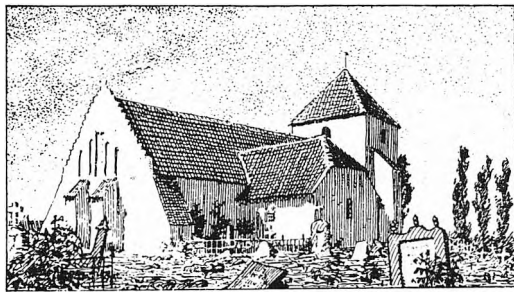
På tidspunktet for min konfirmation led jeg under svære sjælekvaler. Jeg længtes efter at råbe: »Nej, nej, jeg kan ikke gennemføre dette – åh, bed mig ikke om det – jeg tror ikke på noget som helst«. Men min dybe hengivenhed til min far gjorde mig til kujon. Jeg vidste udmærket godt, hvilket grusomt slag min absolutte mangel på tro ville være for ham. Jeg kunne ikke møde det sorgfulde blik, som ville komme frem i hans øjne. Jeg skulle aldrig komme til at finde trøst i religionen, men jeg har altid været loyal over for min familie. Det var den, der fastholdt mig i, hvad der for mig syntes at være skamløst hykleri, dengang jeg lod min far lægge sine hænder på mit hoved for at gøre mig til medlem af hans kirke. Jeg vedkendte mig aldrig min agnosticisme (manglende gudserkendelse) over for min kære far. Han døde uden at vide, at han aldrig havde kunnet gøre en troende

ud af det barn, som han elskede højest af alle.

Så længe jeg boede hjemme, gik jeg regelmæssigt i kirke. Ganske vist skulle jeg kun være der hveranden søndag. Det var min mors strenge regel om, at jeg skulle blive hjemme de andre søndage for at forberede middagen. I et dansk præstehjem var søndagen altid en travl dag, og man kunne aldrig vide, hvor mange der blev budt med hjem for at spise sammen med præstefamilien. Så med dette i tankerne blev et rigeligt måltid tilberedt og gjort klar til efter gudstjenesten. Det siger sig selv, skønt jeg holdt det for mig selv, at jeg afgjort nød mine hjemmesøndage langt mere end mine kirkesøndage.

Skønt jeg havde større fornøjelse i at lave buddinger end i at fremsige bønner, var der dog, mærkværdigt nok, bestemte begivenheder, hvor min barndoms kæreste minder og mine største øjeblikke indtraf i kirken. Jeg er bevidst om, at dette kan forekomme i direkte modstrid med det, jeg lige har berettet, men er ikke desto mindre sandt.

De eneste gange, jeg som barn har følt en virkelig dybfølt glæde, indtraf, når organisten i fars kirke var syg, og jeg blev tilkaldt for at overtage hans plads. Så lagde jeg hele min sjæl og ånd i vores ukomplicerede danske salmer. Da vågnede jeg virkelig op og bortkastede ligegyldighedens

Bjerreby gamle kirke. Tegning af Gerhard Heilmann.

skal. Selv når jeg ikke spillede, gjorde musikken meget til, at jeg forsonede mig med den lange og kedsommelige lutheranske gudstjeneste. Husk på, at der på vores lille ø ikke var nogen af de koncerter, som man kunne overvære andre steder i Europa. Hvis det ikke havde været for kirkeorglet i landsbyen i præstens pastorat samt de unge landmænds musikudgydelser, ville der overhovedet ikke have fandtes nogen former for musik. Forestil jer disse frydefulde dage, når jeg sad ved orglet i min fars gamle kirke, iført mit bedste tøj, med hatten skubbet tilbage fra mit blussende ansigt, mens mine fødder ivrigt søgte efter pedalerne. Kun i sådanne øjeblikke og gennem mit spil blev jeg grebet af den kristne tros fromhed og begejstring. Den talte dengang – og taler stadig kun til mig – gennem musikken. Op gennem årene kommer disse hjertegribende melodier til mig præcis som dengang, de fyldte den lille danske kirke: »Vor Gud han er så fast en borg«, »Adeste Fideles« – og nu og da kan jeg endog fremføre nogle harmonier af den udødelige Bach. Bag mig, nede i kirken, plejede min far at trave op og ned gennem midtergangen med salmebogen i hånden, medens han slog takten og førte an i sangen, således som danske præster havde for vane. Det var i sådanne øjeblikke, at mit famlende barnesind kom tættest på min fars fromme og blide ånd. I vores fælles kærlighed til musikken kunne vi komme overens, hvilket vi aldrig kunne gennem samtale.

Det var i en alder af tre, at jeg første gang blev klar over, at min far var korleder ved sine gudstjenester. Jeg erindrer udmærket, hvordan jeg på vej hjem fra kirken spurgte min mor: »Hvorfor vandrer far frem og tilbage i kirken, når hans støvler knirker?« »Jamen barn«, sagde mor, »støvlerne er nye og så stive, at de laver en forfærdelig støj for hvert skridt, han ta'r, men han er nødt

til at lede sangen, hvilket er langt vigtigere end hans knirkende støvler«.

Jeg har aldrig glemt tilfredsheden, som den forklaring gav mig. Selv i den alder forstod jeg, at min far måtte hjælpe til under sangen. Musik var langt mere betydningsfuldt end hans knirkende støvler.

Den allerførste klaverkoncert, jeg overværede i min ungdom, var i en alder af 18. Den blev afholdt i Svendborg. Hvem kunstneren var, husker jeg ikke, men jeg bad mine forældre om tilladelse til at tage til koncerten. De tog til København et par dage i forvejen, men gav kusken besked om at køre mig derind. Jeg var så spændt på at høre en pianist, at jeg var ligeglad med, hvad der skete. Det var en varm sommeraften, og den så truende ud, men uvejr eller ej, jeg ville have den fornøjelse. Under den sene hjemtur flængede det ene lyn efter det andet den mørke himmel. Hestene stejlede og var så vanskelige at tumle, at det forskrækkede både kusken og mig. Vi var bange for, at de skulle løbe løbsk og måtte derfor søge ly på den nærmeste gård, indtil uvejret var drevet over. Hvor var jeg taknemmelig over at se præstegården og være i god behold, også selv om der var flere brændende lader og huse at se over hele øen og på den anden side af vandet.

Et andet af mine tidligste indtryk af musik indtraf omtrent samtidig. Men før jeg fortæller om det, må jeg først beskrive, hvad der i min barndom og ungdom var en almindelig skik blandt danskere, når der naturligvis ses bort fra de kongelige og adelen. Man kunne godt kalde »udveksling af unge døtre« for en folkeskik, mener jeg, for det var præcis, hvad det var. Når en dansk mor havde bibragt sin datter alle egne færdigheder i kunsten at føre et hus, kiggede hun sig omkring og udvalgte en anden dansk husmor, der var kendt for sin fine husførelse. Datteren blev derefter, i en alder af 17-19 år, betroet denne dame i et år

for at kunne færdiggøre sin uddannelse i husførelse. Hvis den potentielle værge eller fostermoder var usædvanlig dygtig til at fremstille bestemte fødevarer eller uovertruffen til at lave lækre syltetøjer eller marmelader, ja, så forventede man af hende, at hun skulle videregive sine evner til den unge pige, som hun havde fået i huset. Hun skulle overdrage sine dyrebare opskrifter og alle sine gode egenskaber fra husførelse og husholdning, – egenskaber, som hun havde indhøstet gennem lang erfaring.

Det er indlysende, at det var en god og nyttig skik i Danmark. Den hjalp i høj grad med til at perfektionere husholdning som fag samt til at udveksle viden i kongeriget. Det forventedes af de unge piger, der på den måde blev sendt ud for at opnå deres »mestertitel« i husholdning og børneopdragelse, at de gjorde sig nyttige som ung pige i huset, medens de kiggede på og lærte. Men de var ikke at betragte som tjenestepiger. De sad til bords sammen med familien, gik altid i kirke sammen med den og deltog i nabofester.

Min mor havde en sådan »udvekslingsdatter« i min tidlige barndom – en pige, som hengivent knyttede sig til mig, 3-årige Inga, i det år, som hun tilbragte hos os. Så kom hendes kæreste efter hende, og de planlagde at blive viet af min far i vores sognekirke. Det er senere blevet fortalt mig, at min veninde fældede mange ægte tårer ved udsigten til at skulle forlade os, og hun erklærede uden omsvøb, at hun ikke ville giftes, medmindre jeg måtte være hendes brudepige og derfor sammen med hende skulle spadsere op ad midtergangen og stå sammen med hende foran min far, mens han forenede hende og hendes kæreste. Hun fik sin vilje, hvilket min mor fortalte mig, og hun syede selv den lyserøde, blomsterpydede kjole, som hendes yndlingsbarn skulle have på, når de sam-

men gik op til alteret. Man har fortalt mig, at jeg marcherede op ad midtergangen med klædelig værdighed og fatning, og at den smukke brud i sin bondekjole holdt mig i hånden under hele ceremonien, og det så fast, at brudgommen blev nødt til at tvinge vore hænder fra hinanden for at kunne anbringe ringen på brudens finger. Jeg husker, som var det i går, at jeg lyttede til tonerne af Mendelssohns »Bryllupsmarch«, som jeg dengang hørte for første gang. Bruden så i sin folkedragt smukkere ud end mange af de brude, som jeg sidenhen har set med flagrende slør, i fedt, skinnende hvidt satin og med buketter af orkideer og kalaliljer. Kærligheden og oprigtigheden, som lyste hende ud af øjnene, var pynt nok.

Lige så populære som bryllupper var begravelser, når alle rykkede ud for at vise den afdøde den sidste ære. Når nogen døde i min fars sogn, var begravelsesdagen en stor begivenhed. Den var yderst deprimerende og hjertegribende. Dengang fandtes der ingen rustvogne, kisten stod blot på en vogn, der var hestetrukket, og hestene var dækket af sort klæde, og i timevis forud for vognens ankomst til kirken lyttede vi til kirkeklokkernes sorgfulde kimen. Alt imens kisten blev trukket på vej hen til gudstjenesten i forbindelse med begravelsen, sneglede en lang strøm af sørgende, som alle var klædt i sort tøj, sig af sted i langsom gangart for at holde trit med hestene. Til tider strakte processionen sig milevidt. Når man nærmede sig kirken, kunne man høre organisten spille begravelsesmarchen. Ligegyldigt hvornår jeg passerer en begravelsesprocession i Amerika, der farer af sted med høj hastighed, går mine tanker tilbage til begravelserne hjemme i 1880'erne. Så sørgelige virkede de på mig barn, at dødens tristhed og rædsel for mig stadig er forfærdende. Ceremoniens ydre pragt, de sortdraperede heste, der travede af sted i sneglefart, den sørgende

familie og vennernes begsorte sørgedragt, de hvide kranser og kors, alt det gjorde så dybt et indtryk på mig, at det har fulgt mig hele livet.

Med musikken var det en helt anden sag. Hvad enten den var munter eller melankolsk, talte den sit eget sprog til min spirende sjæl. Et barn, der var så modtagelig for melodi og rytme, som jeg var, fandt en intens glædesfølelse ved fuglesang. Åh, disse min barndoms vidunderlige sommerdaggy! Hvis blot jeg kunne vågne til glæden ved dem nu – først det dejlige kuk-kuk allerede kl. 4, senere nattergalens musikalske trille. Af al fuglesang er den afgjort den skønneste, og vores elskede ø-hjem genlød af den ved solopgang og ved solnedgang. Den pragtfulde præstegårdshave indbød nattergalene til at bygge rede blandt de blomstrende ranker og frugttræer. Fra dette duftende ly hoppede de omstrefjende små fugleunger ofte over dørrinnet ind i værelset, hvor en lille pige med rottehaler var i gang med at øve sig på klaveret. Disse små bitte gæster gjorde mig altid glad. Når de drejede hovedet og så ud til at lytte, forestillede jeg mig, at det var mig og ikke gamle Moder Natur, der underviste disse kræsne duninger i deres løb og triller, smukkere triller end dem, der blev frembragt af den store operasanger, Tetrizzini.

Meget ofte foretog jeg ensomme spadsereture hen ad vejen, mens jeg stirrede op på den utydelige måne på den stjerneoplyste himmel, hvilket var et langt mere betagende syn end New Yorks Citys millioner af blinkende lys. Mangen en oktobernat har jeg ligget vågen og lyttet til vinden, som bragede mod vores kæmpestore træer med en effekt, der var mere dynamisk end et symfoniorkesters.

Om morgenen var alt forandret. Jeg så solen stå op og hørte lærkernes glade sang – naturen vågnede efter sin nattesøvn. Mine øjne spærredes vidt op i undren over

de høje hækkes skønhed, over de røde og hvide tjørnebuske, som blandet med kaprifolium og »Konge for en dag« netop åbnede sig for at hilse på den nye dag. Foran mig lå de vidtstrakte kornmarker, hvor de blå kornblomster, de røde valmuer, de hvide og gule margueritter og violette klinte voksede alt for hyppigt blandt rug og hvede. Hvilken farvestrålende buket. Men jeg må ikke glemme de blå og lyserøde forglemmigejer og de søde, små vildroser.

Mange år senere, da jeg i New York spillede »To a Wild Rose« af den amerikanske komponist Edward MacDowell, og minderne vældede op i mig, spekulerede jeg på, om han også var blevet inspireret af de samme små roser.

Rosenfarvede solnedgange, sølveragtige daggy, frostens krystalmønstre – vores ø havde det altsammen. Men som barn holdt jeg allermest af vindens og bølgerens vilde musik, af de fredelige skove og fuglesangens fine harmonier.

Til trods herfor var jeg imidlertid slet ikke glad, da min formelle uddannelse i musik begyndte. Det var ikke sådan, at jeg følte mig handicappet p.g.a. min misdannede højre hånd. Besynderligt nok syntes denne kalamitet aldrig at genere mig som barn. Dog er det en kendsgerning, at jeg, så snart jeg begyndte at studere musik for alvor, aldrig forsømte at væde tangenterne med mine tårer under ledsagelse af mange suk.

Jeg var syv år gammel, da jeg fik min første time. Guvernanten, som sendte mig ud på den lange vej, som jeg lige siden har fulgt, bemærkede straks mine evner og muligheder. Da hun var langt mere nidkær, end hun var grundig eller klog, fortsatte hun med at oplære mig til en slags forløren færdighed uden nogen teknisk baggrund. Jeg blev presset til en for tidlig blomstring – og spillede stykker, der var alt for svære

for et barn, der ikke havde fundamentet i orden. Jeg spillede disse dejlige klaverstykker med en overfladisk og forjasket lethed, som forbløffede min familie og befolkningen på hele øen. Det var på det tidspunkt, at jeg begyndte at høre det evigt voksende omkvæd: »Inga, spil«, »Inga, spil«, ved enhver lejlighed.

Det er underligt, men da den første begejstring over at »vise sig« var ved at stilne af, var jeg langt fra tilfreds med mit spil. Jeg kedede mig og var desillusioneret. Kunstnerens medfødte instinkt fortalte mig til stadighed, at jeg ikke var på rette vej. Sidenhen kom tårerne og sukkene, når jeg øvede. Jeg var ikke doven, men energisk og ambitiøs. Jeg blev kun genstridig, når det, jeg var i gang med, ikke var værd at fortsætte med. Jeg forblev i dette hænge-dynd i ca. syv år, alt imens jeg aflirede prangende og vanskelige klaverstykker, som jeg ikke forstod – og altid med en voksende bekymring for, at der var noget galt med min musikalske uddannelse.

Jeg fortsatte med at reagere lydigt – om end ikke særlig elskværdigt – på opfordringerne, der lød fra alle sider: »Inga, du må spille«. Den ene dag kunne det være baronen eller baronessen, en anden bønderne og de meget fattige. For vore naboer var jeg den gode hr. pastors vidunderbarn, sognets stolthed. Ærlig talt frydede jeg mig i disse år meget over at se min kære fars ansigt lyse af glæde, når jeg blev overøst med komplimenter for mit spil.

Selv min mor, hvis kærlighed til skønne ting gav sig udtryk i valget af fine, antikke møbler, godt lertøj, glasvarer, skinnende kobberkedler og tintallerkener, sluttede sig langt om længe til det almindelige omkvæd, der lød: »Inga – spil!« Hver eneste aften i skumringen fik min mor mig til, en hel vinter lang, at spille Franz Schuberts »Improvisationer i As-Dur«, der var hendes yndlingsstykke. Naturligvis hadede jeg det, men jeg var et lydigt barn og vovede indestinde at afslå min mors ønsker.

Lige så lidt jeg kunne fordrage »slave-

Inga Høgsbros forældre, Sabinus og Henriette Høgsbro.

arbejdet« med at øve, lige så meget er det en kendsgerning, at frøene til mine ambitioner blev lagt i mig i den periode. Fra jeg var 12 år gammel, var jeg begyndt at drømme om at blive koncertpianist. Jeg stilede efter at komme til at spille for tusinder af mennesker i storbyer overalt i verden – som erstatning for de få indbyggere på en lille, dansk ø. Træt af det ihærdige omkvæd: »Inga – spil!« havde jeg planer om at ændre mit navn til det mere romantiske Agni, som betyder »Gudbenådet Ild«, når jeg blev en berømt pianist.

Med min travlhed med husholdningspligter og undervisning, med tårefyldte øvetimer, med klaverspil for selskaber og med drømme om en glørværdig fremtid fløj tiden af sted. Da jeg var 14, fik jeg en ny guvernante, frk. Elise Smidt, en dejlig musiklærer. Gennem hende fandt jeg frem til sandheden om mit spil. Jeg kunne imidlertid ikke fortælle min fars venner og vore naboer, at det ikke var et geni, der spillede klaver. Men jeg vidste det, og da Elise viste mig fejlene i mine udførelser, var det med glæde, at jeg startede på en frisk.

Alle mine svære klaverstykker blev lagt bort, de prangende og sprudlende forsvandt i årevis. Det vanskelige, fortsatte slid med evindelige skalaer og øvelser erstattede dem. Det blev min ensformige kost inden for musikken, kun varieret af meget enkle stykker som dessert. Måske blev min forfængelighed en smule irriteret i begyndelsen ved således at skulle starte med musikkens ABC, men meget hurtigt glædede jeg mig ved arbejdet. Jeg hadede ikke længere at øve mig, men hang i med det tidligt og silde, for mit musikalske instinkt sagde mig, at jeg endelig var på rette spor.

Min kærlighed og taknemmelighed vil til alle tider tilhøre dig, Elise Smidt, for din hjælp i de afgørende dage i mit liv som musikstuderende – for dit trofaste venskab og dine venlige råd, som du gav mig, indtil du blev kaldt bort fra det jordiske liv, måske for at blive de små engles tålmodige musiklærer i himlen, et avancement du afgjort var værdig til.

En kort oversigt over Inga Høgsbros senere liv

Efter mange genvordigheder lykkedes det Inga Høgsbro at blive optaget på Musik-konservatoriet i København; hun var da 20 år gammel, og her tilbragte hun de følgende fem år. Allerede efter et år i København døde hendes mor, og kun to år efter måtte hendes far forlade præsteembedet i Bjerreby; hustruens død havde taget hårdt på ham. Han slog sig ned i nærheden af datteren i København.

I 1897 forlod Inga Høgsbro København for sammen med en medstuderende, en

sangerinde, at drage på musikturne i Sydamerika. De nåede til De vestindiske Øer, hvor sangerinden forlovede sig, hvorefter Inga Høgsbro drog videre til New York med hjælp fra sine vestindiske værter. På et lille hummer modtog hun her først meddelelsen om en nær venindes død og kort tid efter også om sin fars.

I dyb krise huskede hun på navnet Jacob Riis. Navnet var givet hende af Jacob Riis' svigermor i København. Inga opsøgte ham, og det blev hendes held, for han introducere-

rede hende i de bedste kredse i New York. Snart havde hun elever i klaverundervisning, og da hun var en dygtig pædagog, oparbejdede hun en stor skole.

I det foregående er det nævnt flere gange, at Inga Høgsbro var handicappet af en deform højrehånd. Hånden var i understørrelse, og hendes bitreste oplevelse var, at hun aldrig var i stand til at spille sammen med et orkester, da hendes anslag ikke var kraftigt nok i den sammenhæng. Det var ellers det, hun havde drømt om på sine ensomme spadsereture på Tåsinge.

På randen af et nervøst sammenbrud p.g.a. overanstrengelse vendte hun i 1903 tilbage til Danmark, og da hun desuden, viste det sig, var mere syg, end hun selv havde troet, skulle der gå mere end tre år, før hun igen genså New York.

I 1911 oprettede Inga Høgsbro sit eget konservatorium, Conservatory of Northern Music, og i bogen erklærer hun rent ud, at det er hendes fortjeneste, at skandinavisk og finsk musik bliver kendt i USA.

I 1913 blev hun gift med den danske kemiker og landbrugssagkyndige Jens Peter Christensen, med hvem hun i 1915 fik sønnen Sabinus, opkaldt efter Inga Høgsbros far. Ægteskabet varede kun kort, allerede i 1922 blev hun skilt. De efterfølgende år betød megen sygdom, især gigt i højrehånden plagede hende, og det så meget, at hun i 1928 måtte lade sig operere, hvilket betød en stiv pegefinger.

I 1938 blev Inga Høgsbro belønnet for sin introduktion af skandinavisk musik i USA med en Skandinavienrejse. I Danmark mødtes hun for første gang i mange år med sine slægtninge. Endvidere besøgte hun sit fødested, Farup ved Ribe, og naturligvis Tåsinge. Her genså hun sin eneste veninde fra barndommen, Julie Petersen, som i mellemtiden var gift Wiggers. Også kirken, som nu var erstattet af en ny, samt

kirkegården med hendes fars grav blev besøgt.

Senere mødtes hun med en større forsamling i hjemmet hos et af hendes fars tidligere sognebørn. De var kommet for at se den berømte pianist fra USA, der som barn havde færdedes blandt dem i sine træsko og sine hjemmevævede kjoler. De ønskede også, at hun skulle give en koncert i landsbyen, men tiden tillod ikke dette.

Fra sit besøg i det sydfynske fremhæver Inga Høgsbro også sit besøg på Thurø, hvor hun besøgte Karin Michaëlis i dennes pragtfulde hjem.

Selv om der efter besøget i Skandinavien indtraf mange spændende musikalske begivenheder for Inga Høgsbro, blev tempoet dog sat noget ned, og hun slutter sin selvbiografi med et håb om, at den musik, der har givet hende selv så megen trøst i mørke stunder, også har givet dem, der har lyttet til hende, glæde og trøst.

Inga Høgsbro som 80-årig.

Genforeningsstenen på Bregninge Bakke

Fra »Aarskrift for Svendborg Amts historiske Samfund 1935-36« har årbogen »lånt« følgende beskrivelse af genforeningsstenen på Bregninge Bakke, skrevet af Thorvald Sehested under overskriften:

Taaingestenen

Paa Taainge var det let at finde en vel-egnet Plads til en Genforeningssten. En saadan findes da ogsaa lige ved Øens store Turistattraktion: Bregninge Kirke. Det

ejendommeligste ved dette Mindesmærke er, at det var Ungdommen, der tog Arbejdet op for denne sag. Ingen andre Steder i Amtet er dette Arbejde baaret direkte frem af de unge. Det skete her paa den Maade, at Idéen til Mindesmærket udgik fra Ungdomsforeningen, og Arbejdets Udførelse støttedes af Gymnastikforeningen.

Stenen er hentet i Nørreskov, Bregninge Sogn. Dens Flytning og Anbringelse paa Bakketoppen blev hurtigt udført af de

unge. D. 28. Juli 1920 var alt i Orden til Afholdelse af en stor Nationalfest paa Bregninge Bakke, hvortil en stor Del af Øens Befolkning mødte frem for at overvære Afsløringen af Stenen. Ogsaa de gamle Veteraner deltog i Festen, som var begunstiget af det dejligste Solskinsvejr.

Foreningsfanerne smykkede Talerstolen i Bunden af »Gryden« mellem de høje Skrænter lige ved Landevejen. Pastor Bjerg bød velkommen, og efter en Sang talte Sognepræsten, Provst Kløvborg. Taleren viste, hvorledes Ungdommen ved at rejse dette Mindesmærke gik i de gamles Fodspor. Allerede Patriarken Jakob rejste en Sten paa Marken, hvor han havde haft sin mærkelige Drøm. Saul gjorde det samme paa Valpladsen, hvor han besejrede Filistrene, den fik Navnet Hjælpestenen.

Derefter talte Pastor Hansen, Dybbøl. Herved knyttedes Forbindelsen mellem Taasinge og Sønderjylland stærkere; ja, man kan endnu træffe Folk, der tydeligt kan gengive bestemte Træk fra denne kraftige, danske Tale af den sønderjyske Præst.

Derefter vandrede hele Forsamlingen op til den med Flag og Guirlander smukt pynkede Sten.

Her udtalte Pastor Bjerg: »Saa overgiver jeg da denne Mindesten til Fredningsnævnet paa de unges Vegne og beder *det* holde Haanden over den og værne om den i Fremtiden!«

Paa Forsiden staar: »1864 – 1920.

Sønderjylland«.

Paa modsat Side staar: »Rejst af unge paa Taasinge«.

Lærer Høgstrøm takkede Ungdommen for Stenen og sluttede: »Herfra kan vi se det elskede, omstridte Land. Ordet Sønderjylland rummer saa meget. Det minder os om Lidelser og Ufred, men ogsaa om Kærlighed og Trofasthed. Stenen er rejst paa fredet Grund. Lad os tage det som et Varsel om Fred og Lykke for Danmark!«

Til sidst sang Forsamlingen i den skønne Sommeraften: »Der staar et Slot i Vesterled«.

— — —

Ved udretning af hovedvejen gennem Bregninge by for år tilbage blev det nødvendigt at flytte stenen fra dens oprindelige plads til den nuværende mere tilbagetrukne.

Nyt fra arkivet

Her i 1989 markeres 150-året for fotografiets opfindelse. De første mange år lå der et skær af magi og trolddom omkring fotografen og hans arbejde – i dag betragter vi de fotografiske billeder som en naturlig ting i vor tilværelse. Noget vi møder overalt, og som vi bruger i rigt mål til at fastholde situationer og øjeblikke, så disse kan vise kommende slægter, hvorledes personer og andre motiver så ud

netop da. Et fotografi bliver dermed også en historiefortæller!

Tåsinge lokalhistoriske Arkiv rummer mange fotografier, både gamle og nyere, kendte som ukendte. Disse er ofte et godt udgangspunkt for en samtale, der næsten altid bringer nye oplysninger og detaljer frem, og derved får billedsamlingen større værdi. Det har Søren Lolk's fotografier været en god bekræftelse på! Et besøg i

arkivet må derfor gerne dreje sig om dette ene – blot at se billeder! For eksempel findes her en del fotografier af lærere og elever ved øens skoler, hvor ikke alle personer er genkendte, og det samme kan gælde for fotografier af gymnastikhold m.m. Og måske er det netop *din* viden, der her er brug for!

Arkivet vil også i høj grad være interesseret i at få forevist fotografier i privat eje, – så tag dem gerne med og vis os dem! Det vil være af stor værdi for os at kende deres eksistens og måske få lov til at affotografere dem. Kopierne kan så senere blive en del af vor billedsamling.

Som et godt eksempel herpå kan fortælles, at vi ved lån af et fotoalbum fra Nordjylland har været i stand til at kunne få affotograferet bl.a. et privat luftfoto af den tidligere Skovballe Kro. En tilfældig bemærkning blev anledningen til, at dette

Skovballe Kro.

foto kom frem, opbevaret så langt fra Tåsinge. Billeder af Skovballe Kro er – trods dens store rolle i øens liv gennem mange, mange år – mærkværdigvis ikke ret godt repræsenteret her i arkivet. Men måske findes de alligevel rundt om i hjemmene her på øen, så vi blot havde behøvet at efterlyse dem i avisen?

Mange personfotos er helt uden navne,

og her røres der vel ved den dårlige samvittighed hos de fleste af os, – vi skriver ikke bag på vore billeder, – vi kender dem jo! Men gør vi det også om 10 eller 15 år? Derfor bør vi sætte oplysninger på dem (gør det helst med en blød blyant), det skylder vi vore efterkommere!

Et besøg i Nationalmuseets 3. afdeling i Brede sidste efterår viste, hvilke muligheder der kan være for at søge efter fotografier med motiver fra Tåsinge, også i andre og større samlinger udenfor øen. Her findes uanede mængder, som det vil kræve mange timer at søge fuldstændigt igennem. Ved stor beredvillighed gav dette ene besøg dog som resultat, at vort arkiv fik fotokopier af ialt 190 kartotekskort, der indeholder oplysninger og påklæbte kopier af fotografiske billeder med huse, gårde, møller m.m. fra Tåsinge. De allerfleste er billeder, som vi ikke tidligere har kendt eksistensen af eller oprindelsen til. Nu har vi disse kopier, og ud fra dem vil der være muligheder for at kunne bestille og købe kopier af de enkelte fotografier i Brede, hvis dette skulle blive aktuelt.

Tidligere besøg i henholdsvis Nationalmuseets 2. afdeling og Det kongelige Bibliotek har vist, at disse også rummer en mængde fotografier, tegninger, postkort m.m. vedrørende Tåsinge. Det er af meget stor værdi for vort arkiv at vide, at disse muligheder findes, og vi har mødt den allerbedste hjælp og imødekommenhed i vor søgen. Hertil også en glæde over at der gøres brug af samlingerne, – så det vil ganske givet ikke være sidste gang, at disse besøges fra Tåsinge.

Et lille hefte af Hans Berggreen: »Billedsøgning« (findes i Svendborg Biblioteks læsesal) viser, hvilke mange muligheder der er for at søge i forskellige samlinger rundt om i Danmark.

Dette er yderligere en spændende del af det lokalhistoriske arbejde!

Nyt fra museet

Siden udgivelsen af Årbog 1988 har museets virksomhed været uden synlige ændringer. Vi har stort set fastholdt besøgstallet, og en forhøjelse af entreen har derfor givet lidt flere penge i kassen. Desuden ydes fortsat megen frivillig indsats fra museets venner. Hvis disse håndsrækninger skulle honoreres økonomisk, blev museet nødt til at lukke. Vi er derfor disse mennesker megen tak skyldig.

Bag kulisserne derimod har museets liv fået tilføjet et nyt initiativ. I den nye museumslov kræves, at alle statsstøttede museer skal have en faguddannet leder, hvis vi vil bevare vor nuværende status. For de mindre museer, hvis økonomi ikke kan bære denne byrde, har Statens Museumsnavn indført en dispensationsordning, som indebærer, at en konsulentaftale med et større museum vil være tilstrækkeligt.

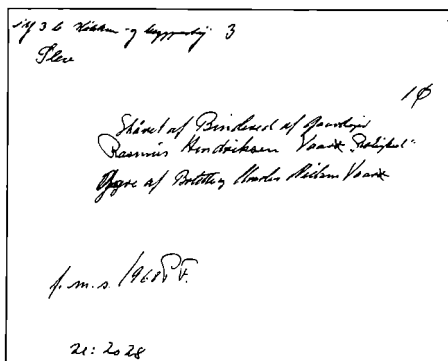
Dette krav har medført, at vort museum nu har indgået en samarbejdsaftale med Svendborg og Omegns Museum, at Svendborg kommune har øget vort kommunale tilskud med 50.000 kr. årligt, og at Statens Museumsnavn har bevilget ekstra 20.000 kr. til igangsættelse af de mest presserende opgaver. Her drejer det sig i første række

om en nyregistrering af alle museets genstande. Et tidskrævende arbejde, hvis omfang man kun forstår, når man har set, hvordan det skal gøres for at opfylde lovens krav. Et gammelt skomagerværksted, skænket af skomagermester Oluf Madsen, Bjerreby, er den første fuldførte registreringsopgave.

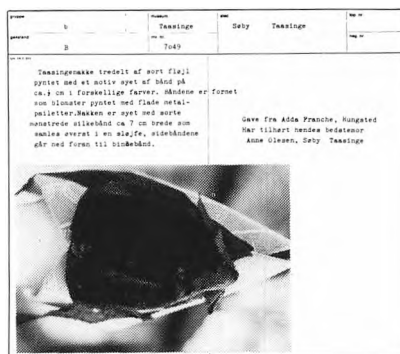
Omtalte konsulentordning må ikke forveksles med en sammenlægning med et andet museum. Derom er der ikke tale. Vort museum er også i fremtiden en selvvejende institution under Tåsinge Museumslaugs ledelse, som det klart er formuleret i laugets vedtægter.

Vi har i sommeren '89 haft udmærket hjælp af en langtidsledig, stillet os til rådighed af Svendborg kommune.

En række af vore gamle køretøjer, som vi mangler plads til, vil blive udstillet på en kommende vognudstilling på Valdemars Slot med oplysning om, hvor de hører hjemme, og de kan derved bidrage til at gøre publikum opmærksom på, at der foruden Søfartssamlingerne i Troense og Valdemars Slots herregårdsmuseum findes et tredje museum på øen, nemlig det kulturhistoriske egnsmuseum Tåsinge Skipperhjem og Folkemindesamling.

Gammelt registreringskort.

Nyt registreringskort.

Praktiske oplysninger:

TÅSINGE SKIPPERHJEM OG FOLKEMINDESAMLING

Kirkebakken 1, Bregninge, 5700 Svendborg
Tlf. 62 22 71 44

Åbent:

1. maj - 19. juni:

Hverdage kl. 10 - 15,30

Lørdage og søndage kl. 10 - 17

20. juni - 15. august:

Alle dage kl. 10 - 18

16. august - 15. september:

Hverdage kl. 10 - 16

Lørdage og søndage kl. 10 - 17

TÅSINGE LOKALHISTORISKE ARKIV

Biblioteksvej 1, Landet, 5700 Svendborg

Åbent:

Tirsdag kl. 19 - 21, eller efter aftale.

(I jule- og sommerferien kun efter aftale).

Leder:

Erik Hansen, Bellisvej 9, 5700 Svendborg

Tlf. 62 22 50 02

Følgende publikationer haves til salg:

Valdemar Jensen:

Tåsinge Rundt - 128,- kr.

Søren Lolk - den mærkelige tåsingebonde, 1985. - 148,- kr.

Min læretid 1922-1926 hos »Langes« i Svendborg, 1988. - 30,- kr.

Tåsinge Årbog 1987, 80,- kr.

Tåsinge Årbog 1988, 85,- kr.

Gl. Tåsinge-kort 1822, 15,- kr.

Museer i Fyns Amt, 10,- kr.

Elvira Madigan - Sixten Sparre 1889-1989,

plakat af kunstneren Verner Brems, 1985. - 85,- kr.

